

RAST – L. XI,
ŠT. 1 (67)
FEBRUAR 2000

ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VSEBINA

str. RAST št. 1 (67)

UVODNIK	Decembrski kulturni izziv februarju	1	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Deček na robu noči	3	Ivan GREGORČIČ
	Rana		
	Čas		
	Ravan	4	
	Množilci svetlobe		
	Polziš mi po licu	5	Helena CRČEK
	V novo tisočletje	7	Janez KOLENC
	Besedogorje	8	Valentin CUNDRIČ
	Mehkoba Dolenjske	10	Rudi ROBIČ
	Vonj po medu		
	Nedorečenost	11	Rudi STOPAR
	Dotik neba		
	Kričalke		
	Vidci		
Proza	Šipkov čaj in dve zgodbi ali več	13	Andrej RIFEL FELAN
	Bratec	16	Jože SEVLJAK
Prevod	Družina	17	Jaroslava BLAŽKOVA
			Prevod: Darija JAKŠE
KULTURA			
	Nekoristno tratenje časa	23	Marijan DOVIČ
	Dve "novi" keltski čeladi iz Novega mesta	28	Borut KRIŽ
	Arheološko izkopavanje na Kapitlju	31	Danilo BREŠČAK
	O pijačah pri obredih in zabavah	35	Iva MIKL CURK
	O, da bi vodo imeli!	41	Ksenija KHALIL
	Luka Svetec-Podgorski	46	Ivan GODEC
	Skrivna vrtova iz Posavja	52	Alenka KOLŠEK
NAŠ GOST			
	"Knjižničarka sem, ne glede kje delam"	57	Nataša PETROV
	Pogovor z dr. Silvo Novljan		
	Petdeset let Dolenjskega muzeja		
	v Novem mestu	71	Ludvik TONČIČ
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Zakaj bo propadel kapitalizem	79	Franci ŠALI
	Evropska pomoč regionalnemu razvoju	85	Ana MURN
ODMEVI IN ODZIVI			
	Pisati poljudno	91	Jože DRINOVEC
	Trajno zapisan v zgodovino športa	93	Zdenko PICELJ
	Vivat, crescat, floreat!	99	Rudi STOPAR
	Luna sije, kladvo bije...	100	Rudi STOPAR
	Nezastrto razočaranje	101	Viktor KONJAR
	Vse sorte je že blou	103	Marinka DRAŽUMERIČ
	Pisan mozaik življenja	104	Milan MARKELJ
GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (61)		107	Karel BAČER
Znameniti Novomeščani	Rihard Dolenc	112	France ADAMIČ
KRONIKA	November - december 1999	113	Lidija MURN
	Letno kazalo 1999	121	Peter ŠTEFANČIČ

NASLOVNICA: Steklene in jantarne jagode z najdišča Novo mesto - Kapiteljska njiva, 5. do 4. stoletje pr. n. š.; foto: Borut Križ.

Avtorji fotografij za barvne fotolite so: Branko Babič (str. 2, 22, 56, 78, 98 levo), Janez Pukšič (str. 106), Borut Križ (str. 12, 34, 98 desno) in Dragan Arrigler (str. 90)

DECEMBRSKI KULTURNI IZZIV FEBRUARJU

Februar je pri nas že več kot pol stoletja zaznamovan s kulturo, odkar pač imamo v Sloveniji – kot eden redkih, če ne celo kar edini narod na svetu – državni kulturni praznik. Samo to dejstvo dovolj zgovorno priča o pomenu, ki smo ga in ga še dajemo kulturi kot temeljni sestavini slovenske samobitnosti. Ta dejstva jemljemo že kot nekaj povsem samoumevnega in jih ne postavljamo več pod vprašaj. Februar ostaja mesec s posebnim kulturnim poudarkom.

V tem drugem mesecu letošnjega leta, ki se s številko letnice tako lepo zaokroža v nekaj posebnega in v katerem revija Rast začneja enajsto leto svojega izhajanja, se mi v mislih, ko jih skušam usmeriti za potrebe tega uvodnika v kulturna vprašanja, nekako nadaljuje zimsko počutje. Ne zato, ker je februar zimski mesec in si letnočasovno podaja roko z decembrom, ampak ker se mi odkriva zanimiva in izzivajoča vez med decembrom in februarjem, če ju pogledam skozi, recimo, kulturniško obarvane naočnike.

December je mesec božično-novoletnih praznikov, ki jih zadnja leta izdatno zaznamuje prav kulturno dogajanje. V tem času se zvrsti množina najrazličnejših kulturnih prireditev, tako imenovanih božičnih in novoletnih koncertov, gledaliških predstav, razstav in podobnega, kar vse kaže, da želimo praznično počutje oplemenititi s kulturo, mu dati dodatno težo in pomen, če naj bodo prazniki res posebni dnevi zunaj običajne vsakdanjosti. Pustimo zdaj ob strani, da se v decembrskih prazničnih dneh z vsem mogočim početjem, od samopašnega pirotehničnega pokanja, bahaškega šopirjenja do čestitanja in obdarovanja, izkazuje tudi kultura medsebojnih odnosov, tako imenovana srčna kultura - bolje rečeno pravzaprav predvsem njeno pomanjkanje - nekaj drugega je, kar mi misel usmerja v februarški kulturni razmislek: ali in v kolikšni meri je kultura še temeljna sestavina slovenske samobitnosti oziroma ali se slovenska samobitnost še gradi z njo.

Če naj bo tako, potem mora biti predvsem slovenska, torej imeti v svoji siceršnji občečloveškosti nekaj tistega, kar lahko ustvari samo ta prostor, določen s svojstvenim prepletom duhovnih in drugih silnic. Samo s tako kulturo se lahko slovenstvo izrazi in določi v globalnem in hkrati samo tako tudi obogati občečloveško. Na koncertih orkestrrov in pevskih zborov, na šolskih in krajevnih kulturnih prireditvah, v živo, po radiu in na televiziji pa smo se konec decembra lahko do sitega naposlušali ameriških in drugih tujih božičnih in novoletnih napevov, nagledali tujih filmov in nadaljevali, nakupili čestitk in voščilnic s happynewyearovskimi motivi, skratka, gradili kulturno polnilo praznikov z nečim, kar ni potrjevalo vpetosti naše posebnosti v splošnem in obratno. Vsiljivo jasen je bil občutek, da kot pristno že doživljamo in čutimo samo še to, kar nam strahovito učinkovita in prodorna svetovna (ameriška) industrija kulture in zabave vtihotaplja v glave in srca.

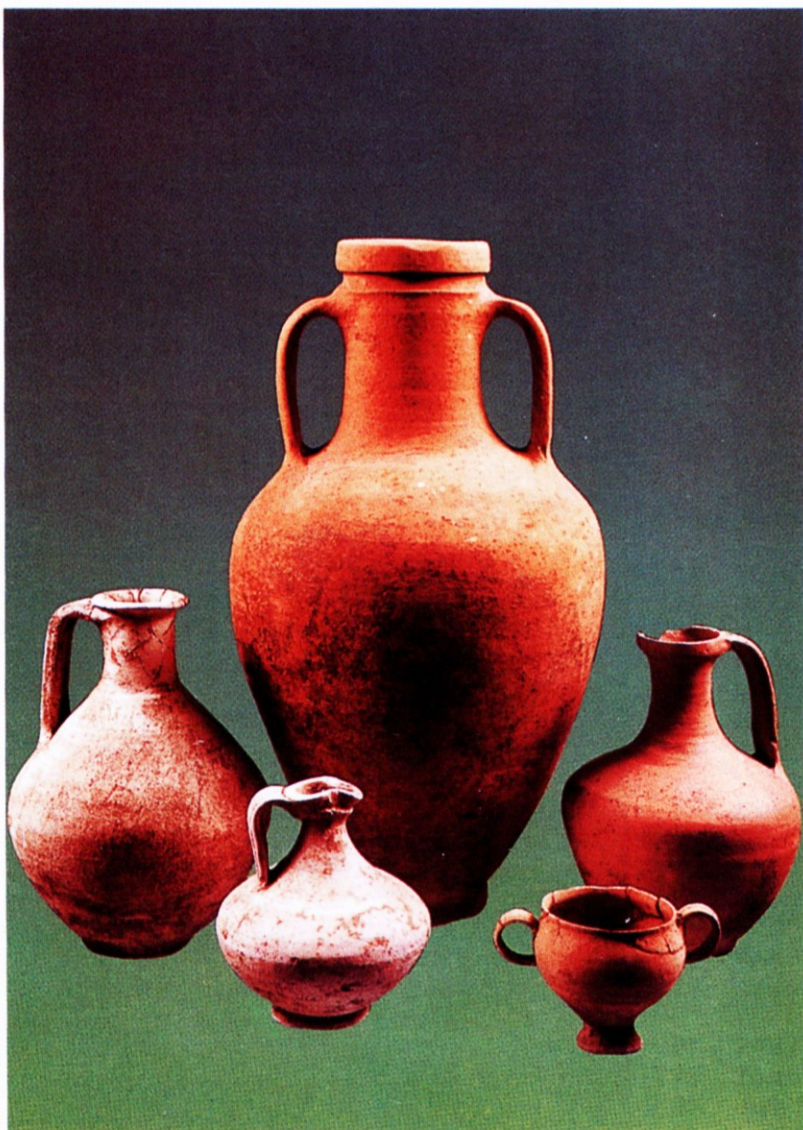
Februarško kulturno dogajanje ima zato toliko bolj izrazit pomen in nas posebej zavezuje, da v razmišljanje o kulturi vpletemo tudi nit, ki sega v kulturni december.

Milan Markelj, odgovorni urednik

DOLENJSKI MUZEJ

Novo mesto

1. stoletje našega štetja

LONČENE POSODE IZ RIMSKIH GROBOV V NOVEM MESTU

Ivan Gregorčič **DEČEK NA ROBU NOČI**

Na robu noči,
 na jasi,
 ki so jo skrčile sanje,
 slepi deček stoji.
 Stoji, stoji,
 v rokah drži črne domine sanj.
 V glavi se mu vrti svet,
 po žilah mu kroži
 svetla kri zgodbe,
 ki v jutro drži.
 Zgubljeno preklada
 črne domine sanj z zvezdami.
 Nikoli jih ne sestavi v nebo,
 ki se dani.
 Nikoli,
 ujet v kroge sanj
 na jasi noči,
 ne ugleda,
 kako iz otroškega čebljanja
 raste
 preproga marjetic
 v nov dan.

RANA

Vsi
 krvavimo
 iz ene
 in iste
 rane,

 odprte
 v
 nebo.

ČAS

Nisi sonce,
 nisi tema,
 a si v soncu
 in si v temi.
 Senca,
 ki jo dihamo
 nasmejani na jesen.
 Mrzel si,
 mrzel na soncu,
 v vsem
 slep za vse.
 Ti srce v srcu kamna,
 kamen.
 Brema,
 ki ga nosimo
 s slastjo
 in ga ne
 prenesemo.

RAVAN

Najprej je
 ena sama slepeča luč.
 Potem zrasejo
 gruče gričkov
 s temnimi nasadi
 neugnanih čričkov.
 Črički žagajo
 noč in dan
 in širi se ravan
 za vsa obzorja.
 V zraku zadiši žeja,
 zažuborijo studenci
 in stečejo reke
 v daljna daljna morja.
 Griček se
 za gričkom
 počasi
 sesipa
 vase.
 Tu in tam
 zrasejo blede mlečne lise
 in mesečne jase.
 (Včasih se na njih
 zablodela gazela
 do lačnega napase.)
 Za vse bolj redkimi osamelci
 z dolgimi sencami
 lajajo
 krdela potepuških psov.
 Ko se sesuje zadnji hrib,
 plava v tebi
 morje mrzlih rib.
 Ravan je brezkončna
 in sama,
 z ledeno dobo oči
 zaznamovana.

**MNOŽILCI
SVETLOBE**

Pred nami so mnogi šli,
 kresali iskre,
 netili ognje,
 vihteli bakle,
 kurili, kurili
 dneve in noči
 in sami goreli
 kot od strele zadeti.
 Plesali so
 - visoki zvoki zlatih strun -
 v namnoženi svetlobi
 ples nebes,
 kresnice in kres.
 A ptice teme
 niso odgnali.
 Čepela je vse večja
 nad njihovimi ognjenimi čeli.
 Ko je lahkotno kot baletka
 zaplahutala
 s pepelnastimi krili
 in je pustila
 le še kresničko
 v lini njihovih dni,
 so lahko le pobožno prosili:
 Več luči!
 Nad volhkimi ognjišči
 je lajala
 sajasta
 volčja
 noč.

Helena Crček *POLZIŠ MI PO LICU*

*Polziš mi po licu
kot kapljica čaja s prenapolnjene
skodelice.*

*Iztegnem roko,
da bi te pobožala,
ti pa sfrfotaš kot metulj.
Plašen, nagajiv, opotekajoč.*

*Ostaneš slika,
razbrazdana mehko odhajajoče
gosenice.*

*Vijolična svetloba,
pokrita s pernico
megle nad jezom.*

*Beživa.
Spotaknem se
in ti mi podaš roko.*

*Padem zavozlana v tvoj objem,
brcam te
in se smejiva.*

*Ničesar ni,
razen najinega smeha
in dlani,
ki se kotalijo po asfaltu.*

*Zapeljuješ me v svilo
svojega dotika.*

*Steklena nit
mojega obstoja si,
ovijaš se mi okoli vratu
kot vzhajajoča hobotnica.*

*Tvoje oči
so kristali,
ob katerih se lomi luna.
Zvijugana senca.*

*Pajčevina si.
Zibljem se v tvojem naročju
kot kresnica,
ki dan za dnem vzleta
proti zvezdam
in se vedno znova vrača
v migetanje prozorne mreže.*

*Sediš mi na ustnicah
kot zaobljeni poet.
Kot škržat sredi poletne sopare.*

*Kot pomaranča
s štiriindvajsetimi krlji.*

*Medved si
in spiš zimsko spanje
v votlini mojega večera.*

*Kot otrok si iztegnil roko
in se dotaknil mojega čela.*

*Si pozabil,
da sem le senca poletja,
ki izgine s prvimi sledovi jeseni?*

*Padem na tla
kot orumenel list
in kmalu me ni več moč
razpoznati
med vijugami senc
pod pregrinjalom črnega obzorja.*

*In ti?
Še vedno drhtiš,
čeprav to drhtenje
ni več pričakovanje niti odhajanje?*

*Izgubljeni oblak sem
in obstajala sem le na narisnem nebu
nekega vstajenja.*

Janez Kolenc V NOVO TISOČLETJE

*Cesta pelje v vse smeri ...
in v brezsmernem se vrti.
Bijem v tlak votlo.
Tavam, tavam
kar tako.*

*Gledam čudne si obraze,
avte in njih smerokaze
in ustvarjam si domneve
kar tako,
da bo prešlo.*

*In izložbe,
v njih naložbe
goljufij in morda dela.
Mimo mnogi
kot bogati in ubogi
kar tako,
da bo prešlo ...*

*Kar tako
ne bo prešlo...
Senca se ob senci plazi,
ki je nihče ne opazi.
Mimo, mimo
dobrega in zlega,
beg iz bega,
kar tako,
a nekje bo vse prešlo ...*

*Ledena plošča,
svetlikajoča se enako
v svetlobi in temi.
Spodmikajoča gotovost korakom
in uničujoča vsak utrip,
ki poskuša živeti.*

*Gledam ptice,
ki so se dvignile nad njo,
pa niso orale in ne žele.
Gledam ljudi,
kako negotovo drsajo ...
in padajo...*

*Stopinje vklesane
le puščajo sled,
v trdem, ki je nemo brezčutno.
Ta, ki je otoplil tako,
moral je biti v toploti težak,
da je izdolbel...
Morda včeraj, prav danes,
morda pred tisoči leti
stopinja izdolbena je ...*

*Tam daleč, daleč –
onkraj prostorov in časov
čas je doma,
pa vendar v vsakem bitju
svojo izbo ima.*

*Diše neskončnost iz Neskončnosti
in končnosti meje postavlja,
z vsakim se bitjem
srečuje tako,
kot da se poslavlja.*

*Skrivnostna skrivnost,
v meglo zastrta,
pa vendar čista preprostost
z jasnino odprta.*

*Za Da in Ne se ne zmeni,
Je iz živosti svoje,
naj žgoči le bodo, ledeni
izdihi, kdor sliši,
ve, da iz Večnosti poje.*

*Zima se v ledu
stekleno smeji.
Bela ji lica – snežne poljane.
Gole roke ji mir spečih dreves
in hišica z zrni
in ptice v preletu –
in starec skozi okno
pije iz smrti veselje.*

Valentin Cundrič BESEDOGORJE

*... ki blagre si ponujal,
si jih tudi meni?
Pa so zame izgubljeni.
Ne dajo ne odpro.
Sem trkal kakor ti glasnó.*

*

*Na križ
prehodil sem deželo.
Nihče ni sekal za razpelo.
Sem bil prepozen?
Prej prezgodaj.
Z deželo mrtvo vred
naprodaj.*

*

*Nosim z vrčem vodo
v žejni alabaster.
Me trpi, sprejema
vzvalovali raster.
Kot ozvezdje smo na njivi
med prepadi in slapovi,
v strugi molka povrnjivi.
Kosec sladkoslan v temi je.
Nemih se boji in slepih.
S kamnom skrha in ubije.*

*Zadrega ptic se v črnem
krhkem loku
zazna kot šibkost,
vedno večji strah.
Je moja zdaj pripravljena beseda,
da sliši domačijsko tožbo
zvezdnih snah.*

*

*V nasedlem čolnu lepe Vide
me, rosikonja, vprežejo.
Mi strežejo za mizo,
mi po življenju strežejo.
Od tod nikamor se ne vidi,
se ne pride.*

*

*S poljubi zapečatim povabila,
posvetila. Iz nič šumijo
vesla, sončna krila.
Zimo stavka bom prebil težko.
Gostopevci pretišče se
kakor stari molk v slovo.*

*Me Sanje spijo in mi mrki vnuki
ščebečejo obiske, ki posejejo stvari
čez rob igrač, da me milujejo zasuki
v podobo, ki se v čas in kraj ji ne mudi.*

*

*Me Smrt živi, iz pajčin pozabljenja
bom dvignil plug in brano bosonog
kot šlem. Pozdravil kralje spremenjenja
stoje. Sam svoj trinog.*

*

*Brez gumbov srajca neožeta.
So bogkovi vsi koti tele dni.
Me Budnost sanja in ima za kmeta.
... moj pa nobeden ni, nobeden ni.*

*Nove rime
niso iz glasov.
Iz soli so in iz joka.
Zato ne pridemo domov.
So na óni stran
potoka.*

*

*Ko vedel bi,
kdo se uči,
da človek bo namesto mene,
bi mu postlal,
mu srajco dal
skoz dneve pozlačene ...*

*Kdo bo porodnica,
svatje šepetajo,
kakor da kapljajo
angelu od lica.
Z bratom okostnjakom
Kajn prispe iz raja.
Z velbanim mrlakom
se skoz nas sprehaja.*

*

*Z vetrom odsuklja se
daleč stran moj gvant.
Kaj bom dajal nase,
abelkajnov fant!
Se gvant moj sprehaja
mimo štiftarjev obeh.
Radost me navdaja
skoz jecljavi greh.
Mehke perutnice
v gotiko telesa
in v studenčno lice
hlipajo kot lesa.*

Rudi Robič MEHKOBA DOLENJSKE

*Mehkoba Dolenjske
me vabi in kliče
med travnate griče
in sočne brstiče.*

*Med cvetke dišeče
in praprot visoko.
Poslušal bom pesmi
življenjskega soka.*

*Obiskal bom znance,
stoletne gozdove,
vasi in Gorjance,
studence kipeče,
pozdravil si rane
še vedno skeleče.*

VONJ PO MEDU

*Spominjam se ob reki
jesenskih pešpoti
in vrbe ob potoku
še iz otroških dni.*

*Spominjam se pastirja,
ki je rezljal piščal,
in pa v dolini steze,
ki danes ni je – žal.*

*Spominjam se še lipe,
ki je medila tu.
Ostal je štor in vonj
opojnega medu.*

Rudi Stopar

Neprodušna
lupina norosti
na stežaj
odprte oči

NEDOREČENOST

brez konca
izgubljeni
v sebi
izven
lastne teme
v katero
resnico ukrčeni
kri
solze
žalost
ne prikličejo
razuma

Podpiram

DOTIK NEBA

temna reka
pije noč
luna
riše svetlobo
v moje oči
steklene metle
goni
piš vetra
ptice
krilijo zaman
tožech glas
panove piščali
polži
v hišah
iz kart

Čez svet
praskajo
plačanci lakote
použite
povorke vprašanj
trhli križi
odgnani kriki
v nebo

KRIČALKE

začrtujejo
krožišča
železnim metuljem
pogrebno
zvonijo
zvonovi

Prerojeno
veselje
poveša
pogled
slepi

VIDCI

lomijo
hodulje
pod
nogami
nič
krivega
smeha
v
spovednici
časovne
razpoke
hrustljivo
drobljenje
polžjih
hišk

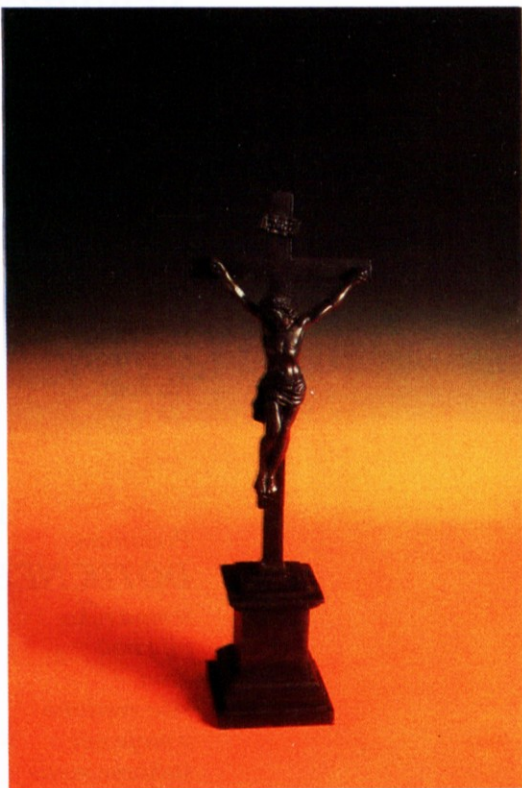
DOLENJSKI MUZEJ

Novo mesto

16. stoletje

OKRAŠENA HELEBARDA

19. stoletje

HIŠNO RAZPELO, IZDELEK ŽELEZARNE NA DVORU

Andrej Rifel –
Felan

ŠIPKOV ČAJ IN DVE ZGODBI ALI VEČ

Včasih je že kar dolgočasno pisati o življenju. Žal je to vse, o čemer se da pisati. Vredno je. Čakati, da slabo razpoloženje mine. Vedno mine. In potem tudi najdolgočasnejše stvari postanejo zanimive. Vredno je potrpežljivo počakati, da se preleviš. Samolevitev prelevi tudi okolico in življenje samo. Ujeti je treba pomemben trenutek. Vredno je. Mogoče bo lajšal minute prihodnosti še leta in leta.

Sprehajal sem se navzdol po mestu. Pripeka popoldneva se je vse težje upirala težkim oblakom, ki so se ji pririvali čez sončna lica. Razsvetljenih sekund je bilo manj in manj. Zamenjala jih je sivomrakobna sopara bližajočega se viharja. Zrak je postajal gost in zadušljiv. Stišalo se je, kot bi sredi mesta ali neba nastala črna luknja, ki požrešno pije vse glasove in šume. Pospešil sem korak, saj v tem nemem filmu nisem nameraval sodelovati. Že sem desnolevil med debelimi izpljunki z neba, ko sem zagledal razsvetljeno gostilnico. Čudno. Dostikrat sem prehodil ta konec mesta, a ni bilo nikdar lokala. Gotovo sem ga spregledal na plazenjih skozi labirinte svojih misli in izmisli. Vstopil sem in sedel. Bilo je prazno. Le pri sosednji mizi sta sedela dva starca in na glas razpravljala. Videti sta bila kot stalni stranki. Z zamahom roke proti šanku sem naročil in vzel časopis. Prostor je bil nekakšna proletarska kavarnica, kamor greš lahko na eno kavo in jo piješ ves dopoldan. V zadnjem kotu je bil ograjen kvadrat, kjer so prodajali revije, cigarete, čips, karte, naprstnike in podobne drobnarije. Časopis je bil predvčerajšnji. Najbrž ga je kdo pozabil, kar pomeni, da tudi čistijo in pospravljajo ne prav pogosto. Ena od nataric mi je prinesla šipkov čaj in zatopil sem se v branje. Ni me prav posebno zanimalo, kaj se je zgodilo pred dvema dnevyoma, le čakal sem, da naliv mine. Sosea pa sta postala tako glasna, da sem jima moral prisluhniti.

Eva Longyka je najboljša. Kako meša tiste kroglice! In kako pomaga igralcem! Tudi jaz sem se prijavil na Lingo, pa me niso hoteli vzeti. Če bi imela Eva kakšno besedo pri tem, bi nastopil že v jutrišnji oddaji.

Kar misli si! Si preveč butast. Ti bom jaz povedal, katera je najboljša. Manca Janežič.

Kdo pa je to? Nikoli slišal.

Seveda! Zmerom te zmanjka, še preden se začnejo poročila. Kako ona bere novice! Je ni pod soncem. In kako se smeje! Če bi mi ona sporočila, da bom jutri umrl, bi se ji smejal nazaj in kimal z glavo in zavijal z očmi.

Eva je najboljša.

Ne, Manca je.

Eva!

Manca!!!

Kar vstajala sta s stolov in kazalo je, da se bosta zavsala. Pomiril ju je šele šššššššššššš!!! izza šanka.

Jaz že vem, da imam prav, samo ti ne veš, da nimaš. Ampak, povej mi, kdaj boš že pospravil te smrdljive škarje. Že tri ure sva tukaj, pa si brez prestanka obrezuješ nohte, naravnavaš brke, strižeš dlake v nosu. Daj, pospravi jih že enkrat! Kar na bruhanje mi gre.

Kaj?! Ti bom že pokazal! To niso navadne škarjice. Te so prav posebne sorte.

Še lase si poreži, če jih že toliko vrtiš po rokah. Ne boš imel veliko dela.

Ne. Res je. To so čudežne škarjice. Hočeš, da ti povem zgodbo? Če boš ves čas molčal in me ne boš prekinjal, ti jo povem.

No, prav. Samo, da jih pospraviš z mize.

Pred štiridesetimi leti sem živel na drugem koncu mesta. Bil sem še sam, a sva se s Helenco že poznala. Bog ji daj nebesa. Pravzaprav sva se že kar resno pripravljala, da se vzameva. Le še nekaj denarja sva mislila prihraniti. Za poroko in najemnino in ostalo. Takrat sem delal na banki. Bil sem vratar. Iz dneva v dan sem se ponižno klanjal bogatašem v dragih oblekah, ki so prihajali in odhajali s kupi denarja. Vse dolge noči sem na dežurstvih tuhtal, kako bi več zaslužil. Veš, da so mi na misel prihajale tudi nepoštenosti, a sem jih hitro odgnal. Vedno sem bil pošten. Reven, a pošten. Delal sem veliko. Za vse praznike sem se javljal in zmoget sem tudi več izmen zaporedoma. No, kot se je izkazalo, takemu ritmu le nisem bil kos. Zgodilo se je, da so nekega dne nekaj ukradli, krznen plašč z obešalnika ali nekaj podobnega, in mene so določili, da sem edini odgovoren za to. Seveda, mene reveža! Res sem malo zadremal, a pred mojimi očmi, da bi kradli, nemogoče! No, nič ni pomagalo, vrgli so me na cesto. Podrl se mi je svet. Najprej sem se ga šel napit, potem pa sem stopil do Helence. Nekomu sem se moral potožiti. Misliš, da me je poslušala! Ne vem, kaj ji je bilo takrat. Še preden sem ji zaupal, kaj me teži, me je kar na pragu nagnala. Da jo nič ne zanima, kaj ji imam povedati, da je predolgo čakala in da naj grem, kamor hočem, da ji nič ne kupim, da sem se ga spet napil in tako naprej. Vrata mi je zaloputnila pred nosom. Si lahko misliš!? Mislil sem, da me bo pobralo. Kot slep sem taval po mestu. Ne vem, kako sem prišel na avtobus, in sem se kar vozil. Okrog in okrog. Kot iz megle me je prebudil okajen klošar, ki mi je na ovinku padel v naročje. Lahno sem ga odrinil in na prvi postaji se je odzibal v noč. Šele pozneje sem opazil, da nekaj leži na tleh. Verjetno mu je padlo iz žepa, ko se je pobiral. Najbrž si že uganil. Bile so škarjice. Pobral sem jih. Na ročaju je bilo vgravirano FRANC in še nekaj zbrisanega. Mogoče so bile narejene v Franciji. Še ko sem na zadnji postaji izstopil, sem jih držal v rokah. Ne vem, zakaj jih nisem vrgel stran, ampak sem jih spravil v žep. Obrnil sem se in pod drevesom zagledal senco. Stopila je k meni. Nekakšna ciganka je bila ali kaj. Stoletna babura v na oči poveznjeni ruti in dolgem plašču. Kot v filmu, ti rečem. Brez besed me je prijala za roko. Držala mi je dlan med vročimi prsti in me vprašala, če mi napove prihodnost. Seveda sem se odmaknil in jo hotel nagnati, ona pa mi je že v nekaj stavkih povedala vse, kar se mi je tega dne zgodilo. Rekla je tudi, da imam v žepu škarjice in da so čudežne. Povedala mi je, da jih moram vsako polno luno v mesecu držati celo noč na prsih in kar se mi bo sanjalo, se bo uresničilo. Pobral sem se domov in si mislil: Oh, še ena zmešana baba. Toda poskusil sem pa le. In veš kaj?! Že prva polna luna mi je prinesla nazaj Helenco, naslednja boljšo službo in pozneje še mnogo stvari. Vse se je tako zgodilo, kot mi je napovedala. In se še vedno dogaja.

Nagnil sem se nazaj v stolu, saj me je zanimalo, kako bo ravnal njegov sogovornik. Nekaj časa je molčal. Nisem ga videl v obraz, zato nisem mogel opaziti njegove bledice. Končno je odprl usta.

Pokaži mi še enkrat škarje. No, daj!

Zakaj?

Daj, hitro!

Prej si me naganjal, naj jih pospravim, zdaj pa, daj! Na, tu so.

Neverjetno! Res piše FRANC. Zdaj pa ti bom jaz nekaj povedal. In da si mi čisto tiho. Jaz sem bil tudi.

Tudi to, kar ti bom povedal jaz, se je dogajalo štirideset let nazaj. Tiste čase sem bil zelo, kako naj rečem, v riti, no. Bil sem na dnu. Veliko sem pil, žical denar po mestu, spal vsako noč drugje. Včasih tudi po vežah. Ja, kar glej! Tudi jaz imam svojo zgodovino. In zelo se razlikuje od sedanjosti. Pozimi sem se švercal po avtobusih, ker je bilo toplo. Težava je bila, ker niso vozili vso noč. Najboljša je bila šestica. Imela je najdaljšo progo in v poznih urah malo potnikov.

Nekateri šoferji so se me že navadili in so me pustili pri miru, da sem se stegnil po zadnjih sedežih. Saj nisem nikomur težil. Še kozlal sem redko. Saj nisem imel kaj. Včasih sem dobil celo za liter rdečega od njih. Šoferji so najboljši ljudje. Da skrajšam. Neke noči me je zbudilo močno tresenje. Nekdo me je grabil za rame. Pomel sem si oči in hotel vstati, a me je mulec trdo pritisnil v sedež. Hotel je jurja. Zasmel sem se, češ, saj vidiš, kakšen in kdo sem, saj še pet par nimam. A že me je ubrisal čez zobe, da sem videl vse zvezde in še kakšno več. Na postaji me je potegnil za seboj in me zunaj vrgel ob tla. Saj nisem bil kak palček, a jedel sem enkrat na teden, če sem imel srečo, in sem bil precej slaboten. Dobro me je obrcal, tako da se mi je stemnilo. Ko sem se spet opomogel, sem se potipal po malhi. In veš, kaj mi je izginilo?! No, moraš vedeti. Daj, pomisli! Ja, škarjice vendar! Edino stvar, ki mi jo je oče kdaj dal. In ti, pizdun, si me prebotal za ene usrane škarjice!!!

Vstal sem in stopil do njune mize, a kot da me nista opazila. Vrnil sem se na svoj stol in razburjeno čakal, da se stepeta.

Ja misliš, da ti bom verjel? To so sama nakladanja. Beži, no, beži.

O, še kako mi boš verjel! Ti bom že dal čudežne škarjice! Veš, zakaj je vgravirano FRANC? No, zakaj? O, jaz vem. Vem. Moj oče je bil, še kot mlad fant, v Italiji. Tam je spoznal čedno domačinko. Ime ji je bilo Francesca. Dala mu je škarjice s svojim imenom na ročaju. Pozneje, ko je spoznal mojo mamo, je zbrisal zadnje štiri črke. Še sreča, da mu je bilo ime Franc. No, zdaj veš! Da te ni sram! Ropar! Bandit!

Ne bom te več poslušal. Grem.

O, tudi jaz grem in da te več ne vidim tu okrog. Da mi ne prideš slučajno pred oči!!

Hrupno sta vstala in odvihrala skozi vrata. Vsak na svojo stran, vsak pod svojim velikim dežnikom, vsak s svojo skoraj neverjetno zgodbo. In ker sem vse skupaj dobro slišal, sta zgodbi postali tudi moji. Hitro sem plačal in dirjal domov naravnost k pisalnemu stroju. Kakšna zgodba!!

Mogoče sem prehitro stekel po dežju. Če bi počakal še trenutek, bi slišal natakario, ki je med pospravljanjem miz rekla svoji kolegici:

No, poglej. Še škarje sta pustila na mizi. Kaj niso te škarjice, ki jih je Ivan včeraj kupil pri nas? Seveda. Prav take prodajamo v trafiki. Marjana mu jih je prodala. Zelo poceni so. To so tiste, a veš, z napako. Na ročaju so odrgnjene.

Ko je potrkalo, smo se vsi ozrli proti vratom.

Profesorici, ki se je na vso moč trudila, da bi nas pripeljala do logičnega sklepa, je za trenutek zastal glas, pa je že naslednji hip, ko se je pomikala proti vratom, nadaljevala: ... vprašanje je torej, kolikokrat se bo zavrtelo vitlo!

Odprla je vrata, toliko da se je zdrenjala skozi, z drugo roko jih je pridržala in se pogovarjala z nekom na hodniku.

Jože, pridi za trenutek ven, se je obrnila v razred in mi spodbudno prikimala.

Sošolci so se spogledali, zaslišalo se je šepetanje, a profesorica je že rezko ukazovala.

Mir, raglje sakramenske!

Trideset parov oči me je spremljalo, ko sem se dvignil izza klopi, se prebijal mimo razpostavljenih torb in iztegnjenih nog proti vratom.

Ljubica ga je prišla obiskat, je zasikal Rado, da so se vsi zakrohotali.

Sem rekla mir! je še bolj ostro ukazala profesorica.

Razred je obmolknil, roke so prekrile usta, smeh pa je še vedno silil iz vseh kotičkov. O, kako sladko se je smeјati, ko se ne smeš!

V hodniku me je pričakal debelušen gospod srednjih let, naš profesor slovenščine. Očala so mu sedela sredi nosu. Prijazno mi je pomolil pod nos kartico.

Bratca si dobil. Čestitam, čestitam!

Segel sem po ljubem pisanju. Mamine lepe črke so mi zaplesale pred očmi:

Dragi sin! Sporočam ti, da si danes dobil bratca. V kratkem bova doma, pa ga boš videl. Je tako luštkan! Pozdravlja te tvoja mama!

Hodnik se je zavrtel, zazibal se je profesor, še drevesa zunaj so se zamajala, ko sem pritiskal kartico na srce.

Bratca sem dobil, bratca...

Profesor me je gledal ves prijazen. Ne vem, so se mu orosila stekla ali so bile samo moje oči vlažne, da sem tako videl.

Kar obleci se in pojdi domov, je mehko rekel profesor. Kartica je bila napisana že pred dnevi, lahko da je mama z bratcem že doma.

Hvaležno sem ga pogledal in se mu zahvalil.

Ne vem, kako sem prišel iz učilnice, kako sem iz kolesarnice na rami prenesel kolo, kako sem potem kot brez uma drvel z njim, da je za menoj ostala reka in sive fabriške hiše.

Šele na hotiškem polju sem prav zadihal, šele tam se mi je umirilo srce, da sem se razločno spomnil vsega; kako smo se pred dnevi poslavljali od mame, ki je šla v bolnico po novega bratca, in goreče upali, da nam ga tokrat nihče ne vzame!

Iz teh misli me je vzdramil pok biča.

Hi, jo! se je zaslišalo po dolini. Tam, kjer se je cesta dvignila v hrib, sem zagledal zapravlјivčka. Voznik je vrtel bič in pokal z njim, da so konji dirjali v galopu, poleg njega pa je na vozu sedela – moja mama! Njene dolge črne lase bi prepoznal na kilometre daleč ...

Mama! sem zaklical na ves glas in divje mahal. Voz je bil predaleč, niso me mogli slišati.

Z vso silo sem se pognal naprej, kot bi šlo za življenje ali smrt. Malo pred ovinki sem jih dohitel in se prijel za voz. Hočevarjev stric

me je takoj opazil. Potegnil je za vajeti in ustavil.

Eeee, je zategnil.

Mama, mama! sem zaklical vzradoščeno. Kje imaš bratca? Zadaž na vozu sem videl kartonsko škatlo in mislil, da je v njej ...

O, Joško, ti si! se je tudi mama razveselila nenadejanega srečanja. Tvoj bratec je pri meni v naročju. Pokrila sem ga, da se ne bi prehladil. Bi ga rad videl? Pridi na to stran voza, da ti ga pokažem.

Odvrgel sem kolo v breg in stopil na sprednje kolo. Mama je odgrnila belo pregrinjalo in zagledal sem otroško glavico, ki se je kremžila in z usteci lovila dudko. Potem ga je mama spet pokrila.

Da se ne bo prehladil, je rekla.

Kmalu se boš igral z njim, me je podražil Hočevarjev stric.

Ko sem se skobacal z voza in sedel na kolo, je spet pognal.

Hi jo, Pram!

Oprijel sem se stranice in se zastonjarsko peljal, v glavi pa mi je pozvanjala čudovita misel: Bratca imam, bratca! Da bi vsaj hitro zrasel, da bova lahko brcala žogo in vlekla za rep našega črnega mucka!

Gledal sem v nebo in videl bele oblake, ki so potovali z nami, videl sem neskončno modrino in se ves potopil vanjo. Moje mlado srce pa je bilo polno čiste radosti in neskajljene sreče. O, da bi se ta pot nikoli ne končala! Voz je zavil na domače dvorišče. Mama je z majhno štručko v naročju prestopila hišni prag.

Koliko veselja in svetlobe je bratec prinesel v naš dom in kako prijazno so se zableščala okna v septembrski dan!

**Jaroslava
Blažková**

Prevod: **Darija Jakše**

DRUŽINA

Mati je bila visoka, s huzarskimi brčicami in s huzarsko željo trdno držati vajeti v svojih rokah. Poleg tega je bila debela, težko se je gibala in v njenih gestah je bila trpkost, ker vsi nekam tečejo, se tam smejejo (gotovo se smejejo), le ona je privezana. Zibala se je na otečenih nogah po dveh sobah in po kuhinji, v kateri je od vlažnosti odpadal omet.

Nad vodovodno pipo je imela sličico dekleta z ravno pristriženimi lasmi na čelu in z dvema vrstama belih zob. Dekle je sedelo na miljnem kamnu, mahalo z nogami v prašnih čevljih, se razposajeno smejala in mahalo s šopkom solzic. To je bila stara fotografija, zgubana in porumenela amaterska fotografija, narejena z aparatom, ki je imel še ročno lepljeno komoro. V kuhinji dejansko ni imela kaj delati, a obesila jo je sem pred desetimi leti, ko so se vselili v to stanovanje, in od takrat ni ničesar premaknila. Želela si je, da bi vse v domu imelo svoje mesto - pohištvo, vaze, kipci, ljudje. Z ljudmi ji to ni uspevalo, je pa tako vsaj pazila opremo. Dekle je še naprej mahalo z nogami, se smejala in zbujalo v njej bolečino, ker je to dekle bilo ona sama. Tedaj je tekala, ni vedela, kaj je bolečina, verjela je v nekaj zelo lepega in zelo nejasnega, kar gotovo pride, in solzice so bile samo lepe rože. Tega dekleta že davno ni bilo več.

Mati je likala zakrpane preobleke za vzglavnike in rjuhe, obstala s pogledom na fotografiji in razmišljala, da v njej živi na desetine ljudi; vsako doživetje je en človek, ki se odluči sam od sebe, se rodi in izgine kdove kam. Izgublja se v prostoru brez sledi ali pa za njim ostane le spomin, guba ali fotografija, ki je ne znamo dojeti. Ko je

mati to razmišljala, je nova sekunda v njej porodila novega človeka, ki ne mara filozofiranja. Zavedala se je, in to dosti bolj kot prej, da so rjuhe že popolnoma zanič in da od dohodka, kakršnega prinaša oče, novih ne bo kupila. Zavzdihnila je in jeza, ki je bila pri njej najpogostejše prisotna, je bila vzrok, da je namrščila obrvi.

V sobi je zaropotal stol, takoj za tem pa se je nežno in tiho oglasil vztrajnik plastičnega avtomobilčka. Ta otrok je nakracal tri vrste velikega A in zlezel pod mizo, kjer je bilo njegovo najljubše mesto. Bil je majhen, miza pa velika in dogajalo se je, da ga tam niso opazili. Najbolj mu je bilo všeč takrat, ko so ga pustili pri miru. Takrat je lahko videl stvari, lahko govoril besede, ki jih drugi niso razumeli ali pa so se jih sramovali, zato so se jim raje smejali. Otrok je bil šibak, imel je veliko glavo in ljudem se je zdel grd. Imel je nepremičen pogled, ki je ljudi delal nervozne, zaradi česar so ga imeli za norčka. Bil je zelo droban, toda tudi takega ga je mati zagledala pod mizo.

- Si se že naučil?

- Ja.

- Kje je naloga?

Prilezel je izpod kvačkanih franž in izvlekel zvezek. Mati je pregledala velike A.

- Ti so postrani. Rekla sem ti, počasi in lepo. Napisal boš še eno vrsto.

- Tovarišica je rekla...

- Ne odgovarjaj!

Ponovno je zlezel na stol, namrščeno risal črke, velike, debele, tuje črke, stroge kot mati. Zahotelo se mu je, da bi jim narisal tudi trd rep in črne brke, toda črke so stale na preži, in če bi to naredil, bi ga udarile po roki. Risal je A, z levo roko pa se je igral z bodečim avtomobilčkovim kolescem.

Zvonec je na dolgo zazvonil. Vera.

Mati se je primajala do vrat.

- Nimaš ključa? Vedno kot da gori.

- Čao, mama.

- To je pozdrav za mamo?

Vera je preslišala godrnjanje, odvrгла aktovko in šla naravnost k loncem, privzdignila pokrovke in se namrdnila:

- Sataraš?

- Če ti ni všeč, pojdi v Karlton. Poglejmo, damo. Marš umit roke, preobleci se in hitro. Mi boš pomagala s posodo.

Vera si je počasi odpenjala krilo.

- Kaj je bilo v šoli?

Skomignila je z rameni. Kaj naj pripoveduje? Da je Kiko razjezil »fizkarco« ali pa da ji je Bobo poslal bogovsko pisemce? - Ko bi se raje učila! - bi rekla mati. To pesem pozna. Ali pa bi začela vpiti o početju neumnosti in o trojki iz latinščine. Zanimivo. Mama, a zna vprašati samo: - Kaj je bilo v šoli? In odgovoriti: - Uči se! - Nikoli si niso povedali nič bolj osebnega; vsaj Vera se tega ne spominja.

- Zgani se malo! - jo priganja mati.

Vera ne prenaša tega komandiranja. Namenoma počasi, tako kot to mamo najbolj jezi, zлага bluzo, gre v kopalnico in si prepeva:

- Čoko, čoko, čoko-lada drada dradadada dradada dada.

Brat riše.

- Zdravo, Čriček!

Otrok se jezi, kadar mu rečejo Čriček. Mršči se, Vera pa izgine v

kopalnico in si natančno ogleduje svojih štirinajst let po krstnem listu. Po videzu pa jih ima najmanj šestnajst. Všeč so ji njene oči in majhen nos, o katerem je Karči rekel, da je prima. Lase si počese na sence, pristajal bi jim rdečkast nadih, toda s takimi starši... Nihče je ne razume, toda sedaj mora še vzdržati. Čez nekaj let, oh, čez nekaj let! Drugačnih pet, kakor visokih si ne obuje, a lase si pobarva četudi zeleno. Z Bobom bosta sedla v slaščičarno, si prižgala in za dvajsetak pojedla indijančkov. To bo življenje!

- Vera! - Mamin glas je kot trobenta. - Kako dolgo se boš še občudovala? Dovolj si lepa!

- Da si ne bi strgala glasilk, - godrnja »hčera«. Splahne si roke, še poslednji pogled v ogledalo in spet tako leno:

- Čoko, čoko, h čoko-lada.

- Nič boljšega ne znaš zapeti? Vzemi si juho in ena dva tri na delo.

- Juhe nočem.

- Zakaj nočeš?

- Ne paše mi.

- Jaz ti bom dala, da ti ne paše.

- Juhe ne bom.

- Takoj si vzemi!

- Če pravim, da ne bom, potem ne bom. Ne segaj stalno v moje odločitve.

- Tako ti posežem, drzna deklina, da ti bo glava brnela.

- Maaami! - Verin glas je leno previden, mama je namreč zelo jezna. Ta ton, dvignjene obrvi in maaami! Temu gadu ne pride do konca. Žrtvovala jim je vse življenje in si uničila zdravje. Mati kriči, zaduha se, srce ji razbija, mora sesti. Misli, da bo sedaj Vera prišla, toda ne. Vzame si žlico sataraša in odplava s krožnikom v sobo.

- Čoko, čoko, čoko-lada.

Mati položi glavo na roke. Kaj naj stori? Roke so debele in rdeče in prsti rjavkasti od krompirja kot stara fotografija. Žal ji je za dekletom s prašnimi sandali, žal ji je, ker ne obstaja več. Vera se namesti nasproti otroku.

- Ta ima spet dan!

Otrok odloži pero.

Potem zdrsne pod mizo v goščavo nog in s palcem nežno vrti kolo vztrajnika. Njegovo brenčanje je živo, govori o nenavadnih srečanjih.

Trikrat kratko pozvoni. Oče.

Mati odpira in slišati je, kako namesto pozdrava tarna in se pritožuje nad Vero.

- Z njo ne vzdržim več. Pri moji duši, da ne vzdržim.

Vsak dan to govori.

- Moraš ji povedati, da tako dalje ne bo šlo.

Oče molči.

Vedno molči. Z glave vzame klobuk, plašč obesi na obešalnik, upognjena drži pa je znak vdaje.

- Očku copate. Bo kaj?

Otrok z avtom v roki jih lovi pod naslonjačem in jih polaga k očetovim nogam.

- Dober dan. Kaj je novega?

Mali nepremično gleda utrujen obraz. Danes je videl avto z veliko glavo, pomahal mu je z rdečim smerokazom in šofer je bil on. Tako se mu je vsaj zdelo. Potem je srečal dekletce v belem klobučku, ki

mu je hotel povedati... Natančno ve kaj, toda ne pozna takih besed.

Odgovor očeta ne zanima. Otročiču položi roko na glavo in odmerek dnevne ljubezni je izčrpan.

- Vera, pogripi mizo!

Kvačkan prtiček je zamenjala s platnenim prtom z madeži, ki jih s pranjem ni mogoče odstraniti.

Oče prižge radio, iz katerega tulijo valčki. Rad ima glasbo, toda že nekoliko slabše sliši.

Mati nese juho.

- Za našo gospodično ni bila dovolj dobra. Se boš ti že enkrat spomnila, kako je bilo doma.

Vera miga z noge, gleda v knjigo in jih popolnoma ignorira. Enkrat? Enkrat zanjo ne bo več obstajala ta soba s staromodnimi prtički in obrobjeno preprogo in mati z imperativi.

Oče molči.

Mati sede na drugo stran mize. Prihaja trenutek družinskih pogovorov.

- Predstavljaš si, da me je trgovec, ta tat, danes obral za pet kron. Kupovala sem mast in moko, to je bilo dvainštirideset kron, dala sem mu petdeset, on pa mi je v drobižu vrnil dve kroni. Jaz sem takoj vedela, da je nekaj narobe. Pridem domov, preštejem in pet kron manj. Računaj: triinštirideset mast in devet moka, jaz sem takoj vedela. Pet kron naenkrat.

Oče molči in prikimava.

Otrok pod mizo se tiho pogovarja z avtomobilčkom.

Vera si pili nohte. Čez tri leta bo na njih imela vse mavrične barve.

- Nehaj s tem! - ji reče mama, ko jo opazi. - Marš učiti! - Danes nisi še niti s prstom mignila. In kje je fant? Si že gotov z nalogo?

Otrok pokaže zvezek.

- No, lahko bi bilo boljše. Sedaj računstvo. Dve in dve?

Oče ima poleg sataraša hrenovke. Griže jih in pije pivo.

- Dve in dve?

Otrok premika prste.

- Štiri.

- Šest minus tri?

V levi roki se igra avtomobilček. Čuti bleščeče pikanje vztrajnika. Avtomobili hupajo. Lahko zahupa. Mora samo pritisniti na gumb - tu...

- No! Šest minus tri?

- Pet.

- Bedak. Kaj imaš v tej glavi? Hočeš iti čez noč klečat?

Otrok povese glavo.

- Izračunaj to na prstih!

Iztegne umazane prste, plastični avto pa trešči na tla. Pade zaušnica.

- Da se ne boš igral, ko je treba delati. Za kazen ga ne dobiš več. Igračko odloži na omaro, da je od spodaj sploh ni videti. Jok. Dunajski valčki tulijo. Oče že slabo sliši.

- Šest minus tri?

Peljati se po beli cesti, tu tu, ptice pojejo...

- Šest minus tri?

Oče molči.

Mati se trese od razburjenja. Grozen otrok. Vsakič, ko mati ponovi vprašanje, se otrok strese, kot bi se samo v tem trenutku zavedal, da

je pri njem. Kriči, otrok pa se vedno bolj moti. Avto, škorci, hrošči, hrenovke. Oče jih je vse pojedel. Težko je imeti pametne otroke. Tako si je zmeraj želela, da bi zlahka napredovali, da bi bili učitelji osupli, drugi pa bi ji to zavidali. Toda njena otroka sta...

- In kaj misliš? Štiri plus štiri! Mar spiš?

Otrok prestrašeno prikima.

- Dobro, toda ne misli si, da se boš zabaval. Pojdi molit in spat!

Otrok obstane s pogledom na črnih brkih in spodmuzne se pod njeno roko.

Ali je vesel, da gre končno v temo? Ali jo ima sploh rad? Mati se zgrozi. Darovala jim je vse življenje, ni poznala zabav, prijateljev. Gleda svoje rdeče roke in otečene noge. Nehvaležnost, kakšna nehvaležnost! Ali vidi to oče? Kaj pa Vera?

- Vera! Že spet nič ne delaš? Uči se!

Vera naveličano obrača oči. Čez tri leta bo maturirala in stran - frrr ptiček iz kletke. Dala si bo sešiti žametovo bluzo z izrezanim celim hrbtom in imela bo visoke pete. Z Bobom bosta šla k Myšaku. Kot mentolov bonbon je premlevala svoje sanje.

- Opeharil me je za pet kron. Naj mu to jutri povem? Triintrideset mast, moka, jaz sem takoj vedela. Računajmo še enkrat: devet in triintrideset, plačala pa sem s petdesetakom.

Oče molči. Na srednji tehniški šoli je bil najboljši učenec. Začel je konstruirati novo signalizacijsko napravo, toda ni je dokončal. Predstavlja si načrt: dva upora, kondenzator in prav danes je bral o tem. Napravo je dokončal nekdo drug.

Otrok leži v temi. V sobi na omari leži avtomobilček. Na palcu čuti toploto plastike in kovinsko ostrino vztrajnikovega kolesca. Nežno brnenje mu odmeva v ušesih. Seda v kabino, črni volan in vonj belega cestnega prahu. Obrne ključ, motor zahrešči z zverinskim glasom, tok zraka ga udari po obrazu. Gre in vidi drevesa, ulice, hišo z železnim balkonom, deklico v belem klobuku. Otrok spi. Avto ga odnaša od valčkov in očetovih neizpolnjenih želja, od materine huzarske žalosti in od Verine čokolade. Umika se in njegove sanje se na enem od križišč dotaknejo drugih treh sanj - o pametnih, nežnih otrocih, o signalizacijski napravi in o mladeniču v žametnih hlačah z imenom Bobo. V nje trči brez tega, da bi jih poznal in niti one ga ne poznajo, kajti sanje nimajo obrazov. Letijo dalje, od sanjskih trčenj ne teče kri, letijo in nikoli ne izvedo, da so si nekoč že bile tako blizu.

Nekaj besed o avtorici:

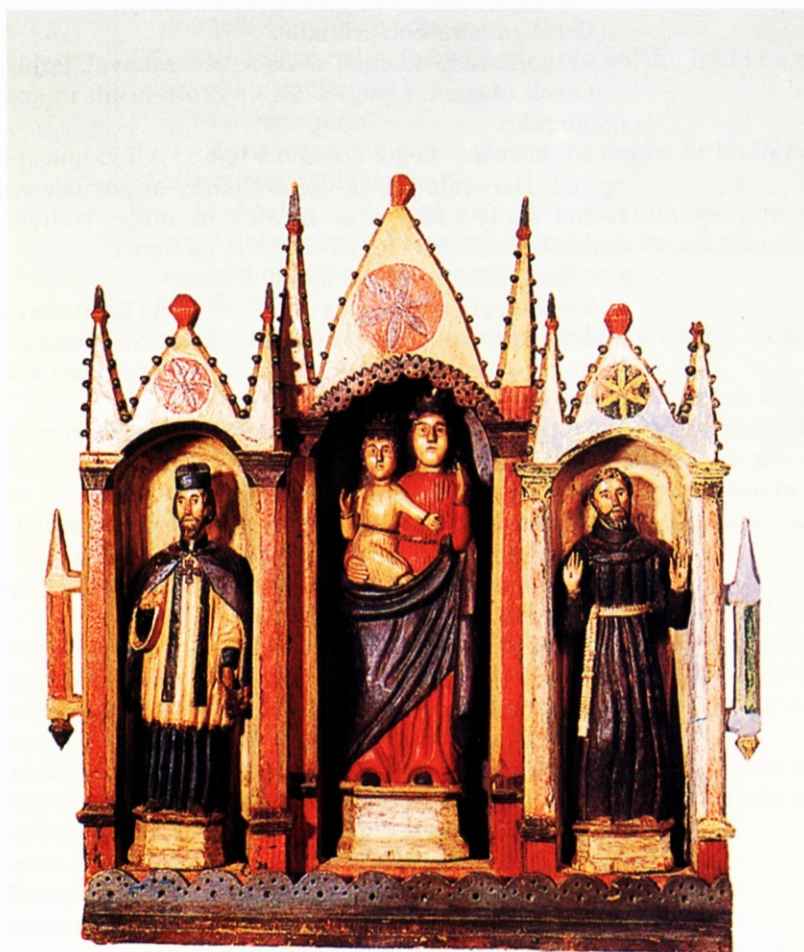
Jaroslava Blažková se je rodila 15. novembra 1933 na Moravskem. Leta 1942 ji je z mamo uspelo priti v Bratislavo, kjer je konec štiridesetih let končala gimnazijo, začela delati na radiu in študirala na daljavo na filozofski fakulteti. Od leta 1958 je postala samostojna novinarka in pisateljica. Leta 1968 je emigrirala v Kanado, dve leti kasneje pa je bila izključena iz Zveze slovaških pisateljev.

Njen prvenec je novela Nylonový mesiac (1961), kjer se je osredotočila na čustveno življenje mladih ljudi. S to novelo je Blažková vrnila slovaški literaturi problematiko življenja v mestih. Njena druga knjiga Jah-

niatko a grandi, v kateri so zbrane razne novele in krajše zgodbe, je zagledala luč sveta leta 1964.

Knjige, ki so sledile, je Blažková posvetila otrokom in odrasčajoči mladini. Najuspešnejša med njimi je fantovski roman Můj skvělý brat Robinson (1968), sledijo pa ji še knjige, kot so Tóno, ja a mravce (1961), Ostrov kapitána Hašašara (1962), Ohňostroj pre deduška (1962), Daduška a jarabáč (1965), Ako si mačky kúpili televízor (1962) in Rozprávky z červenej ponožky (1969).

Prevedena zgodba je iz knjige, ki jo je izdala založba Aspekt leta 1997 z naslovom ...ako z gratulačnej karty...

19. stoletje

HIŠNI OLTARČEK IZ RAKOVNIKA PRI MOKRONOGU

Marijan Dović

NEKORISTNO TRATENJE ČASA

Esej o J. R. R. Tolkienu, branju in koristnosti

Bežen, le nekajminuten pogled na animirani film, kjer se pojavi hobit Frodo, nosilec *Prstana*, je bil pred leti zadosten razlog neizogibne fiksacije mojega zanimanja na Tolkienov čudežni svet. Risanke si tedaj nisem mogel ogledati do konca, a sklep – prebrati zadevo – je dozorel v trenutku. Trenutek realizacije pa je napočil šele pred kratkim, ko sem se utegnil lotiti najprej *Hobita*, zatem pa še *Gospodarja prstanov*. S *Hobitom* ni bilo posebnih zapletov, zato pa so me nekatere okoliščine ob branju *Gospodarja prstanov* napotile v splošno razmišljanje o branju, fikciji, koristnosti in še marsičem. Problemi verjetno izvirajo iz dejstva, da je *Gospodar* kar 1200 strani obsežna pripoved – in to je seveda obseg, ki povprečnemu slovenskemu bralcu požene srh skozi mozeg in ga zanesljivo odvrne od branja.

Brati 1200 strani dolgo knjigo res ni enostavno, kajti danes se vsakomur mudi. Mnogo je stvari, ki jih je treba opraviti, popraviti, izpiliti. Kdor ni *na speedu*, je neuspešen, je pred kratkim pisalo v nekem poročilu o njujorških poslovnih, ki ob juhi opravijo z eno stranko ter do zaslužene cigare po desertu opravijo že kakih pet pomembnih razgovorov. Kaj bi bilo, če bi se takle poslovnež za štiri, pet dni zaprl v svojo sobo z *Gospodarjem prstanov* in odpiral le še za halo pico? Da je čas denar, se je pokazalo tudi v mojem primeru. Nenadoma se je vsem okrog mene zdelo, da izgubljam čas ali jim odrekam pozornost: lahko bi delal diplomu, študiral, pisal članke, pokosil travo na vrtu, šel na izlet... če pa že moram brati tako dolgo knjigo, zakaj ne raje Tolstoja? Ob takih argumentih se človek kar malo izgubi. Najraje se zateče nazaj h knjigi in upa, da naslednjih pet ur ne bi bilo nobene telefona ali kake podobne nevšečnosti. Kljub vsemu pa je vprašanje zastavljeno – kaj *imam* v resnici od tega, da (pre)berem *Gospodarja prstanov*? Vprašajmo širše – kaj *imam* od tega, da preberem neko literarno delo; ali še širše, od tega, da si ogledam nek film ali nadaljevanko. Vprašanje o koristnosti literature/umetnosti spet izbruhne na dan v vsej svoji silovitosti, saj se ravno ob pravljicnem ustroju Tolkienovih zgodb tehnica *utilitas* nagne v območje kantovske brezinteresne estetske kontemplacije – nekoristnih golih, užitkov ob "použivanju" estetskega objekta, tj. umetniškega dela.

I. Čista fikcija namesto "mimesis" realnosti

Če hočemo problem temeljito razumeti, moramo najprej pogledati, kaj sploh je *Gospodar prstanov*. Gre za svojevrstno literarno uspešnico – zapis na ovitku govori o milijonih bralcev po vsem svetu. Knjigo pa od ostale, "resne", literature loči fantastika, ki nič ne skriva svojega pravljicnega značaja. Izvrsten, tipično pravljicen *plot* bralca kot otroka povede v svet, v katerem poleg ljudi bivajo še druga ljudstva – vilinci, škrti, troli, hobiti, čarovniki in modreci... Polarizacija

dobro-zlo je očitna in nedvoumna; (docela abstrahirana) vsebina knjige je v resnici spopad med silami Dobrega in Zla. Pravljčni svet je skonstruiran z neverjetno imaginacijo, ki jo na drugi strani dopolnjuje izredna natančnost: poleg izdelane topografije (zemljevidi), mitologije, zgodovinopisja in genealogije (rodovna drevesa) se lahko bralec ukvarja celo s skonstruiranimi jeziki ter modeli njihove etimološke prepletenosti; skratka, na delu je humanistično-antropološki erudit, ki pred nas postavi do podrobnosti dodelan in otipljivo nazoren *pravlčni svet*.

Množica dogodkov, dialogov in situacij v *Gospodarju* seveda kar kliče k različnim izvenekstovnim, alegoričnim razlagam besedila (nastajalo je tudi v letih med drugo svetovno vojno – tako je mogoče potegniti mnoge vzporednice, denimo med Temnim vladarjem Sauronom in Hitlerjem ipd.) ali njegovih segmentov. Takih ugibanj bi bilo (vse) več, če ne bi sam avtor odločilno posegel v diskusijo z zatrdilom, da mu je alegorika odvrtna in da osebe in izjave v knjigi pomenijo le in zgolj to, kar se zdi *na prvi pogled*. Ne da bi avtorja jemali preresno, saj pomen dela, sploh ko doseže tak status kot *Gospodar*, ni več v celoti njegova stvar, pa mu lahko pritrdimo v tem, da njegova zgodba ne potrebuje nikakršnih zunanjih analogij oziroma apologij, saj nas, če le imamo dovolj bralskega veselja, odlično zabava tudi brez tega. "Pravljica" se torej giblje na samem robu čistega esteticizma; *l'art pour l'art*, ki nima absolutno nobenega cilja zunaj sebe, svoje zgodbe, *plota*, ki je bralskemu subjektu predvsem v teku bralnega procesa, pa tudi pozneje, vir užitkov in čiste estetske kontemplacije, zadovoljstva ob novih svetovih. Pustimo ob strani pomislek, da morda pravljica ni tisti model, kjer bi se lahko preizkušala Kantova teza o brezkoristnem ugajanju estetske sfere (saj ima morda drugačne funkcije, denimo vračanje subjektov zavesti v neka izvirnejša, "mitološka" stanja, recimo kot ob vihnem večeru, ko babica pripoveduje vnučkom, stlačenim na peči, bajke o čudnem možu iz lokalnega gozda). Dejstvo pa je, da sodobna literarna teorija od dobre literature poleg estetskih kvalitete pričakuje še spoznavne in etične. Toda kakšne so "spoznavne kvalitete" teksta, kjer je usoda bitke odvisna od nekakšnega prstana, kjer se čarovniki prevažajo z orli, kjer mrtveci izpolnjujejo tisoč let stare prisege? In ali je v današnjem času črno-bela polarizacija etike lahko razumljena kot etična vrednota?

Postavljeni smo seveda pred temeljno razliko med pravljčino (ki je verjetno že tako pol- ali paraliterarni žanr) in "resno" fikcijo: toda v obeh primerih gre za fikcijo, izmišljotino; če ni drugače naznačeno, je v osnovi (konvenciji) vsak literarni tekst *izmišljen*. Razlika je v tem, da Tolkienov svet ni zgrajen na podlagi realnega sveta, ne teži k *mimesis* realnosti, da bi jo kot splošno bistvo le-te (v Aristotelovem smislu) bralec pripoznal kot možno in verjetno.

II. Korist ali užitek?

Umetnost je sicer vedno koristna, ni pa to njen izrecni namen.

Charles Baudelaire

Bližamo se torej uvidu, da od branja *Gospodarja prstanov* ne moremo imeti drugačnih koristi kot zgolj bralski užitek. Lahko bi sicer ugibali, ali morda potovanja in boji hobitov ne simbolizirajo nekakšnega boja za boljši svet, njihovo očiščenje domače dežele, Grofije, po povratku iz širnega sveta tujih kraljestev pa nekakšno parodizacijo in obračun s totalitarnimi in militantnimi političnimi sistemi.

Toda tovrstna kvazi tendenčnost ni "prava", ni taka, kot jo od dobre literature pričakuje denimo J. P. Sartre – ta zahteva angažirano literaturo in angažiranega pisatelja: "Angažirani pisatelj ve, da je beseda dejanje. On ve, da razkrivati pomeni spreminjati in da ni mogoče razkrivati, ne da bi nameravali spreminjati. Opustil je nemogoče sanje, da bi ustvaril nepristransko podobo družbe in človekove usode." (J. P. Sartre, Kaj je literatura? V: *Filozofija-Estetika-Politika*, CZ, 1981) Beseda je torej dejanje, razkrinkavanje; ozaveščen (=angažiran) pisatelj pa se zaveda, da so besede "nabite pištole" in da ne sme streljati v tri dni, ampak mora meriti v cilj – razkrivati svet in posameznika drugim ljudem. V tem smislu je seveda vsako dejanje, tudi vsako pisanje, angažirano, toda kljub temu je jasno, da ne moremo kar izenačevati tendenčnosti pravljič s tisto, ki jo je od pisateljev zahteval socialistični realizem ali kateri koli totalitarizem. Mnogo lažje pa je vleči analogije med pravljično fikcijo in tistimi tokovi v pojmovanju literature, ki poudarjajo dominacijo estetske funkcije literature nad ostalimi (spoznavna, etično-moralna, politična...). Razvpiti angleški dekadent Oscar Wilde v znanem eseu *Propad laži* spregovori o funkciji literature in ugotavlja, da je "laganje, pripovedovanje krasnih neresničnosti, pravi namen umetnosti". Umetnost realizma obsodi kot popoln neuspeh, kajti "v trenutku, ko umetnost izgubi svoj domišljjski medij, izgubi vse". Literatura naj se ukvarja z lepimi rečmi, toda "edine lepe reči so tiste, ki se nas ne tičejo". Wilde torej meni, da je tendenčnost smrt za literaturo, bistvo literature pa je v pripovedovanju lepih laži, ki nimajo nobene zveze z realnostjo, njihova vrednost je zgolj estetska.

Toda v to diskusijo se nismo spustili zato, da bi razrešili starodavni spor o tem, v kolikšni meri naj umetnost oziroma literatura izpolnjujeta zunajumetniške kriterije. Tudi je jasno, da med pravljično fikcijo in literarno fikcijo ne moremo povleči enačaja: obstaja tanka meja, to pa je ravno Aristotelova zahteva, naj literatura prikazuje izmišljene, a verjetne stvari, ki so *splošne*. Mnoge parafraze te zahteve lahko povzamemo v želji/teoriji, da literatura na poseben način razgalja, odsluži duhovno podobo neke dobe, "Zeitgeist". Na ta način se literatura in umetnost dejavno vključujeta v spoznavno-emancipatorični projekt človeštva, kar je še bolj očitno iz Heglove sopostavitve umetnosti, filozofije in religije kot treh različnih, a (skoraj) enakovrednih modusov *spoznavanja*. Problem nastane seveda v primeru, ko taka funkcija umetnosti izostane ali ni več razvidna: ali gre v tem primeru za manjvredne in neumetniške artefakte?

Taka vprašanja se zapletajo v konfuzno in nerešljivo dialektiko pojma umetnosti in njegove zgodovine. Brez dvoma pa nam primer pravljične fikcije *Gospodarja prstanov* nazorno kaže, da niso priročno-praktične koristi natanko tisti in edini dejavnik, zaradi katerega je literatura berljiva in zanimiva: ob *Gospodarju* ne bomo pridobili novih znanj ali vedenj o svetu okrog nas, ki bi jih lahko kdaj kasneje "vnovčili", ne bomo se moralno-etično izboljšali... Kar nam ostane, je zgolj čisti bralski užitek.

III. Umetni svetovi

Če ostanemo pri golem užitku kot edini stvari, zaradi katere smo pripravljeni žrtvovati 35 ur časa, v katerih nadpovprečen bralec prebere *Gospodarja prstanov*, se seveda lahko vprašamo, kakšna je razlika med uživanjem v Tolkienovem pravljičnem svetu in denimo v uživanju

fiktivnih svetov, ki nam jih ves dan ponujajo televizijski programi. Če namreč "resni", nežanrski oziroma umetniški filmi običajno izražajo (oziroma naj bi izražali) neko "presežno" sporočilo, ne ostane raznim nanizankam in žanrom običajno nič razen gole zgodbe, *plota*, razčustvovanosti ali pa psihološko-identifikacijskega poligona. Če pustimo ob strani hipoteze o poneumljanju in podobnih učinkih množičnih medijev (ki sicer niso neupravičene), lahko ugotovimo, da gre tudi tu za čisti gledalski užitek, ki ga je mogoče obpostaviti bralskemu.

Postavimo se v fiktivno situacijo, ko nekdo pet ur dnevno en teden bere *Gospodarja*, nekdo pa gleda pet enournih nadaljevanj – pri tem pa seveda oba uživata. V obeh primerih gre za "beg iz realnosti", umik v "umetne svetove", ki ga lahko interpretiramo tako ali drugače: nekdo bo trdil, da je to škodljivo, ker da človek le beži pred "resničnimi problemi"; nekdo morda meni, da je to v redu, saj človeka sprosti in mu da več moči za spopad s taistimi; spet nekdo morda, da je zabava že sama po sebi v redu stvar. Vendarle pa obstaja določena razlika med obema načinoma uživanja umetnih svetov.

Branje seveda tistemu, ki (rad) bere, predstavlja zelo specifičen užitek. To morda najbolje vedo tisti, ki s(m)o že v mladosti požirali nekoristne svetove Karla Maya ali malo bolj koristne Julesa Verna. Odkod izhaja ta užitek, skuša razložiti ameriški teoretik in psiholog Roger Seamon, ki se močno opira na fenomenološko tradicijo Romana Ingardna in delno Wolfganga Iserja ter razvija prenovljeno teorijo izpolnjevanja praznin. "Semantična praznina", ki jo moramo med branjem izpolniti, zahteva od nas tudi določen mentalni napor – ta pa ne sme zapasti v katerega Iserjevih skrajnih polov "boredom-overstrain". Lepota oziroma estetska vrednost se skriva v pravem razmerju med klišejem in kaosom, med informacijo 0 (nič novega) in informacijo 1 (popolnoma nerazumljivo; po Abrahamu Molesu). Bralni proces lahko s psihološkega vidika razložimo s pojmom "guided rapid unconscious reconfiguration"; je "voden" [guided], saj naše zadovoljstvo temelji v razumevanju umetnikove intence, "nagel" [rapid], če hočemo doseči zadovoljstvo, in seveda "nezaveden" [unconscious]. Končno komunikacijsko prazno mesto, ki ga je odprl avtor, preskočimo s "ponovnim oblikovanjem" [reconfiguration] poprej nepovezanih elementov. (Roger Seamon, *Philosophy and Literature* vol. 20, št. 2, 1996)

Branje torej od bralca zahteva določen mentalni napor, ki je bistveno drugačen od naporov pri gledanju. Ta napor izhaja ravno iz dejstva, da bralec vizualizira tekst, a nikdar do konca – ta ostaja odprt, nedorečen za različna branja; in to je bistvena razlika v primerjavi z gledanjem, kjer je vizualizacija dokončna in zamejena (toda zato mnogo bolj nazorna). A ne gre mi za to, da bi ta dva koncepta hierarhično sopostavil: obe vrsti užitka sta popolnoma ustrezni in legitimni. (Zdaj, ko sem *Gospodarja* prebral, si nič manj ne želim videti tudi animiranega filma.)

Za zaključek te *ad hoc* primerjave bi želel dodati le to, da umetnih svetov televizijskih nanizank morda ni ustrezno primerjati s Tolkienovim svetom in bi bil ustreznejši literarni korelat, denimo t. i. šund literatura *a la* ljubezenski dr-roman ipd., medtem ko bi bil ustrezen vizuelni korelat *Gospodarju* denimo znamenita trilogija *Star Wars*, iz sci-fi niza močno izstopajoča filmska stvaritev.

IV. Čemu sploh še brati?

Hierarhizacija med vizualnim in literarnim področjem v načelu ni umestna. Kljub temu želim na koncu tega razmišljanja izpostaviti še neko funkcijo branja, o kateri se malo razpravlja, je pa očitno vizualni mediji ne morejo vršiti v taki meri. Brez dvoma smo v času, ko glasniki nove dobe napovedujejo propad knjige in tiskanih medijev, vizualni mediji na čelu s televizijo pa mnogim zapolnjujejo prosti čas že preko razumnih meja, tako da branje praktično zamira. Tako pač je in vse bolj bo, tega ne more skoraj nihče več spremeniti.

Na drugi strani se na nacionalni ravni veliko govori o slovenskem jeziku in njegovem ohranjanju in spodbujanju. Nedvomno lahko govorimo o nazadovanju splošne pismenosti, pereča pa postaja tudi funkcionalna nepismenost. Ravno slovenski jezik kot učni predmet v osnovnih in srednjih šolah je neprestano deležen kurikularnih sprememb – spreminja se v matematizirane in šteвне postopke, ki jih je mogoče osvojiti podobno, kot osvojimo fizikalne enačbe. Vrhunski dosežek teh prizadevanj je srednješolska matura, ki je najzgovornejši dokaz za to, da je problem slovenskega jezika zastavljen na čisto napačni ravni. Jezika ni mogoče obvladati v času šolskih ur slovenščine s pomočjo pravil. Edina pot do jezika je namreč branje (v drugi vrsti pa tudi aktivna raba, pisanje). V resnici bi moral biti torej ves pedagoški trud usmerjen v spodbujanje branja in veselja do branja – in to ob vseh dostopnejših in manj napornih užitkih ni lahka naloga; do faze, ko branje postane res užitek, je namreč pot naporna – tudi če beremo le Tolkienove pravljice.

In kakšne so perspektive? Če se bo trend upadanja branja nadaljeval, in to je kar verjetno, se bo hkrati zmanjševalo število govorcev slovenskega jezika, ki bi le-tega zares obvladali. Pisci in govorniki bodo, tako kot denimo astronomi, postali "ozko specializirani" strokovnjaki (že danes od doktorja računalništva ali upravnih ved nihče več ne pričakuje brezhibnega obvladovanja slovnice). Tako se bomo še bolj oddaljili od renesančno-humanističnega ideala intelektualca, ki je v vseh stvareh izobražen in razgledan – pismenost v pravem pomenu besede že dolgo ni več zavezujoča odlika izobraženca, ki mu zadošča zgolj poznavanje lastnega področja.

Konec jezika, konec naroda, konec države...? Pomeni konec dobe črk (littera) tudi konec jezikov, nacionalnih držav? S konci nas v teh milenijskih časih že vse preveč morijo. Verjetno ne bo iz vsega skupaj (vsaj v bližnji prihodnosti) nič hudega. Zgodovina pa nas seveda uči, da nič ni večno. Civilizacije in kulture pridejo in odidejo; ravno tako pisna kultura – od visoke stopnje pismenosti v rimskem imperiju je v srednjem veku ostala le peščica menihov... Zato ni nikomur treba biti plati zvona in restavrirati ali spodbujati branja v smislu ohranjanja jezikovne in nacionalne substance. Berimo raje za zabavo. Osebnostno želim vsakomur, da bi mu uspelo odkriti užitke branja. Morda se to lahko zgodi ravno skozi popolnoma nekoristna Tolkienova dela? Ta nam konec koncev lahko povejo vsaj to, da literaturi ni treba biti ne poučna ne vzgojna, pa je kljub temu lahko odlična.

DVE "NOVI" KELTSKI ČELADI IZ NOVEGA MESTA

Arheološko najdišče Kapiteljska njiva v Novem mestu v evropskem vrhu

Ob zavarovalnih arheoloških izkopavanjih, ki v poletnih mesecih že več kot desetletje potekajo na Kapiteljski njivi v Novem mestu, smo v letu 1999 izkopali tudi dva mlajšeželeznodobna grobova z železnima čeladama.

Novo mesto je v strokovnih krogih doslej veljalo kot eno najbolj znanih arheoloških najdišč iz starejše železne dobe (6. do 4. st. p. n. št.). V več arheoloških najdiščih ožjega mestnega območja je bilo doslej odkrito veliko število bogatih in strokovno pomembnih arheoloških najdb.

Prestizni predmeti, izdelani iz plemenitih kovin ali uvoženi grški in etruščanski izdelki, kovinsko obrambno orožje in bronasto posodje, ki so bili najdeni v grobovih novomeških veljakov iz prvega tisočletja p. n. št., zrcalijo pomen in blagostanje tukajšnje halštatskodobne družbe. Inventar knežjih grobov dopolnjujejo še umetelno izdelane figuralno okrašene bronaste situle. Če k temu dodamo še množico pestro oblikovanega steklenega, jantarnega in kovinskega nakita, ki je bil priložen tudi v bolj "običajne" in ne le v t. i. knežje grobove, pa je poimenovanje dolenjske starejšeželeznodobne kulture kot "cvetoči dolenjski halštat" kar upravičeno. Tako je bilo v Novem mestu doslej odkritih že šest figuralno okrašenih bronastih situl, dolg figuralno okrašen bronast pas, šest bronastih čelad, bronast prsni oklep, uvožen bronast trinožnik in cedilo na dolgem ročaju ter nekaj zlatih nakitnih predmetov.

Intenzivno arheološko raziskovanje Kapiteljske njive v zadnjih letih pa je pokazalo, da je bilo Novo mesto tudi eden najpomembnejših centrov v času mlajše železne dobe (3. do 1. st. p. n. št.). Na doslej raziskanem delu grobišča smo našli že 680 žganih "keltskih" grobov, kar Novo mesto uvršča med največje latenske nekropole v Evropi.

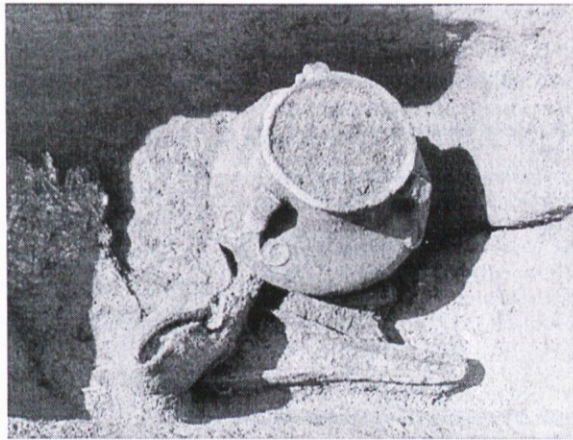
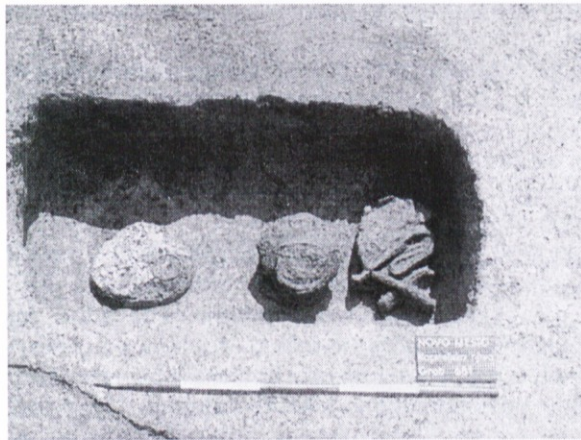
Celotno obdobje mlajše železne dobe je dobilo ime po znamenitem arheološkem najdišču La Tene v Švici, ki je bilo odkrito že sredi 19. stoletja. Nosilci latenske kulture v vsej Evropi so bili Kelti, ljudstvo, ki je sredi 1. tisočletja p. n. št. naseljevalo srednjo Evropo. Okoli 400 p. n. št. so se Kelti začeli seliti proti jugu, vzhodu in zahodu, v Italijo, Grčijo in Malo Azijo, Španijo, Anglijo, na Irsko ter na Češko in Slovaško. Pisni viri poročajo o napadih Kelto v Rim, o njihovem plenilnem pohodu na svetišče v Delfe in v Malo Azijo.

Okoli leta 300 p. n. št. so v naše kraje prodrli keltski Tavrski iz obdonavskih delov Madžarske in naselili celotno območje jugovzhodnih Alp. S tem je bila prekinjena nekajstoletna halštatska kultura, začelo se je novo latensko obdobje. Kelti na Dolenjskem so uvedli nov ritual pokopavanja, to je plan pokop kremiranih pokojnikov, v nasprotju s prejšnjim skeletnim pokopom v gomili. Vsekakor so Kelti prinesli tudi drugačen duhovni svet, druge družbene odnose in predstave ter bistven napredek v metalurgiji in kovaštvu. Vse te novosti se najlepše kažejo prav v načinu pokopa in v samih grobnih pridatkih.

Grobovi na Kapiteljski njivi so dosledno žgani, žganina je bila shranjena v lončenih posodah ali pa prosto stresena na dno grobne jame. Ob pogrebnem ritualu so bili v grob položeni različni predmeti iz vsakdanjega življenja pokojnika. Pridatki v grobovih opredeljujejo pokojnikov spol in tudi družbeni status.

Grobne jame so bile vkopane v sterilno osnovo hriba od 0,5 do 1,5 m globoko. V tlorisu so okrogle, ovalne in pravokotne oblike, pogosto imajo skrbno izdelane stene, včasih pa tudi notranjo leseno konstrukcijo, ki pa je praviloma uničena, saj kisline v dolenski zemlji razkrojijo vse organske ostanke. V večini grobov na Kapiteljski njivi se pojavljajo lončene posode, povečini izdelane prostoročno, tiste, izdelane na lončarskem vretenu, so zelo redke. Posode so lahko služile kot žare, saj so v njih pogosto stresene prežgane kosti in še nekaj prežganih kovinskih, lončenih in steklenih predmetov, lahko pa so bile položene v grob s hrano in pijačo kot popotnica v onostranstvo. V ženske grobove je bil položen železen, bronast, steklen in jantarni nakit. Večina predmetov je bila sežgana na grmadi skupaj s pokojnikom. Tako se v grobovih pojavlja precej staljenih ostankov raznobarnih steklenih zapestnic in jagod ogrlic. Kovinski predmeti so zviti, staljeni in zelo poškodovani. Dokaj pogosti pridatki so železne in bronaste srednjelatenske sponke – fibule in različne bronaste in železne zapestnice. Tudi bronasti prstani niso redki, našli pa smo celo tri srebrne in dva zlata prstana. Posebnost pa predstavljata še bronast pas – sklepanec z emajliranimi vložki in železna tordirana igla z zaključkom v obliki konjske glave. V grobovih, ki jih pripisujemo moškim, pa prevladuje železno orožje. Sulične osti, bojni noži, železne ščitne grbe in predvsem dolgi železni meči v okrašenih nožnicah, železne verige za pripenjanje mečev in različni obročki so bili dosedanja najznačilnejši grobni pridatki "keltskih" bojevnikov.

Levo: Grob 681 ob odkritju
Desno: V grobu 641 so našli lončeno posodo, zviti železen meč v nožnici in železno čelado

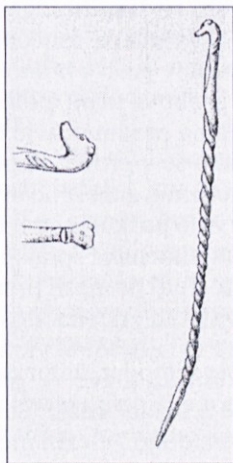
V letu 1999 pa smo v grobovih 641 in 681 našli tudi dve železni keltski čeladi s posebej izdelanima tilnima ščitnikoma. To sta čeladi tipa Trbinc in sta dokaj redki najdbi tako v Sloveniji kakor tudi drugod v Evropi. Obe čeladi sta bili v grobu obredno poškodovani, naličnice so bile položene v notranjost, čeladi pa od strani nekoliko sploščeni. V obeh grobovih sta ležala tudi obredno zvita, dolga železna meča v nožnicah ter železni sulični osti. Oba grobova sta bila dokaj velika, v tlorisu pravokotne oblike in dokaj globoko vkopana. Sežgane kosti pokojnikov so ležale prosto stresene na kupček, lončene posode v grobovih pa so služile kot pridatek s popotnico.

Borut Križ
DVE "NOVI" KELTSKI ČELADI
IZ NOVEGA MESTA

Levo: Risba keltske čelade tipa Trbince, kakršno so izkopal tudi na Kapiteljski njivi v Novem mestu

Na sredini: Risba železne igle z zaključkom v obliki konjske glave, najdene v grobu 436 na Kapiteljski njivi

Desno: Moški grob 678 z zvitem železnim mečem, železno verigo in lončeno posodo

Obe čeladi imata polkroglasto oglavje, posebej izdelan zatilni ščitnik, na vrhu pa profiliran gumb. Naličnice so zložene v notranjost čelade in njihove oblike še ne poznamo. Ta tip čelad je bil doslej odkrit na prostoru med Španijo in Romunijo, s tem da je največ takih čelad najdenih na Tirolskem. Pri nas smo doslej poznali le dve taki čeladi – iz Trbinca pri Mirni in iz Bele Cerkve. Drugi slovenski primerki čelad so mlajši. Skupaj z obema našima novima, novomeškima, jih je trinajst, pri čemer je bila na Beletovem vrtu v Novem mestu ena nekoliko mlajša železna čelada najdena že leta 1976.

Na Kapiteljski njivi v Novem mestu je bilo doslej odkritih in raziskanih že skoraj 700 grobov iz mlajše železne dobe (3.–1. st. p. n. št.).

V letu 1999 sta bili najdeni dve železni čeladi, ki jih pripisujemo Keltom, bojevitemu ljudstvu, ki je po letu 300. p. n. št. zasedlo območje Dolenjske.

Obe čeladi sta bili najdeni v moških, bojevnških grobovih, skupaj z železnimi meči, sulicami, ščiti in lončenimi posodami. Po predhodnih analizah, preden so vsi predmeti restavrirani in raziskani (obe čeladi smo skupaj z ostalimi predmeti iz grobov 641 in 681 v zgodnji jeseni 1999 že prepeljali na obdelavo v delavnico muzeja RGC v Mainz), čeladi časovno postavljamo v 3. st. p. n. št.

Lončene posode so, tako v teh dveh grobovih kakor tudi v večini ostalih grobov na Kapiteljski njivi, prostoročno izdelane brez uporabe lončarskega vretena, kar je za latensko obdobje nenavadno, saj je večina posodja v drugih najdiščih tega časa izdelana na lončarskem vretenu in kvalitetno žgana. Novomeška lončenina pa kaže staro, tradicionalno, še vedno halštatskodobno tehniko izdelave. Upravičeno se zdi domneva, da gre tu za staroselsko prebivalstvo in ne za novodošle keltske Tavrisk; temu v prid govori še tradicionalen prostor grobišča, ki je kot v prejšnjem halštatskem času. Kaže, da je Dolenjska okoli leta 300 p. n. št. sicer prišla pod keltsko upravo, večinsko prebivalstvo pa je ostalo staro halštatskodobno, ki ga povezuje z ilirskim življenjem srednjega Balkana.

Novo mesto je bilo doslej prepoznavno in utrjeno v evropski arheološki zavesti le kot eno od najpomembnejših halštatskodobnih centrov. Obe "novi" čeladi s Kapiteljske njive poleg množice bojevnških grobov to grobišče postavljata v evropski vrh tudi v času mlajše železne dobe.

LITERATURA

The Celts, katalog razstave, Benetke 1991

S. Gabrovec, Grob s čelado s Trbinca pri Mirni. - Arheološki vestnik 41, 1980, 105 ss

M. Guštin, Mlajša železna doba. Enciklopedija Slovenije 7, 184 ss, Ljubljana 1993

M. Guštin, Kelti v Sloveniji, v Keltoi, Kelti in njihovi sodobniki na ozemlju Jugoslavije, Ljubljana 1983

M. Guštin, Poznatenska železna čelada iz Ljubljane. - Arheološki vestnik 41, 1990, 121 ss

D. Božič, Relativna kronologija mlajše železne dobe v jugoslovanskem Podonavju. - Arheološki vestnik 32, 1981, 315 ss

D. Božič, Raziskovanje latenske dobe na Slovenskem po letu 1964. - Arheološki vestnik 50, 1999, 206 ss

ARHEOLOŠKO IZKOPAVANJE NA KAPITLJU

Na novomeškem Kapiteljskem hribu, tik ob cerkvi sv. Nikolaja, je arheološka ekipa Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto ob občasni pomoči arheološke ekipe Dolenjskega muzeja opravila arheološko sondiranje. Raziskave so trajale od 4. septembra do 11. oktobra 1999 in dale zanimive rezultate.

Dosedanji podatki o arheologiji tega dela mesta so bili skromni. Kljub zgodnjemu in odmevnemu zanimanju za arheološke najdbe v Novem mestu (do odkritja prvih je prišlo že pred več kot sto leti) in domnevi, da tako dominantna lokacija v načinu uporabe prostora v prazgodovini ob gradišču na Marofu preprosto ni mogla biti spregledana, poznamo o tem prostoru le nekaj sporadičnih podatkov.

Prvi je postal pozoren na keramične predmete prof. Alojzij Turk.¹ Našel jih je na svojem vrtu na severnem pobočju Kapitlja, na prostoru med proštijo in svojo hišo ob današnjem Prešernovem trgu.

Sledilo je sondiranje na proštiskem vrtu leta 1978.² Sonda na najvišji točki novomeškega okljuka tik za zidom vrta nasproti zvonika je bila sterilna. Plasti peščene rumene ilovice povsem na vrhu hriba nismo pričakovali. Domneva, da so ob gradnji cerkve sem deponirali zemljo iz izkopa, verjetno ne drži. Z ročnim geološkim svedrom, ki v svojem jedru izvleče vzorec, smo tedaj vrtali do 4 in pol metra globoko, seveda v pričakovanju, da se bo v vzorcih pojavila plast humusa nekdanje površine, pa do te globine nismo naleteli nanjo. V manjši sondi smo nato tik ob Šancah odkrili temelje enega od obzidnih stolpov, v tretji pa smo odkrili nekaj skromnih sledi iz rimskega obdobja, z izkopavanjem pa prenehali zaradi izčrpanega fonda finančnih sredstev, ki so bila tedaj na razpolago, ne da bi prišli do sterilne osnove.

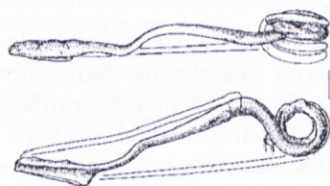
Naslednji podatek je izpred dveh let.³ Ob sanaciji kapiteljske kašče, mogočne stavbe med proštijo in cerkvijo, je bilo potrebno sanirati tudi zid, ki je na tem prostoru omejeval nekdanje pokopališče okoli cerkve. Pod temelji zidu smo tedaj odkrili temelje močnega, z malto grajenega zidu, ki ga na podlagi bronastega novca rimskega cesarja Galiena (260 – 268), ki je bil najden v apnenem vezivu, lahko opredelimo kot antičnega, torej iz sredine 3. stoletja.

Sondo ob zvoniku smo načrtovali že dalj časa. Letos smo se zanj odločili zaradi želje, da se peščena pot okoli cerkve uredi v drugi, urbanemu okolju primernejši obliki. Načrt je predvideval betonirano površino poti, utrjeno tudi za morebitne posege interventnih vozil. Pred tako izvedbo, ki bi korenito posegla v teren in ga trajno spremenila, smo morali opraviti arheološke raziskave. Odločili smo se za izkop dveh sond: prva je zajela prostor ob zvoniku in zahodni steni cerkvene ladje, drugo, manjšo, pa smo izkopali ob zakristiji. Znano je, da je bil prostor okoli cerkve v uporabi kot pokopališče vsaj do 1785, ko so ga za kratek čas, do 1799, preselili na Marof, nato pa še do 1810, ko se je pokopališče selilo h kapucinskemu samostanu (danes na Novem trgu), pokopavali ob cerkvi. Res, da je grob ob cerkvenem zidu pomenil privilegij, a take množice skeletov nismo pričakovali. V prvi sondi, ki je najprej merila skromnih 33 m², smo odkrili 46 pokopov. Ob skeletih je bilo najdenih nekaj za ta čas običajnih predmetov, kot so svetinjice, križi, gumbi, obročki za zapenjanje oblek in

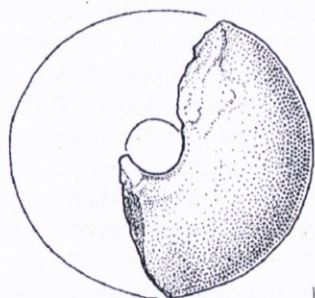
¹ Tone Knez, Historična urbanizacija Novega mesta, Gradišče – Gradec – mesto, Kronika 25, 1977, 7.

² Tone Knez, Novo mesto – proštjski vrt, Varstvo spomenikov 23, 1981, 244 s.

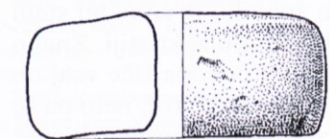
³ Najdbe in dokumentacijo hrani Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, neobjavljeno.

Bronasta fibula tipa Beletov vrt, 2. pol. 1. stol. pr. n. š.

Glinasta utež - vijček, 2 pol. 1. stol. pr. n. š.

Glinasta utež - vijček, 2 pol. 1. stol. pr. n. š.

nekaj prstanov. Med drobnimi najdbami je vsaj en srebrn srednjeveški novček, verjetno iz 15. stoletja. Od globine 1 do 1,2 m dalje in do sterilne ilovnate podlage, kakršno smo spoznali že ob izkopavanju na prostijskem vrtu, je sledila bogata kulturna plast, ki je nastala kot rezultat selitve in gospodarskih dejavnosti ob zaključku zadnjega stoletja pred našim štetjem.

Kulturna plast je bila najbolj poškodovana ob cerkvenih temeljih (zvonik in ladja), manj pa proti jugu. Na tem prostoru smo lahko sledili elementom dveh faz poselitve. Mlajšo, ki se je pokazala le v južnem delu sonde, je omejevala vrsta kamnov, zložena v obliki suhega zidu. Starejšo in obsežnejšo plast smo lahko sledili v osrednjem delu sonde v smeri severozahod-jugovzhod. Omejena je bila z večjimi kamni, proti dnu pa se je izrazito pokazal vkop v sterilno ilovico, ki je bil napolnjen s kulturno plastjo. Dno tega do 2,5 m širokega vkopa je bilo tlakovano s prodniki do velikosti gosjega jajca. Ob koncu sondiranja izkopana površina je dajala videz enakomerno široke blago padajoče poti, tlakovane s prodniki (kaldrma), v kateri je bilo mogoče videti celo sled vožnje z vozovi – kolesnico. Ker gre za to časovno obdobje in v tem okolju povsem neobičajno obdelavo poti oz. vozne površine, ostajamo pri opredelitvi zgolj pri domnevi. Za trdnejšo opredelitev in dokaze bi bilo potrebno odpreti in raziskati večjo površino. Taka površinska obdelava poti še bolj preseneča ob dejstvu, da nismo našli trdnejših dokazov o stavbnih konstrukcijah objektov, ki so bili kasneje zgrajeni na istem prostoru. V tem primeru bi morali govoriti o spremenjeni funkciji prostora v urbanistični shemi naselja.

Od elementov opreme v teh objektih lahko omenimo le dele ognjišč, ki pa so bili že v sekundarni legi. Ohranili so se namreč kosi do 5 cm debelih ilovnatih premazov, s katerimi so v tedanjem času običajno preplastili sloj kamenja, jih na zgornji površini zgladili in na njih kurili vsakdanji ogenj. Zaradi kurjenja so se ti premazi temeljito prepekli. Na tako prežganem in z akumulirano toploto pregretem ognjišču, ki so ga očistili oglja in pepela, se je kuhalo in peklo. Drugi element, ki govori o tem, so fragmenti glinastih pekov, velikih pokrovov z ročaji na vrhu. Služili so za pokrivanje hrane, ki so jo pripravljali na ognjišču, predvsem za peko kruha.

Poleg tega smo v plasti našli obilo fragmentov predvsem debelejših, prostoročno izdelane hišne keramike, pa tudi finih, črno loščenih in na lončarskem vretenu izdelanih posod, živalskih kosti in oglja. Potrebne bodo podrobnejše analize, ki bodo pokazale, katere vrste živali so uporabljali tedanji prebivalci v svoji prehrani, katere vrste lesa in na podlagi metode C14 tudi njegovo starost.

V drugi sondi, ki smo jo izkopali na poti ob izteku stopnišča iz zakristije, je bila situacija nekoliko drugačna. V južnem delu te sonde se je pojavil do 1 m širok z apneno malto grajen kamnit zid. V malti primešani drobci opeke kažejo na časovno opredelitev tega zidu v antično obdobje. Drugih drobnih najdb, ki bi ga lahko kulturno in časovno opredelile, namreč ni bilo. V preostalem delu sonde pa je, če sledimo profilu, bila pod plastjo peščenega nasutja poti plast ilovice, pod njo pa zopet prazgodovinska naselbinska kulturna plast. S sondo smo zadeli območje neke stavbe, katere konstrukcija je počivala na lesenih nosilnih stebrih. Sledovi o teh so se ohranili v obliki v sterilno ilovnato osnovo vkopanih jam. Tudi v tej sondi so bili sledovi ognjišča, ob njem pa obilo kosov železove žilindre in keramičnih posod,

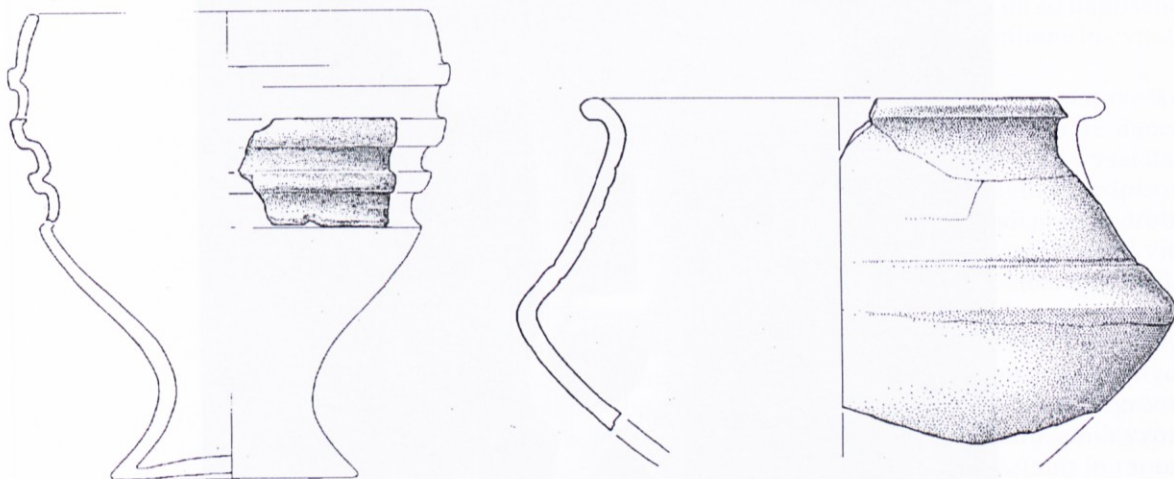
⁴ Tone Knez, Novo mesto II, keltsko-rimsko grobišče Beletov vrt, Carniola Archaeologica 2, Dolenjski muzej, Novo mesto 1992.

Levo: Rekonstrukcija narebrenega pokala na nogi, 2. pol. 1. stol. pr. n. št.

Desno: Poznolatenska bikonična posoda z izvihanim ustjem, 2. pol. 1. stol. pr. n. št.

med njimi tudi talilnega lončka. To priča o gospodarski dejavnosti: predelavi železa in brona. Sledov bronaste taline in večjega števila bronastih fragmentov sicer ni bilo, vendar pa o predelavi oz. izdelavi bronastih izdelkov priča talilni lonček. V tem času namreč železa še ne zmorejo predelovati z ulivanjem v kalupe, ker je za tak postopek potrebna temperatura, ki je na ognjiščih niso mogli dosegati. To pa je bilo mogoče z bronom in fragment talilnega lončka govori o tem.

V tej sondi smo našli tudi ključni najdbi: bronasto fibulo tipa Beletov vrt in fragment ostenja keramičnega narebrenega pokala na nogi. Kot že ime fibule pove, je bilo za njeno poimenovanje ključno najdišče oz. grobišče na Beletovem vrtu v Novem mestu.⁴ Izkopavanje te velike keltsko-rimske nekropole se je izvajalo v začetku 20. stoletja ob gradnji stavbe okrajnega glavarstva, današnje upravne stavbe Mestne občine Novo mesto, ter med letoma 1973 in 1977, ko se je zemljišče nekdanjega Beletovega vrta pripravljalo na gradnjo današnje stavbe Dolenjske banke. V starejših grobovih tega grobišča, ki v spektru pridatkov kažejo še latenski, torej keltski značaj, sta se oba pridatka pojavila kot tipičen element. Narebreni pokali na nogi so bili doslej poleg grobov na Beletovem vrtu najdeni še v Beli Cerkvi, na Mihovem in na Verdunu pri Stopičah, povsod v žganih grobovih v istem časovnem obdobju, ob koncu zadnjega tisočletja pr. n. št.

Na podlagi teh najdb lahko torej trdimo, da je pripadalo grobišče na Beletovem vrtu naselbini na Kapiteljskem hribu. To velja za začetni, starejši del grobišča, medtem ko za mlajši čas, to je za obdobje 1. do začetka 3. stoletja, tega še vedno ne poznamo, saj na Kapitlju nismo odkrili starejših – prazgodovinskih, dokazi o obstoju mlajših, antičnih, pa so še zelo skromni.

Rezultati razmeroma skromnega sondiranja so tako pomembno dopolnili mozaik arheološke preteklosti mesta, v katerem živimo. Dajejo nam tudi čvrsto upanje, da ga bomo z novimi posegi še dopolnjevali in nas utrjujejo v upravičenosti naših zahtev, da se ob novih posegih v površine mestnega jedra, kot so na primer rekonstrukcije komunalnih naprav, izvedejo na ključnih mestih v rastru mestnih ulic predhodne sondaže.

DOLENJSKI MUZEJ

Novo mesto

9.–8. stoletje pred našim štetjem

BRONASTA BRITEV, NAJDIŠČE NOVO MESTO – MESTNE NJIVE

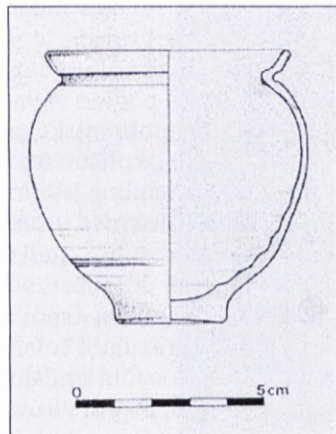
O PIJAČAH PRI OBREDIH IN ZABAVAH

Stroki rešene arheološke najdbe

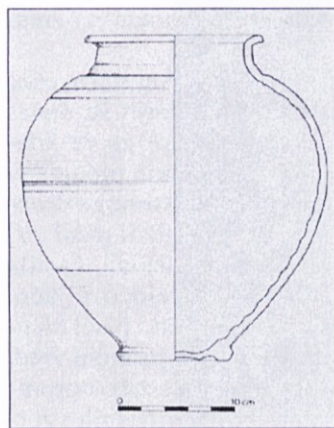
Jedila in pijača človeku oddavna mnogo pomenijo, saj so vendar osnova za življenje samo. A pomembna vloga jim ne pripada le v najpreprostejših vsakdanjostih, ampak tudi v socialnem in kulturnem, sploh duhovnem svetu posameznih skupnosti. Že bežen pogled v vitrine arheoloških zbirk Dolenjskega, Posavskega ali Belokranjskega muzeja, med strani knjig z razpravami o gradivu iz teh okolišev in o tukajšnjih arheoloških najdiščih nas opozarja, kako pomembno je bilo to dejstvo tudi v skupnostih staroveškega sveta. Velik delež med vsem ohranjenim gradivom, ki so ga zvečine zbrali zato, ker so bili ljudje ob razkritju dovolj pozorni, gre namreč posodi, posodi iz lončenine in kovin. Še o oni, razpadli iz lesa, to in ono lahko ugibamo na osnovi sledov v zemlji, kadar jih je pravilno dokumentiral in razumel šolan strokovnjak, poklicni arheolog. Te posode nam na svoj način pričajo o dobah, iz katerih je malo, za naše zanimanje premalo, pisnih virov. Ne te zgodbe, ki jo danes pripovedujem, ne mnogih drugih pogledov v resnična dejstva stare zgodovine bi namreč ne bilo brez arheoloških najdb. Zato moramo vedno spet pozivati k razumevanju za navidez pretirano, trmasto vztrajanje strokovnjakov iz spomeniškovarstvene stroke in muzejev ter poudarjati, kako pomembno je, da so najdiščne okoliščine vsake arheološke najdbe strokovno dokumentirane in ovrednotene.

Kako to, se bo kdo vprašal, saj vendarle poznamo dokaj staroveške literature. Vseh vrst je je, od verskih besedil, na katerih še danes temelje vsa velika verstva, prek beletristike, do nasvetov za vsakdanjo rabo in popisov delavniških inventarjev, prek pravnih predpisov do pouličnih zmerjavk. V tem pisnem bogastvu tiči tudi mnogo drobcev o jedi in pijači. O civilizacijah starih dob nam pričajo ti pisni viri tudi, da so, mnoge od njih rojene na sredozemskih obalah, častile vinsko trto in uživale njen sad, predelan v poživljajočo pijačo. Mnogokrat naj bi ga častile celo prek mere, saj staroveški pisci bičajo tudi razvado pijanstva. Vendar vsej literaturi, s svetim pismom vred, v našem sestavku ne bomo podrobneje sledili, najsi je še tako ogromna zakladnica vedenja o staroveških ljudeh, njihovih miselnih vzorcih, verovanjih in duhovnem svetu nasploh. Ostati želimo in moramo, tudi zaradi omejenega obsega mojega raziskovalnega dela, le pri krajevnih običajih določenega časa, iz nekaj stoletij ob začetku našega štetja let, torej iz dobe rimskega cesarstva. Tudi za tisti čas je veljalo, da se je dežela razlikovala od dežele, skupnost od skupnosti in stan prebivalcev od drugih stanov, odličnejših ali preprostejših. Prav tako kot vedno so bili tudi tedaj določeni pojmi splošna last, drugi pa zelo kratkega veka. In za razmere v naših pokrajinah o vprašanjih, ki nas v tem sestavku zanimajo, neposrednega pisnega vira nimamo, pomagata nam more torej le analiza arheoloških najdb in najdišč.

Dolenjska je z deli Posavja in Belo krajino danes ena od vinorodnih pokrajin naše domovine. Preučevanju starih dob na Slovenskem, naši arheologiji danes torej zastavljamo resno vprašanje, kaj nam lahko ta veda pove o pijačah v rimski dobi v naših krajih nasploh, pa o tem, kdaj so pri nas spoznali vino iz grozdja in o kulturni in kultni vlogi

Čšica iz rimskodobnega groba v Novem mestu (Beletov vrt, grob 17)

Velika pivska posoda iz rimskodobnega groba v Novem mestu (Beletov vrt, grob 17)

pijač v tedanjem času. Rimska doba je bila na Dolenjskem, v Beli krajini in v Posavju resda doba, ki ni zapustila največje bogatije arheoloških najdb, bila je pa vendar doba, iz katere se nam je ohranilo mnogo najdb, in še posebej doba, ki je spregovorila vendarle tudi tukaj nekaj sama o sebi, sicer, kot smo rekli, ne v velikih besedilih, pač prek napisov in novcev.

Najbolj uporabljani in uporabljeni vir o vrstah in vlogi pijač v rimski civilizaciji naših krajev je vendar gotovo ohranjena posoda. Rimska doba je zapustila sicer veliko bogastvo oblik, a to za številom onih iz še starejših dob daleč zaostaja. Med rimskodobnimi oblikami so pravzaprav le stekleničasti vrči z enim ročajem in valjasti kozarci na prvi pogled primerljivi še danes uporabljenim oblikam. Več drugih oblik srečamo še med ljudskim blagom (pol)pretekle dobe, nekaj jih je pa ostalo lastnih staremu veku. Pri teh oblikah, ki so še danes - ali so bile vsaj do včeraj - v rabi, si arheološka razlaga ostalin sme tudi rabo pred dva tisoč leti razložiti na podoben način. Za posamezen primerek to seve še zdaleč ni vedno res niti danes. Kaj vse je mogoče, denimo, naliti v vinsko buteljko, potem ko je izpraznjene nismo zavrgli, in živilska industrija nam ponuja med drugim v nakup gorčico v vrčku, v katerega bomo pozneje natočili pivo. A stekleničast vrč, pa naj je bil v starem veku že iz stekla, kot so še danes naše steklenice, ali iz kovine in še največkrat iz cenene lončenine, je moral biti vselej namenjen neki lepo, ne preveč židko tekoči tekočini, ki tudi ni smela trajno z zrakom v stik. Velikokrat kaže stekleničasti vrček sledove, ki pričajo, da so mogli v vsakdanji rabi ozko ustje celo zamašiti. Vse to so bile tudi tedaj lastnosti posode, ki je vsebovala človeku prijetno pijačo, začenši z zdravo studenčnico. Tudi ta se namreč v široki, odprti posodi kaj kmalu neprijetno ogreje in ustoji. Še toliko bolj je bilo treba varovati pred zrakom tekočino, ki je vsebovala hlapljive snovi in dišave, fermentirano bistro pijačo ali dišeče olje torej. Gladko ustje široko odprtega, navadno valjastega kozarca se pa najlepše prilega ustnicam, ko pijemo. Tudi v rimskem času ni bilo drugače. Ljudska raba nekaterih oblik že rimskem času znane posode nas nadalje opozarja, da je mogla biti vitka, pokončna oblika za mleko ali staljeno maščobo. Plitve, široke posode so morale služiti bolj za jed, jajčasti lonec s tako ali drugače poudarjenim ustjem pa za mnoge vrste kuhanja in hrambe. Kadar je mogla vsebina hlapeti skozi porozno, nabrazdano steno in se tako hladiti, je bil tak lonec posebej nepogrešljiv v shrambi in tako je mogel služiti za celo vrsto snovi, tudi tekočih.

Našega izbora in poskusov razlage ta širina in domiselnost pri uporabi torej res ne olajšuje. Toda rimski čas (in ne le ta, a mi sledimo danes le njemu) nam je zapustil skupine posod v rabi določenega trenutka, določenega miselnega dogodka. Kot grobni pridatek so bile rimske posode uporabljene v posebni skupini in v določeni vlogi, pa tudi v nekakšnem pogrinjku. Samo strokovno raziskani grobovi so uporabni za sklepe te vrste. Dolgo že vemo, da so v rimskem času, kot v starem veku nasploh, sodili k dostojnemu pogrebu razni grobni pridatki, predmeti iz vsakdanje rabe. V naših krajih so razmeroma številni, zlasti v prvih treh stoletjih našega štetja let, ko so v teh krajih skoraj praviloma pokopavali upepeljene mrličke. Med pridatki spoznavamo člene nakita in noše, kozmetične pripomočke, med katerimi daleč prevladujejo stekleničke za dišave, novci, oljenke, izjemnejši in zlasti na določene kraje vezan kos orodja ali orožja in po več, kdaj celo nad deset posod. Grobovi so se razlikovali tudi po obliki

grobnice ali krste, v katero so položili pokojnikov pepel in te pridanke, a o tem danes ne bomo govorili, saj je brez pomena za vprašanje, ki nas zanima. Vse pridanke smo najbolj pogosto razlagali s preprosto domnevo, naj bi stari videli posmrtno življenje kot nadaljevanje tostranskega in da so s pridanke torej želeli pokojnika kar najbolje preskrbeti, s hrano in pijačo mu dati dovolj brašna za pot na oni svet. Natančno branje besedil, ki odražajo vero v onostranstvo in s tem povezane predstave, pa razmislek ob tem, iz kakšnih miselnih sklopov so bili sestavljeni grobni pridanke v tisočih pri nas izkopanih in pravilno dokumentiranih grobov, to razlago popravlja. Miselni in predstavniki svet rimskodobnih prebivalcev teh krajev ni mogel biti več povsem preprost. Pridanke so mogli služiti tudi kot simbol, izraz želje, voščila za srečo v onostranstvu. Svetilka - oljenka je lahko na primer odrazila željo, več, kar molitev pogrebcev, ki jo poznamo še dandanašnji: "In večna luč naj ti sveti!" Ker so občasno našli v rimskih grobovih školjke in polžje hišice, je na dlani misel, da more biti taka živalca, ki je v naravi navidezno ali občasno negibna kot kamen, tudi nosilka mnogih pomenov. V podobi kamna skriva vendar življenje. In tako more - poleg tega, da je njeno meso užitno in v določenih kuhinjah še zdaj velja za zdravilno in krepčilno, kar za afrodiziak - pomeniti tudi željo, naj pokojnik v onostranskem svetu oživi kot zalizan polž ob toplem dežju in školjka v zadostni vodi. Tudi tekočine v grobu, morebitna olja, sokovi, zlasti pa verjetno tudi v starem veku najpogostejše voda in kaka fermentirana pijača, pivo, sirotka in kvas ter seveda zlasti vino, so kaj lahko imele mnogo takih pomenov, saj je sleherno življenje, zlasti pa človeško - in za to gre pri večnostnih vprašanjih -, brez tekočine, brez pijače nemogoče.

V poznorimskem času so pokopavali skoraj izključno nesežgane pokojnike. V drugi polovici 4. stoletja so bili - kolikor moremo sklepati zlasti po pisnih virih o razmerah v veliki rimski državi nasploh - tudi pri nas zvečine že vsi prebivalci kristjani. O iskrenosti te vernosti sicer lahko ugibamo to in ono, dasi v mnogo primerih vanjo ne gre dvomiti. In vendar so v naših krajih kljub načelu, naj gremo s tega sveta brez njegovih znakov in dobrin, tako kot smo nanj tudi prišli, tedaj pokojnim še mnogokrat položili v grob čašo in celo krožnik. Tudi v primeru, ko je pokojni kot znak svojega mesta v družbi nosil pečatnik ali sponko na rami, označeno s Kristovim monogramom. Več takih grobov je prišlo na dan na Drnovem pri Krškem v grobiščih starodavnega Neviodunuma, a jih je bilo, žal, premalo deležnih vsestranske strokovne analize, ko so slučajno ali hote zadeli nanje. Hrano in pijačo v takem pogrinjku so v drugih deželah, kjer se tudi pojavlja, že dokaj dolgo razlagali kot požirek vina v kozarcu in hlebček kruha na krožniku. Zdaj skupaj označujeta evharistijo, kruh in vino Kristusove poslednje večerje, edine kristjanu smiselne popotnice na posmrtni poti. Možnosti za tak preskok in spremembo miselnega življenja je bilo sicer v raznih časih rimske dobe dovolj. A najbolj naravna se mi zdi vendarle razlaga, da so želeli tudi v jedi in pijači, pridanah v zgodnjem rimskem času v grob, že izraziti molitev, pobožno željo pogrebcev za pokojnikovo večno življenje v srečnem onostranstvu. To pa je nemara v predstavnem svetu prebivalcev naše dežele sijalo v bolj svetlih in jasnih odtenkih, kot je bilo ono, o katerem so govorila leposlovna grška in latinska besedila iz ustreznih stoletij.

Med starejšimi, žganimi grobovi z večjim številom pridakov so zbudili pozornost najprej grobovi, kjer je mogoče široko posodo za

jed, krožnike in sklede brez težav ločiti od pogrinjka za pijačo, denimo od enoročajnega vrča in kozarca. Potem je bilo na osnovi tega spoznanja moč videti tudi v drugih z manj razumljivimi posodami spet skupine posod, ki naj bi služile za jed. Zraven njih so bile v grobovih skoraj praviloma še druge posode, zvečinoma vretenastih oblik, ki so spominjale na vaze, ob teh pa še majhne skodelice, celo prave zajemalke. Začeli smo se vpraševati, čemu so mogle služiti te skupine posod in ali bi bil pravi odgovor, da so tudi v teh dajali pokojniku - ali bogovom posmrtnega življenja - pijačo. Na pomoč nam je priskočilo preučevanje železne dobe ravno na Dolenjskem. V grobovih iz mlajše železne dobe, odkritih predvsem pri velikopoteznih zavarovalnih izkopavanjih v Novem mestu, ki so sprva veljala za "predraga", "nemogoča" in podobno, je Tone Knez za podobne oblike upravičeno domneval, da je to pivsko posodje. V večjih posodah v obliki vaze so namreč večkrat še tičale zajemalke ali vsaj skodelice z ročajem. Ob takem pojavu si je bilo lahko misliti, da je bil v bogoslužju in obredih za rajne tudi ob koncu železne dobe še vedno živ vljudni, celo pobožni gib, upodobljen na staroželeznodobnih situlah, kjer strežnik(ca) ali podložnik(ca) z zajemalko ponuja izbrancu, veljaku ali pobožanjenemu pokojniku poživljajočo pijačo. Sklepali smo torej, da gre tudi v rimski dobi pri širših, a še vedno dokaj visokih posodah različnih oblik - najdenih tudi pri zavarovalnih delih Marijana Slabeta na Pristavi v Trebnjem, v družbi katerih je praviloma skodelica, mnogokrat z ročajem - za pogrinjek, v katerega so dajali pijačo v grob. Vendar je iz teh posod tekočine teže natakati kot iz vrča, ki je ob obalah Sredozemskega morja, kjer je bil doma, njegovo ime v grščini celo jasno zagotavljalo, da služi za natakanje vina, saj se je vrču pravilo oinochoe. V tem drugem, v naših krajih iz starejšega izročila izvirajočem pogrinjku so v načelu dajali v grob (in bržčas tudi na mizo) verjetno neko drugačno pijačo.

Ko smo natanko pregledali več grobišč, zvečine raziskanih in dokumentiranih na splošno zadovoljstvo tudi sprva dvomeče širše javnosti šele po nekaj začetnih zapletih, se je izkazalo, da je šlo v primerih, ko so priložili posodo v grob, bolj pogosto za posodo s tekočino in pijačo. Manjkrat so dali jed v grob. Za današnje zanimanje nam ta navedek zadošča. Zatrjuje nam tudi, da vsa pripoved tega sestavka ni izvita iz trte, saj je število analiziranih grobišč, grobov in pridatkov v njih že tolikšno, da omogoča vsaj verjetne sklepe. Pojdimo torej dalje. Ne moremo zanesljivo vedeti, kaj so dajali kot grobni pridatek v oba opisana pogrinjka za pijačo. Vendar grško ime in podrobne lastnosti enoročajnega vrča in valjastega kozarca z gladkim robom, pa tudi to, da se ta pogrinjek pojavi v naših najdiščih res šele v rimski dobi - v času, ko so tudi globoko po podeželju bivali posamezniki, doma in vzgojeni v Italiji ali vsaj ob jadranski obali - kaže, da se ne motimo preveč, če sodimo, da so v tak pogrinjek natočili pravo vino, nastalo iz grozdja na sredozemski način. Ker so v ljubljanskih grobovih večkrat pozneje celo pari vrčev, smo začeli govoriti o pomembnem, grško-rimskem serviranju vina na simpozijih, kjer so stregli z vinom in vodo. Enako je bilo pri obredju. Zato smemo nemara v takem paru vrčev videti sledi dveh enako lahko tekočih pomembnih pijač, vode in vina, par, ki ga še zdaj ne moremo odmisлити iz krščanske liturgije ali iz mnogih literarnih primer.

Ugibanju o vsebini drugega pogrinjka je seve odprtih mnogo več možnosti in poti. Seveda je moč zajemati iz širšega lonca tudi čisto

studenčnico, tako kot smo se kot otroci še mi v kuhinjah naših babic nadvse radi odžejali iz emajliranega vedra s prav tako zajemalko - in taka voda je bila vse drugačna kot doma, izpod pipe in iz kozarca. Zajemati je moč prav dobro tudi vino vsake sorte. Vendar se tako servirana pijača lahko tudi peni, lahko je mnogo bolj židka, tudi razni kosci, denimo delci sadežev ali listov, so lahko v njej. Ob tem pomislimo lahko torej na pivo, razsol, kvas, kislo mleko, sirotko in mnogo drugih pijač, katerih imena še moremo naštet iz ljudskega izročila. Po pisnih virih vemo, da so v rimskem času po ogromni državi varili mnogo pijač. Po tem, kar je moralo tudi tedaj v naših krajih rasti in uspevati, sklepamo tudi na celo vrsto možnosti. Nikoli se nisem odločila le za eno in tudi danes nimam več vzroka, da bi trdila tako ali tako.

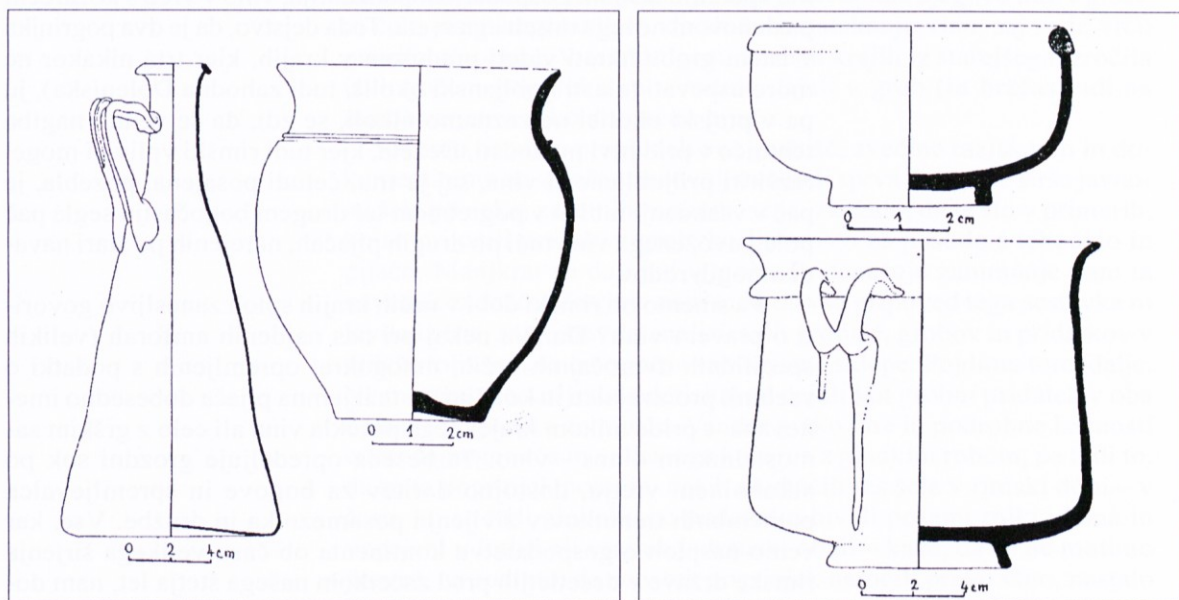
Spet nam najdbe z zavarovalnih izkopavanj iz Ljubljane pomagajo za korak naprej – ali zastavljajo novo vprašanje v tej zvezi, kdo ve? Večkrat namreč najdemo v grobiščih tega v prvih desetletjih našega štetja let močno porimljanjenega mesta, torej vse iz prvega pa tja v tretje stoletje po Kristusovem rojstvu, posamezne grobove, kjer ni le omenjeni par vrčev, ampak sta v njih hkrati oba pogrinjka. Tudi v enem trebanjskem grobu je bilo tako. Obe skupini posod nista mogli vsebovati iste pijače. Možni sta dve razlagi in danes se prav tako še vedno ne znam odločiti le za eno. Možno je torej, da je bilo v vrču vino, v vazi - loncu z zajemalko pa pivo ali druga, tudi sadna, domačemu izročilu lastna in iz pridelkov te dežele zvarjena pijača. Prav tako pa je tudi možno, naj bi stari, v predrimskem izročilu zasidrani način serviranja pijače z zajemanjem, služil za pitno daritev starim, domačemu spominu lastnim gospodarjem podzemlja, vino v vrču s kozarcem pa duhovom novega miselnega sveta. Toda dejstvo, da je dva pogrinjka v istem grobu hkrati videti predvsem v krajih, kjer trta nikakor ne more uspevati (zlasti ljubljanski okoliš, tudi zahodna Dolenjska), ju pa v ptujski okolici ne zaznamo nikoli, se zdi, da še vedno nagiba tehtnico v prid prvi možnosti. Dežela, kjer tudi rimski vpliv ni mogel razširiti priljubljenosti vina, saj je trta, četudi posajena, pozebla, je pač v vsakdanji rabi in v pogrebem ter drugem bogočastju segla pač poleg uvoženega vina tudi po drugih pijačah, narejenih po stari navadi mnogih rodov.

Pa smemo ob rimski dobi v naših krajih sploh zanesljivo govoriti o pravem vinu? Da. Na nekaj pri nas najdenih amforah (velikih specifičnih dvoročajnih vrčih, mnogokrat opremljenih s podatki o vsebini, proizvajalcu in količini) je ta izjemna pijača dobesedno imenovana, s pridevnikom krajevnega porekla vina ali celo z grškim samostalnikom oinos - vino. Ta beseda opredeljuje grozdni sok po alkoholnem vretju, dostojno daritev za bogove in spremljevalca pomembnih trenutkov v življenju posameznika in družbe. Vse, kar vemo nasploh o gospodarstvu kontinenta ob času velikega širjenja rimske države v desetletjih pred začetkom našega štetja let, nam dovoljuje sklepati, da je bilo vino iz sredozemskih dežel pomemben spremljevalec rimskih osvajalnih pohodov tudi pri nas, pa tudi civilizacijska dobrina, ki so si jo kaj kmalu prisvojile staroselske skupnosti. Varnejši transporti so gotovo omogočili dobiti tudi v bolj skromna okolja in takorekoč za vsakdanje potrebe (in ne le za versko obredje) določene količine takega vina po zmerni ceni. Pa tudi v verskem obredju se je moralo vino pod novimi vplivi bolj udomačiti. A grška pivska posoda v železnodobnih najdiščih naše dežele priča, da so morali vsaj nekoliko poznati pravo, južno vino že tudi prej, saj ga ni bilo tako

nemogoče pritovoriti teh nekaj deset in sto kilometrov od morja, pa čeprav le po nekaj mehov na konjskih hrbtih hkrati. Zelo verjetno je to vino šele sčasoma nadomestilo – najprej pri verskih, tudi pogrebnih obredih in na mizah izbrancev – druge pijače, ki so, dobljene iz pridelkov dežele, odžejale in navdihovale rodove in rodove. Rekli smo že, da ne vemo, kaj vse je sodilo sem zraven, alkoholno zavret sok drugih domačih vrst sadja in zelišč, fermentiran sok, izlužen iz žit, odcedki iz mleka ali krvi. Sama bi ob tem, kar mi pravijo biologi, verjela, da je moglo med sadje, uporabno za sokove, soditi ponekod v naših krajih tudi grozdje avtohtonih trt. V železni dobi so devali – vsaj v grobove veljakov, na Dolenjskem štejem obilo dokazov za to – kar spoštovanja vredne količine pijače. Posode so namreč držale po pet in več naših sedanjih litrov. In dolenjska najdba groba iz zgodnjega rimskega časa (podrobnosti so še v študiju pri D. Breščaku, ki je najdišče, potem ko so se pod rezilom pluga pojavljali okruški, raziskal) v Verdunu pod Gorjanci lahko opozarja, da v miselnem svetu ni bilo prevelikega preskoka. Med rimskemu času novodobno, iz Italije dobljeno posodo so poiskali amforo za vino in z njo nadomestili veliko posodo za pijačo iz pogrebne obredja starih rodov. Seveda dopuščam možnost, da je bila pri tej odločitvi pomembna le velikost posode. V amforo je vendar mogoče natočiti karkoli. Toda nič manj verjetna se mi pač ne zdi misel, da so dali v grob amforo z vinom kot nov simbol prastare misli in želje, naj pokojnikovo pot v onostranstvo lepša in mu lajša oživitev v drugi resničnosti poživljajoča pijača, enaka oni, ki je spremljala že nekoč dede.

Levo: Vrč in kozarec iz rimskega groba v Emoni - Ljubljana (severno grobišče grob 795)

Desno: Skodelica in lonec iz rimskega groba v Emoni - Ljubljana (severno grobišče grob 744)

Vse te posode so bile tudi vsak dan na mizi, tako pričajo odlomki v ruševinskih plasteh rimskodobnih naselij. Med vsemi drugimi pijačami je moralo tudi pravo vino potemtakem vsaj v določeni meri lajšati tegobe vsakdanjika in še prav posebej spremljati trenutke veselja. In velikost posameznih posod iz naše današnje pripovedi, posod, ki so v rimskem času vsaj občasno vsebovale poživljajoče pijače, bi nam narekovala vzdikniti s Cankarjevim Kurentom, da so že v starih dobah tod bivali veseli ljudje!

Danes je preskrba z vodo za večino Belokranjcev povsem samoumevna. Kadar si jo zahočemo, nam je treba odpreti le pipo. Kljub temu pa je še nekaj vasi, ki nimajo vodovoda. Zanimalo me je, kako so se v teh vaseh oskrbovali z vodo nekdaj in kako danes. Za to majhno raziskavo sem izbrala le nekaj vasi, in sicer Preloko, Sinji Vrh, Krašnji Vrh in Sodji Vrh. Značilno je, da so to prometno odmaknjene vasi, ki jih je gospodarski razvoj doslej nekako obšel, zaradi česar je še vedno prisotno tudi izseljevanje ljudi, kar ima za posledico nezadržno staranje prebivalstva. Pričujoči zapis o preskrbi z vodo je nastal na osnovi pripovedi domačinov, ki sem jih zbrala spomladi leta 1998 ob stoti obletnici prvega belokranjskega vodovoda v Semiču.

Izviri, studenci, kali

Glavni viri, iz katerih so se nekdaj oskrbovali z vodo v omenjenih vaseh, so bili izviri in studenci, od koder so nosili vodo za pitje, kuhanje in umivanje, ter kali, v katerih so napajali živino in prali perilo. Preločani so se oskrbovali z vodo za kuhanje in umivanje iz *bunarja* (izvir) pod vasjo, za pitje pa iz *zdenca* (studenca) pri Kolpi. Na Sinjem Vrhju so hodili po vodo na *zdenec* nad vasjo, ki napaja bližnji kal. Leta 1884 so njegov izvir zaježili, o čemer priča vklesana letnica na oboku zajetja (domačini mu pravijo rezervoar). Na Krašnjem Vrhju sta dva *zdenca*. Večji je Orehovec, ki tudi napaja kal, njegov izvir pa je obzidan, tako da je lažje priti do vode. Pravijo, da nikoli ne presahne in da je njegova voda "boljša od radenske." Manjši *zdenec* Podgrič pa v sušnih obdobjih presahne. Na Sodjem Vrhju je *zdenec* na južni strani vasi. Izvir je *velban* (obokan) s kamnom. Tudi ta ne presiha.

Vsaka vas je imela nekdaj vsaj en kal. Na Preloki so imeli kal pod vasjo, ob cesti proti Adlešičem. Imenujejo ga *stari kal*. V bližini je bil nekdaj tudi *novi kal*, vendar o njem že dolgo ni več sledu, saj se ga tudi starejši vaščani več ne spominjajo. Preločani so imeli še en kal na drugi strani vasi proti Vinici. Rekli so mu *igrišče*. *Stari kal* in *igrišče* sta sedaj zapuščena.

Sinjevrški kal so zaježili z manjšim zidom iz kamna, da voda ni odtekala. Nekoliko višje nad njim je še manjša kotanja, "*pod maklenom*", kjer so pozimi napajali živino, saj voda v njem ni zamrznila. Kadar so bili na paši, pa so napajali tudi na *gorenjem kalu*, ki je malo višje nad vasjo. O kalu na Krašnjem Vrhju pravi vaščanka: "Kakšnih deset let bo, kar je opuščen. Sedaj le še poredko kdo v njem napaja kakšno živinčo." Na Sodjem Vrhju so nekdaj imeli dve *luži*, ki sta sedaj zaraščeni in presušeni.

Kale so vsako leto povsod redno čistili, pri čemer je morala sodelovati vsaka hiša. "Iz kala smo pobirali blato z lopatami in ga trosili po njivah, ker je bilo rodovitno," pravi Preločanka. Na Krašnjem Vrhju so ga uporabljali tudi pri sajenju trt. Prav tako so redno *trebili* tudi *luže* na Sodjem Vrhju, blato pa so metali na njihove robove, s čimer so jih utrjevali in tako preprečevali odtok vode. "Čas tega dela je odredil *cekmešter* (vaški starešina), saj je bila *luža* vaška last," je povedal domačin.

Pogosto so imeli sredi vasi še kakšen kaliček, iz katerega so zajemali vodo za prašiče. Domačinka s Krašnjega Vrhja pa je še povedala: "Pri nas je bila voda kar v *zidanici* (kleti), tako da smo morali imeti

pridelke na višjem, ampak smo bili veseli, da smo jo imeli. Uporabljali smo jo za prašiče.”

Vodnjaki

Le redki so si sezidali prve vodnjake že pred prvo svetovno vojno. Zidali so jih iz kamna. Vodo so vanje napeljevali s streh gospodar-skih poslopij, zlasti skednja, saj pravijo, da tista voda, ki je bila speljana s slamnate strehe hiše, ni bila dobra, ker je bila *žuta* (rumena) in je smrdela po dimu. Domačin s Sodjega Vrha pravi: “Naša *lešterna* (vodnjak) je še izpred prve svetovne vojne. Postavil jo je moj stari oče, ki je delal na tujem. Zidana je iz kamna, kasneje smo jo le dobro ome-tali, da ne bi puščala.”

Bolj množično so pričeli zidati vodnjake med obema svetovnima vojnoma. Takrat so na Sodjem Vrhu že imeli vodnjak pri vsaki hiši. Preločanka pravi: “Smo bili srečni in presrečni, ko smo leta 1924 dobili *šternjo* (vodnjak). Imeli smo jo med prvimi v vasi.” Vaščanka s Krašnjega Vrha pa pravi: “Pri nas doma smo imeli *šterno* že leta 1931, ker je bil oče v Kanadi.” Na Krašnjem Vrhu in na Preloki do druge svetovne vojne še vedno ni imela vodnjaka vsaka hiša.

Po drugi svetovni vojni se je preskrba z vodo postopno izboljševala. Po vseh vaseh so pričeli v petdesetih letih popravljati vodnjake in graditi nove. Na Preloki so jih sezidali pri vseh domačijah, zato je ob koncu šestdesetih let prenehalo prinašanje vode iz *bunarja* in *zdenca*. Domačinka s Krašnjega Vrha pa pravi: “Pri hiši, kamor sem se leta 1958 poročila, niso imeli *šterne*. Še petnajst let sem nosila vodo na glavi iz *zdenca*. Le kdaj pa kdaj sem šla k staršem po vodo iz *šterne*. Zdaj imam *šterno* s *pumpo* (črpalko). Ni mi težko z dvorišča nositi vodo v hišo, če se spomnim, kako je bilo včasih.” Druga pa pravi: “Mi smo sezidali prvo *šterno* pri hiši šele 1975. leta.” Kasneje so si povsod zgradili tudi dodatne vodnjake, da so lahko pokrili povečane potrebe po vodi. “Mi imamo štiri,” pravi domačin s Sinjega Vrha.

S postavitvijo boljših vodnjakov so povsod prenehali hoditi po vodo za pitje na izvire in *zdence*, le na Krašnjem Vrhu gredo tja po vodo še vedno, kadar si jo zaželi. Pogosto si jo vzamejo s seboj tudi na njivo, ko gredo delat.

Zamudno prinašanje vode, pa čeprav iz vodnjaka, so si nekateri najprej olajšali z namestitvijo črpalk. Domačinka s Sinjega Vrha pravi: “Okoli leta 1960 smo namestili *pumpo* v kuhinjo, saj imamo *šterno* tik pod kuhinjskim oknom.” Še nekaj let kasneje so pričeli nameščati tudi hidroforje. Vaščan s Sodjega Vrha pravi: “Okoli leta 1970 smo nabavili hidrofor, tako da imamo vodo v hiši, pred osmimi leti pa smo namestili tudi napajalnik v *štali* (hlevu). Zdaj živina pije kadar hoče, pa tudi mi ne rabimo *šparati* (varčevati), vode, saj sva z ženo sama pri hiši in tudi živine nimava dosti. V vasi še vedno skrbimo za *lešterne* pri tistih hišah, ki niso več naseljene. V suši pride vsaka voda prav.” “Okoli pet let imamo hidrofor. Nimajo ga vse hiše v vasi,” je povedala vaščanka s Krašnjega Vrha. Hidrofor omogoča priključitev električnih strojev ter sodobno ureditev stranišč in kopalnic. “Zdaj je kot v nebesih,” komentirajo vaščanke napeljavo vode v hišo.

Vaški vodovod

Na Sinjem Vrhu imajo enega redkih vaških vodovodov v Beli kra-jini. Zgradili so ga leta 1938. O gradnji so pripovedovali domačini:

“Ob volitvah sta na Sinjem Vrhu agitirala Maček in Koce. Pa je

slednji obljubil vaščanom, da jim bo napeljal vodovod, če bodo volili zanj. Ker so to res storili, je tudi Koce držal obljubo in poskrbel za gradnjo vodovoda. Pred tem je prišlo do prepira in pretepa med privrženci Mačka in Koceta, ker kocetovci niso dopustili, da bi pri vodovodu delali tudi mačkovci. Dela pri vodovodu so bila plačana, tudi za ves material je poskrbel Koce, le prevoz litoželeznih cevi iz Črnomlja so morali vaščani zastonj opraviti. Vsaka hiša je morala pripeljati po dve štiri metre dolgi cevi.”

“Zidarska dela sta opravila dva starejša zidarja od drugod. Menda sta se pisala Saksida in Silič. Vsa druga gradbena dela pa so opravili domačini.”

“Delal sem pri gradnji vodovoda. Najprej sem kopal, potem sem pa svinec talil.”

Vodovod so napravili tako, da so v zemljo zakopali cevi od izvira do vasi. Tu so zgradili rezervoar, namestili ročno črpalko in eno korito za napajanje živine. Tedaj so popravili in obnovili tudi rezervoar pri izviru. V petdesetih letih so postavili pri *pumpi* še eno korito, tako da se je lahko hkrati napajalo več živine. Pred tremi leti so ponovno obnovili rezervoar na izviru.

Dograditev vaškega vodovoda je močno olajšala preskrbo z vodo. Od tedaj naprej Vrhovci niso več hodili po vodo na izvir in tudi živino so vse manj napajali v kalu. Kljub temu pa so ravnali z njo zelo varčno in je niso uporabljali za pranje in v druge namene. Za te potrebe so morali po vodo na izvir. Kljub vodovodu pa je vode v sušnih obdobjih še vedno primanjkovalo. Takrat so hodili po vodo tudi na izvir. Vaščani pravijo, da je sedaj dotok vode na črpalko v vasi manjši kot je bil prej, kar pripisujejo počenim cevem. Kljub temu voda nikoli povsem ne preneha teči, tudi če so še takšne suše. Dandanes le še redko kdo napaja živino pri črpalki, tudi domov je ne nosijo, ker imajo dovolj vodnjakov.

Prinašanje vode

Prinašanje vode je bilo nekdaj izključno žensko opravilo. “Ko je bila deklica stara kakšnih dvanajst let, je pričela nositi vodo. Sprva v manjših *čubricah*, ki so držale kakšnih deset litrov, da se je naučila nositi, potem pa v večjih,” pravi vaščanka s Krašnjega Vrha. Čeburu za prinašanje vode so rekli na Sinjem Vrhju *banja*, na Krašnjem Vrhju *čubrica*, na Sodjem Vrhju *keblica* in na Preloki *vuhač*. Ženske so nosile vodo na glavi. Da so lažje nosile, so si podstavile svitek, ki si ga je naredila vsaka sama. Če pa ni bilo svitka pri roki, so si primerno ovile travo, *debelačnico* (koruznico) ali *steljo* (praprot). Preločanke so prinašale vodo tudi na osli. “Na osla sem privezala po dva *barila* (sodčka), vsakega na eno stran sedla, pa še *vuhač* na glavi sem nesla,” pravi Preločanka.

Vodo so prinašale po potrebi. Večkrat na dan so jo prinašale tiste, ki so bile bližje *zdencem*, Preločanke pa so hodile po njo vsaki drugi dan. Kljub temu, da prinašanje vode ni bilo ravno lahko opravilo, pravijo ženske, da so rade hodile po vodo, ko so bile mlade. “Gremo na vodo po vodo, smo rekli. Rada sem hodila po njo, saj je bila zme raj kakšna družba,” pripoveduje Vrhovka.

Ko je bila suša, je bilo povsod hudo za vodo. Vaščan s Sodjega Vrha pravi: “Moja mati mi je pripovedovala, kako hudo je bilo nekdaj za vodo. Kadar je ni bilo dosti niti na *zdencu*, je *cekmešter* določal glede na število ljudi in živine pri hiši, koliko *keblíc* si sme natočiti

vsaka hiša. Stal je zraven, delal red in štel *keblice*, ki so jih ženske natakale. Če živina ni popila vse vode iz *keblice*, ostanka niso zlili stran, ampak so ga nesli domov za prašiče. Še pred drugo svetovno vojno so v suši hodili ljudje po vodo z *lajti* (sodi) na Lokvičko lužo, Krupo in drugam. Po petsto litrov vode so pripeljali, kar je bilo komaj dovolj za dva dni. *Šterne* in *zdenc* so *šparali* za kuhanje, za živino so pa šli iskat.”

Vaščan Sinjega Vrha pravi: “Kadar ni bilo dovolj vode, so šle ženske ob četrti uri zjutraj po vodo na *pumpo*, ker je bilo treba čakati tudi po dve uri, da se je natekla *banja* vode.” Sovaščanka pa je dodala: “Kadar je bila suša, smo šle streč vodo tudi v gornji *rezervoar*.”

Za vodo je bilo težko tudi na Krašnjem Vrhu. O tem pravi vaščanka: “Zjutraj smo se še v temi odpravile po vodo, ker je bilo treba dolgo čakati, da se je natekla *čubrica*. Zvečer pa smo tudi do polnoči nosile vodo. Če je katera polila vodo, so jo druge *špotale* (kregale).”

Prostor za vodo

V lesenih stanovanjskih hišah so imeli povsod *banjo* vode v veži, ki je bila obenem tudi kuhinja. Postavili so jo na kakšno polico (Preloka, Krašnji Vrh), na *kablenik* (Sinji Vrh) ali na zidan podstavek v kotu veže (Sodji Vrh). *Kablenik* je bil poseben prostor za vodo v zidu pri vhodnih vratih. Ponavadi so imeli doma po dve *banji* vode. Pravijo, da je bilo v hudih zimah v vežah tako mrzlo, da jim je voda zmrzovala. V zidanih hišah so postavili *banjo* vode na kakšen *štokerle* (stolček) v kuhinji. *Banjo* so imeli povsod pokrito z lesnim pokrovom, ob njej pa je bil vedno zataknjen *polnik* (Sinji Vrh) oz. *pounik* (Sodji Vrh), s katerim so zajemali vodo. To je bila pločevinasta zajemalka z ročajem, ki je bil na koncu upognjen, tako da so jo lahko zataknili za *banjo*. *Polnik* je držal okoli litra in pol ali tudi samo pol litra. Na Preloki so zajemali vodo iz *banje* z lončkom, na Krašnjem Vrhu pa z litrsko *kanto*.

Poraba vode

Z vodo so nekdam povsod ravnali zelo varčno, saj pravijo, da se je izkoristila vsaka kapljica. Tudi potem, ko so že imeli vodnjake, so vodo iz njih uporabljali le za kuhanje in pitje, za pranje pa le tedaj, če je je bilo dosti. Živino so še naprej napajali v kalih, saj samo en vodnjak ni mogel pokriti vseh potreb po vodi. V sušnih obdobjih je ni bilo dovolj niti za ljudi.

Ker je bilo prinašanje vode zamudno opravilo, so vaščanke, ki niso imele vodnjaka, kdaj pa kdaj prosile za vodo tiste, ki so ga imele, česar pa niso rade pogosto počele. “Ko sem prišla po *vuhač* vode, mi je gospodinja poočitala: ‘Kaj rabite toliko vode?’ Zelo me je bilo *špot* in nisem več šla,” se spominja Preločanka. Gospodinja s Krašnjega Vrha pa pravi: “Moj mož je zastonj napravil sosedu žlebove zato, da bi od njih nosili vodo. Pa ni bilo kaj dosti koristi od tega. Ker niso radi videli, da sem prišla po vodo, sem raje nehala hoditi.”

Ker je vode povsod primanjkovalo, je tudi za umivanje in pranje niso mogli nameniti prav veliko. Vaščan s Sodjega Vrha pravi: “Bilo nas je deset otrok pri hiši pa smo zelo *šparali*, da nam je ni zmanjkalo. *Pounik* vode v *lavorju* je bil dovolj za umivanje. Se je pa vsak v svoji vodi umival, le noge sva si po dva umivala v *keblici* v eni vodi, pa še to ne vsak dan. Vode se ni razlivalo, ni se kopalo, kakor bi se kdo hotel kot danes.” “Vsi smo se umivali v eni vodi v nečkah. Ko

smo se vračali z njive domov, smo si prej oprali noge in roke v kalu,” pripoveduje Preločanka. Drugod so se umivali v *čubricah*. Otroci so se poleti kopali v kalih. “Žabe in kače so bile notri, ampak nas ni nič motilo,” pravi Vrhovec.

“Žeht ni bilo toliko kot sedaj, morda le štiri do pet na leto,” pravi vaščan s Sodjega Vrha. Mila skoraj ni bilo pri hiši. Le kdaj pa kdaj si je gospodinja privoščila manjši nakup, “ker je bilo za *komadiček sapuna* (kos mila) treba dati štiri do pet jajc”, se spominja Preločanka. Milo so nadomeščale s pepelom. Perilo so parile doma, za kar so morale najprej nanositi poln kotel vode. Naslednji dan so ga izpirale, in sicer so ga Preločanke povezale v culo in ga na oslu odpeljale izpirat na Kolpo, druge pa so ga izpirale v kalu. Povsod so izpirale tako, da so kose perila tolkle ob nečke ali ob kamen, *pralnik*. “Smo šle zgodaj zjutraj, ko še ni bilo živine, da se ni kalilo in da smo prišle do boljšega mesta.” Vrhovka se spominja svojih mladih let: “Pred *vuzmom* (veliko nočjo) nas je bilo veliko na kalu. Ena do druge smo se razporedile po kamnih na obeh straneh. Pa smo se *hecale* (šalile), da smo me na tej strani na Slovenskem in one na drugi na Hrvaškem. V *skalvi* (vdolbina v kamnu) ob kalu smo pa štrene prediva namakale in prale. Zraven na skali je bil pritrjen kolec, na katerem smo zvijale štrene. V kalu ni bila voda čista. Po vrhu je bilo vse zeleno, *glen*. Pa smo ga malo z roko odmaknile, da smo lahko prale.” Na Sinjem Vrhju so šele v petdesetih letih pričele izplakovati perilo na koritu pri *pumpi* v vasi. O današnjem pranju v pralnih strojih pa pravijo, “da je vse tako razkošno. Nič ni treba delati, samo na *štrik* (vrv) obesiš.”

Danes imajo na splošno dovolj vode v vseh obravnavanih vaseh, kljub temu da je sedaj njena poraba večja, kot je bila nekdaj. Tudi živine nikjer več ne napajajo v kalih, ampak z vodo iz vodnjaka, bodisi da imajo narejeno korito pri njem bodisi da jo nosijo živini v hlev, ponekod pa imajo v hlevu tudi že nameščene napajalnike. Povsod pa zatrjujejo, da bi jim vode zelo primanjkovalo, če bi imeli več živine ali če bi bilo pri hiši več ljudi. Preločanka pravi: “Imamo tri *sternje*, od teh je ena samo za živino. Redkokdaj nam zmanjka vode. Le občasno jo moramo kupiti. Če bi imeli večjo družino, bi je zmanjkalo.” Kljub temu pa vode v sušnih obdobjih še vedno primanjkuje. Tedaj si ljudje pomagajo na različne načine. Na Sinjem Vrhju si vaščani, ki so blizu rezervoarja, kar na črpalko priključijo gasilsko cev in si natočijo vodo v vodnjak. Drugi si načrpajo vodo najprej v gasilsko cisterno in jo nato stočijo v svoje vodnjake. Vaščanka s Krašnjega Vrha pravi: “Včasih moramo vodo kupiti, ampak ta voda ni tako dobra, ker je močno klorirana.” Tudi vaščanom Sodjega Vrha včasih zmanjka vode. Tedaj jim gasilci z Gradnika načrpajo vodo iz *zdenca*. Na uro načrpajo okoli petdeset kubikov vode, za kar računajo tri tisoč tolarjev.

Iz povedanega lahko sklenemo, da v vseh omenjenih vaseh še danes ne razpolagajo z vodo v primerni količini in kvaliteti, zato si želijo, da bi čimprej dobili vodovod, ki bi jim zagotovil zdravo pitno vodo ob vsakem času.

Pripovedovali so:

1. Kristina Cesar, roj. 1932 na Krašnjem Vrhju, Krašnji Vrh, p. d. Jakopova
2. Micka Govednik, roj. 1926, Sodji Vrh 10, p. d. Sodjeva
3. Janez Govednik, roj. 1927 na Sodjem Vrhju, Sodji Vrh 10, p.d. Sodjev
4. Štefka Kovač, roj. 1932 na Sinjem Vrhju, Sinji Vrh 26, p. d. Jušina
5. Marija Starešinič, roj. 1933 na Preloki, Preloka 20, p. d. Jurkova
6. Katarina Starešinič, roj. 1913 v Dejanjih, Preloka 20, p.d. Jurkova
7. Marija Špehar, roj. 1923 na Sinjem Vrhju, Sinji Vrh 6
8. Ivan Špehar, roj. 1929 na Sinjem Vrhju, sedaj Seče selo pri Vinici 28
9. Marija Tudjan, roj. 1925 na Krašnjem Vrhju, Krašnji Vrh 18, p. d. Čuričeva
10. Ivan Žalec, roj. 1921 na Sinjem Vrhju, Sinji Vrh 33

Spomenik Luki Svetcu na Svetčevi ploščadi v Litiji. Spomenik je oblikoval akademski slikar Zlato Rudolf

Luka Svetec je bil človek, ki je pomembno vplival na pomen slovenstva v Avstro-Ogrski in Jugoslaviji. Rdeča nit njegovega dela in življenja je bil boj za slovenski jezik. Bil je pravnik, sodnik, pesnik, prevajalec, politik, društveni delavec, notar in še marsikaj.

Mnogi štejejo Luko Svetca za Litijana, ker je večino življenja preživel v Litiji, vendar pa je po rodu iz Podgorja pri Kamniku, zato vzdevek Podgorski. Tam se je rodil 8. oktobra 1826. Osnovno šolo je obiskoval pri frančiškanih v Kamniku, zaradi njegove želje po znanju in nadpovprečnih sposobnostih pa so ga vpisali na Alojzijevišče v Ljubljani. Že med študijem v Ljubljani ga je zanimalo predvsem pravo, ki ga je šel študirat na Dunaj. Študij je zaključil leta 1853 in takoj začel s sodno prakso. Najprej so ga poslali na Hrvaško. Od 1854. leta je bil avskulant pri Banski stolici v Zagrebu ter pristav in sodnik pri raznih uradih na Hrvaškem. Zatem je bil sprejet za adjunkta pri Kantonalni gosposki v Mokronogu. Tu so mu očitali uradovanje v slovenskem jeziku in ga premestili v Kočevje. Od tam je odšel za sodnika na Brdo pri Lukovici, kmalu nato pa je postal magistralni komisar v Ljubljani. Njegova uporna zavzetost za slovenski jezik ga je - starega komaj 43 let - pognala med upokojence. Na lastno pobudo je šel v Idrijo kot pripravnik k notariatu in po dveh letih v Litijo, kjer je kot notar delal do visoke starosti devetdesetih let. V petindevetdesetem letu življenja je 21. januarja 1921 umrl. Pokopan je na litijem pokopališču.

Z ženo Terezino sta imela tri sinove: Ivana, Pavla in Albina. Ivan je umrl že v otroških letih, Albin leta 1915 v Litiji, edini sin, ki je preživel očeta, Pavel, pa je umrl leta 1927 v Leskovcu; pokopan je v Litiji. Vnukinja Milica Bartenjev Svetec je ena še redkih živih prič življenja Luke Svetca. Življenje pa teče dalje. Milica je imela dva otroka: sina dr. Mitja Bartenjeva in hčer Majo, profesorico germanistike. Rod nadaljujejo še trije pravnuki: Toni, Franci in Milica. Življenjska moč Luke Svetca se tako ni pokazala le v pesništvu, jezikoslovju, pravu in politiki, ampak jo je prenesel in dal tudi svojim naslednikom.

Pesnik

V mlajših letih se je zaradi prepričanja, da je domači slovenski jezik osnova za pravice naroda, odločil za pesnjenje. Marsikdo je v mladih pa tudi zrelih letih napisal kakšno pesem, a je ni objavil. Svetec je v svojem svetem prepričanju, da je domači jezik potrebno tudi zapisati, dosegel to, da so bili ti njegovi pesniški in prevajalski poskusi javno objavljeni. Omenil bom nekaj krajših odlomkov iz nekaterih njegovih del:

LIP

*Rasti draga lipa rasti,
ti kraljica vsih dreves.
Kinč prelepi naše vlasti,
našim dedom sveti les.*

Pesem Lipi ima dvaindvajset kitic in je ena prvih Svetčevih pesmi. Leta 1849 so mu jo objavili v časopisu Slovenija. Znal pa je pisati

tudi bolj lirično, kot na primer v pesmi Svečan in cvetica, kjer se Svetčeva mladostna energija že preveša v globoko simboliko. Tudi ta je bila objavljena v Sloveniji, in to marca 1849:

SVEČAN IN CVETICA

Svečan (kot izziv)

*"Kaj čakaš premilena, kaj nudiš,
doklej pod zemljo boš tičala?
Ne pada več slana, ne brije piš,
že sneg je gorkota pregrela.
Na sonce cvetičica zala,
ne skrivaj več svoje lepote
pred svetom v neznavne temnote!"*

Cvetica (kot odgovor)

*"Še zima, se zdi mi, minila ni.
Bojim se, da mraz mi še preti;
Glej, zemlja me kvišku še ne budi,
ne slišim še ptičkov žgoleti,
ne sapic pomladnih šumeti
in skrbno umikajo lice
pod zemljo še moje sestrice."*

Podgorski je v mladih letih mnogo napisal in tudi prevajal. Še nekaj odlomkov za ilustracijo tega dela:

PIŠČALKA (1850)

Dali so mi enkrat, ko sim še otrok bil, mošnjico penezov. Ves vesel v takem bogastvu letim hitro v štacuno, kjer so igrače prodajali, izberem si piščalko, katero sim davno zaželel, in dam za njo vse peneze. Radovaje se prelične kupljenjke tečem domu, ne dam je iz rok, piskam neprestano in celej hiši ne dam pokoja...

TRIGLAV PO ROSTHORNU

(Delček opisa s poti na Triglav)

Pregled odtot popisovati bila bi poskušnja brez uspeha. Kdo bi se predrznil popisovati veličastne podobe sto in sto verhov, ki v nebo kipe kolikor oko doseže! Kako velikolepna je razlika pervinskega in drujkega sklada gor! Kaka razlika rastljivja se pod teboj odkriva, od neizmerne morske površine gori do ledenih verhov srednih (centralnih) planin! Kaka krasota barv! Kaka svetloba! Belo, sivo, černo, modro, rumeno in rudeče vseh verst, mračno in svetlo, otemen blesk, in bela luč! Kako neizmeren obzor se odpira očesu do turških gora tja do Apeninov! Vse hočejo oči obseči, pa nikjer ne more pogled mirovati; s hitrino misli leta naprej, bi se povsod rad mudil ali proti, ali proti volji ga vleče naprej.

Kako se je počutil na Hrvaškem, je napol cinično, napol pa rezko takole zapisal:

MISLI O PREHODU (1849)

Undan sim proti Dobrovi šetal. Stezica me pelje med zelenimi travniki. Trije meščani gredo za menoj. Sonce se je bližalo zatonu; prijetna sapa večera, in krasna, s cvetjem venčana planica mi z veseljem serce navdaja. Počasi se naprej pomikam, to in uno razmišljevaje. De me kdo nasleduje,

sim raztresen bil pozabil, ali pogovori zad, idočih me vzdramijo iz mojih sanj. Pa kako nemilo! Kakšne besede, oče nebeški! Sim tu zaslišal! Človek bi še kaj rekel, tako sim čul modrovati, pa saj me koj s Slovencem pitajo, Kaj tako daleč smo, sim si mislil, ter pospešil korak... Kdo ti more le trohico očitati? Kdo najmanjšega prestopa tožiti? Kot jasno sonce si čist sleherne hudobije, in srečno smeš največjega sovražnika prašati: Česar me obdolžiti moreš?

VLADIMIR IN KOSARA (1851)

Izvirna povest

(Odlomek daljše povesti, ki je bila objavljena v petih nadaljevanjih.)

Leno prehaja Vladimiru dan za dnevom, v neobičajnem domu. Iz junaških udov je bežala moč, i živi ogenj mladenskih let je ugašal, ker nima ne v dnanju reje več, ne v upu. Merske smerti pričakuje, sedaj jedine rešnice, on, ki je v viharju enako po bojišči veršal; polja i planine, kakor oblake bistrni sokol, meril. Še se včasih prešni plamen zbudi: plane na noge, nape-ta roka železno ključavnico stresa, v terdo steno buta, kakor bi se jeklo i kamen junaškej pesti udati mogla; včasih odkupa pričakuje, al oproštenja z mečem, ki se mu včasih tako blizu zdi, da uho nastavlja; pa kmalu zgine up mamljivi; kipeče srce upade; gluha otožnost ga spet posede.

SMRT KRALJEVIČA MARKA (1854)

Serbska narodna, poslovenil Svetec

*"Sam Bog vedi, dobrega ne bode,
jednem naju pojde za življenje,
ali meni ali tebe šarec."*

*Še ni Marko tega izgovoril,
klikne Vila z Urvinske planine,
ogovarja Kraljeviča Marka:*

*"Pobratime Kraljeviču Marko,
znaš li, kaj ti šarec omahuje?
Obžaluje tebe gospodarja.
Ker se skoro imata ločiti."
Ali Marko Vili odgovarja:
"Bela Vila, grlo te bolelo!
Kako bi se jaz od šarca ločil,
ki sem prešel zemlje in gradove
in obhodil Istok do Zapada,
al od šarca boljšga junaka
nit od mene boljšega junaka.
Ne mislim se ločiti od šarca,
dokler nosim glavo med ramama."*

JAGODE(1849)

(Iz češkiga kraljodvorskega rokopisa)

*"Gre po jagode mja mila,
gre v zelen gozdek
in zadene ostro trnje
si v nožico belo..."*

*in poljubljaj usta,
in pozabi deva
bolni tern v nožici”*

KRITIKA PESMI SIMONA JENKA

Odlomek, zadnji objavljen spis, 1865

Ljubezen je neskončno obilen vir človeških občutkov, veselih in žalostnih. Pa je tudi doba, ko se prvič zbudi ljubezen v človeškem srcu, najlepša našega življenja. Naj reče kdo, da ni tako! To so lepi, jasni odmevi, polni cvetja, polni upanja in navdušenja, dnevi človeške pomladi...

... Zatorej se ni čuditi, da si je lirična poezija vseh časov in narodov tako rada jemala ljubezen za predmet svojim spevom. Tako je bilo, tako bode menda, dokler bo človeškega rodu na svetu. Ali bar hoče vreden predmet pesmi, predmet pravega pesništva biti, mora biti vzorno, idelano. Le prava, čista in vzorna ljubezen je vzorna. V kar se pa vmeša človeška slabost, pohotnost, sebičnost, hinavščina, - od tega se pevska Vila stran obrne.

Kritični Janez Trdina je izrecno pohvalil štiri takratne mlade slovenske pesnike. Menil je, da bi mogli biti “začetniki nove dobe pesništva”. Poleg Frana Levstika, ki se mu je videl od vseh najbolj nadarjen, je omenil še Luko Svetca, Franceta Jenišo in Franceta Legnarja. Vendar je potem, ko je Svetec dokončno vstopil v pravništvo, končal s svetom pesništva; seveda pa ne s prizadevanji za slovenski jezik in njegovo veljavo. S časovne oddaljenosti 150 let bi seveda lahko kritično vrednotili tako stil kot jezik Svetčevih pesmi, ampak bolje bo, če ga ocenjujemo v njegovem času in tedanjih kulturnih, gospodarskih (sedaj že zgodovinskih) razmerah. Takrat je bil tudi v literarnoumetnostnem pomenu besede narodni buditelj, ki mu je bil slovenski jezik pomembnejši od sicer bolj cenjenih tujih, med katerimi je prednjačil seveda nemški.

Politične razmere v času, ko je živel Luka Svetec

V vrtincu družbenih sprememb, ki so v sedanjih knjigah zapisane kot “revolucija 1848” ali pa kot “pomlad narodov”, se je Luka Svetec pri dvaindvajsetih letih v mladostni zagnanosti dokončno postavil na svoje noge. Odločil se je za pravice svojega naroda. Njegovo trdno stališče, da sme vsak narod imeti pravico do svojega jezika, svoje kulture, svojih znanstvenikov in še mnogo drugih odlik, ki jih narod mora imeti, če hoče svobodno dihati, je eno od največjih priznanj Luki Svetcu. Takrat se je bilo potrebno postaviti na stališče naroda, ki hoče le svoj prav in ga ne odvzema drugim. Eno najbistvenejših vprašanj je bila pravica do slovenskega šolanja. Svetec se z vsem pogumom zavzemal za slovensko šolstvo, hkrati pa je zelo trdo postavljaj tudi zahtevo po slovenski univerzi.

Svetec je bil leta 1863 izvoljen v deželni zbor, nato pa delegiran v državni zbor, ki je tedaj posloval v nemščini. Luka Svetec je leta 1864 v okolju, kjer je veljalo, da si gospod, le če ravnaš po nemško in seveda zato tudi govoriš nemško, hrabro spregovoril v našem, slovenskem jeziku. Bil je prvi, ki je v takem krogu storil tako in seveda naletel na trdo nasprotovanje. Za ilustracijo takratnih razmer lahko vzamemo zanimiv prispevek, ki ga je dodal dr. Matjaž Kmecl ob odkritju spominske plošče v Podgorju: “Takrat je Karel Dežman, ki je veljal za najbolj nadarjenega v generaciji, vstopil v nemštvo. Trdil je, da je res, da je na Kranjskem 95 odstotkov Slovencev, ampak kdaj pa

Portret Luke Svetca (detajl); sliko hrani prof. Mitja Bartenjev

so še kmetje vodili kakšen narod. Narod vodi inteligenca, ta pa je nemška. Takrat so mu začeli v državnem zboru, kadarkoli je nastopal, z balkona kazati grablje. Gre za tisto znamenito staro anekdoto o kmečkem sinu, ki so ga poslali šolat na Nemško. Ko je prišel domov, se je delal, da je velik gospod, ki ne zna več slovensko. Pa je nekoč očeta po nemško vprašal, kako se po "vindiš" reče grabljam, vendar je obenem stopil nanje in so ga lopnile po nosu. Takrat pa je zavpil: "Preklete grablje!" O političnem delovanju Svetca so bila v njegovem času mnjenja sodobnikov sicer različna. Seveda tudi o tem, kako je kdaj glasoval. Včasih je tudi popravil svoje dotedanje mnenje. V svojem zavzemanju za panslovanske ideje je imel nekaj somišljenikov. Šele kasneje se je pokazalo, da jih ni mogoče uresničiti. Takrat pa so bile te ideje edino pravo orodje za odpor proti potujčevanju Slovencev. Morda je prav zato, ker je bil precej samosvoj, dobro vedeti, da ni sprejel ideje o delitvi Slovencev na dva tabora. Dejal je: "Ne, moj tabor je slovenski narod, nisem ne v tem ne v drugem taboru."

Društveni delavec

Luka Svetec se je kot društveni delavec začel uveljavljati že leta 1861, ko je bil med ustanovitelji ljubljanskega Pravnoznanskega društva, ki je dajalo pobude za slovensko pravno publicistiko in podpiralo slovenjenje avstrijskih zakonov. Isto leto je postal tudi odbornik ljubljanske Čitalnice. Pomembna je bila tudi njegova vloga pri ustanovitvi Slovenske matice, kjer je bil odbornik od leta 1866 do 1907. V letih 1884-1885 je vodil pripravljalni odbor za ustanovitev Družbe sv. Cirila in Metoda, ki naj bi bila obramba pred napadalno nemško politiko. Svetec je napisal odločno vabilo za pristop k društvu, sestavil pravila in bil več let njen podpredsednik. Podružnico te družbe je ustanovil tudi v Litiji, kjer je deloval kot notar. Iz pevskega in bralnega društva, ki ju je ustanovil v okviru te podružnice, izhajata tudi današnji zbor Lipa in Matična knjižnica v Litiji. Bil je tudi pobudnik gradnje prvega šolskega poslopja v Litiji in sploh kulturnega, izobraževalnega in narodnobudiljskega življenja v tem kraju. Leta 1866 je bil pobudnik ustanovitve Dramatičnega društva v Ljubljani in njegov prvi predsednik.

Njegovo društveno, pravno in politično delo je daleč presegalo kamniške in litijske meje, o čemer priča množica čestitk, ki jih je prejel ob svoji sedemdesetletnici in jih je objavil takratni časopis Slovenski narod v več nadaljevanjih. Bilo pa jih je še mnogo več. Slavljencec je dobil 43 pismenih in 175 brzojavnih čestitk. Največ mu je pomenila naslednja:

Preblagorodni gospod!

Občinski svet deželnega stolnega mesta Ljubljane je v svoji včerajšnji seji soglasno sklenil, da se Vam k Vaši sedemdesetletnici v imenu mestne občine čestita in mene pooblastil, da Vam javim omenjeni sklep.

Drage volje in radostnim srcem izvršim sklep, želeč Vam v imenu občinskega sveta še mnogo let krepkega zdravja in čilega duha.

Sklepam z gorečo željo, da bi Vaš jekleni značaj in Vaše rodoljubno srce našla mej mlajšim naraščajem obilo posnemalcev.

Sprejmite izraz mojega najglobkejšega spoštovanja in zasluženega občudovanja, s kojim beležim Vam preblagorodni gospod najjudanejši Ivan Hribar.

V Ljubljani 17. dan septembra 1896.

Ivan Godec
LUKA SVETEC - PODGORSKI
(1826-1921)

Zgoraj: Nagrobnik na litijem pokopališču

Desno: Svetčeva hiša (detajl) v osrčju Litije; v času, ko je še stala, jo je naslikal litijski slikar Niko Prestor

Vsa ta pisna priznanja so potrdila njegovo veljavo in mu zagotovo dala novih moči še za več kot dve desetletji dela.

Notar

Luka Svetec je bil litijski notar v letih med 1873 in 1921. Pred tem je kratek čas, dve leti, delal kot nekakšen pripravnik pri notarju v Idriji. Skupaj je tako notarstvo opravljal več kot petdeset let. Jože Dernovšek, odvetnik v Ljubljani, v svojih raziskovanjih omenja osemnajst najbolj znanih slovenskih notarjev, med katerimi je tudi Luka Svetec. Kot litijski notar je moral upoštevati obsežne spremembe, ki jih je prinesla marčna vstaja leta 1848. Takrat in naslednja leta so v mnogočem spreminjali tudi pravosodni sistem. Leta 1850 je bil sprejet Notarski red ("Notariatsordnung"). Ta je veljal v vseh slovenskih pokrajinah (Štajerska, Kranjska, Koroška, Goriška, Istra, Trst in drugod - kot navaja Jože Dernovšek). Novi Notarski red so sprejeli leta 1855. Ta je razširil dejavnost notarjev še na področje "sodnih komisarjev", kar je delno razbremenilo obseg dela sodišč. Zelo pomemben je podatek, da so slovenski notarji leta 1921 ustanovili Društvo slovenskih notarjev (DSN). Nedvomno je Luka Svetec s svojim poprejšnjim delom prispeval svoj delež. Od takrat dalje so tisti notarji, ki so listine sestavljali zgolj v nemškem jeziku, prenehali z delom, nekateri so se tudi odselili.

Luka Svetec - Podgorski je bil izjemen in tudi samosvoj človek. S svojimi spoznanji in prepričanji je znal vplivati na svojo okolico. Bil je cenjen pravni strokovnjak, ki pa mu samo to delo ni bilo dovolj, in je svojo življenjsko moč prenašal na druga različna področja; predvsem v politiko in kulturo. Zato se Slovenke in Slovenci lahko poklonimo njegovemu delu, uspehom in spominu. Pravijo, da je bila Avstro-Ogrska ječa narodov, panslovanske ideje idealizem brez trdnih temeljev in Jugoslavija prehod v samostojno Slovenijo. Najbrž je v tem precej resnice. To smo dosegli tudi z orožjem, ki sta mu bila v veliko oporo kultura in slovenski jezik. Svetec je bil v tem smislu eden trših in uspešnih mož naše zgodovine.

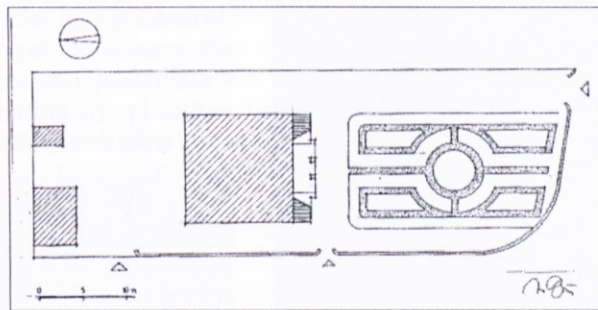
Uvod

Zgodbam o zgodovini in sedanjosti posavske vrtni in parkovne arhitekture, ki so se zvrstile od splošnega zgodovinsko-oblikovnega pregleda v februarški številki Rasti, mimo parkov v Dvoru pri Radečah, v Loki pri Zidanem Mostu, ob gradu v Sevnici in nazadnje brestaniških grajskih vrtov, dodajmo tokrat še kratko pripoved o dveh očarljivih vrtnih biserih. Vrtova v Sevnici in v Podkumu je ustvarila poetična duša in navdih njunih gospodarjev in gospodaric. Njihova urejevalska ambicija in stremljenje po lepoti sta v njiju videla veliko več kot le možnost gojenja zelenjave oziroma gospodarsko izkoriščanje zemljišča okrog hiše.

In zakaj skrivna vrtova? Po eni strani sta dejansko skrita – sevniški je sredi hrupne prometne okolice skoraj neopazen, saj vsi hitijo mimo in le radovedno oko kdaj pa kdaj pokuka skozi napol odprta vrtna vrata. Podkumski vrt pa je prostorsko odmaknjen, daleč od svetnega vrvenja in se nam odstre po naključju, v nenehnem iskanju in v pogovoru z ljudmi, ki so ga imeli srečo spoznati pred nami.

Kdor je bral istoimensko romantično angleško novelo, razume tudi duhovno, ponotranjeno razsežnost vrtov, skrivne občutke, ki človeka navdajajo v stiku z njimi. Prav to občutje so vdihnili vsakemu od predstavljenih vrtov njihovi ustvarjalci in vedno znova iščemo tudi v današnjem nemirnem času – mir, lepoto, romantiko, nostalgijo, odmik od sveta, obenem pa v večnost zazrti spreminjavi rastlinski svet, v štiri letne čase in človekov simbolni izraz vpeti krog življenja in minevanja.

Levo: Vhod v vrt z ulice
Desno: Tloris vrta, skica

Vrt Marije Pungerčič v Sevnici

Nasproti upravne stavbe tovarne Lisca, na severni strani ceste, ki mimo hotela Ajdovec pelje v staro Sevnico, stoji vila, obdana z vrtom. Vanj vstopimo z ulice skozi vrtna vrata, in že smo v zeleni oazi, tako blizu ceste, pa vendar se znajdemo v svojstvenem svetu, obkroženi z barvami, svetlobami in sencami, oblikami in vonji starega vrta.

Prvi lastnik parcele s kasnejšim vrtom je bil Niko Jakil, lastnik žage v Boštanju in predsednik sevniškega Sokola, potomec znane veleposestniške rodbine Jakil. Hišo je sezidal okrog leta 1922 na parceli, ki jo je kupil od kmeta Simončiča po prvi svetovni vojni, vrt pa je nastal nekoliko kasneje. Oblikovan je bil v geometrijski tradiciji s križno simetrično zasnovo in sredinskim rondojem.

Kdo je bil tisti, ki je napravil ureditveni koncept vrta, ni znano, morda njegov lastnik sam. Zasnova je pravzaprav sestavljena iz elementov, ki jih dostikrat srečamo v tedanjih vrtnarskih priročnikih:

1 Razgovor z gospo Vladimiro Štoviček, vnukinjo, Leskovec pri Krškem

zidec z zastrešenimi ometanimi stebriči in vmesnimi lesenimi polnili iz lat, glicinije na polkrožnih kovinskih lokih, ki so se bočili nad zahodno stezo, vrtnice vzpenjalke na žični opori ob vzhodni stezi in parterni cvetlični vrt v štirih razdelkih. Dvignjena gredna polja so zamejena z litimi betonskimi robniki, ki so jih ločevali od peščenih sprehajalnih stezic. Za njihovo izdelavo so menda porabili kar dva vagona žaganega lesa za opaže. Menda je pri tem pomagal Karl Štoviček iz Boštanja, tudi sam posestnik in nadgozdar pri Auerspergih, verjetno pa tudi gozdarski svetovalec Jakilov, ki so imeli obsežne gozdove od Sevnice do Trebnjega.¹ Kot človek širokega znanja o rastlinah, rojen in izobražen na Češkem, je morda svetoval tudi pri sajenju nekaterih prinesenih vrtnih rastlin, npr. velike magnolije v osrednjem rondoju, še danes slikovitega vrtnega motiva.

Prvotna stavba je bila bombardirana proti koncu druge svetovne vojne in je skupaj z vrtom prešla v last družine sevniškega zdravnika Franca Pungerčiča leta 1952. Današnja arhitektura s svojimi mrežastimi okni na verando in razgibano stavbno maso se zgleduje po meščanskih letnih hišah in vilah iz obdobja med obema vojnama, čeprav je bila postavljena šele okrog leta 1954 po načrtu sedanje lastnice dr. Marije Pungerčič. Precej dobro pa se je ohranila vrtna zasnova s pomembnejšo drevnino in trajnicami, čeprav je kasneje na južni strani z razširitvijo ceste bila nekoliko prostorsko okrnjena.

Magnolija spomladi
Vrt v poznem poletju

2 Razgovor z gospo Marijo Pungerčič,
poleti leta 1994

Prvotno je bil vrt zasnovan kot okrasni z različnimi vrstami in sortami drevnine in zeljnatih trajnic, pa tudi čebulnic in enoletnic. Poleg solitrne magnolije kot osrednjega poudarka so omembe vredne še rože popenjalke v štirih barvah, vrtnice čajevke, rožnate lesne potonke, na vrtu je našla svoje mesto stara bidermajerska vrtnična sorta, roža mahovka z gostim, vrstnatim cvetom. Iz izvirnega rastlinskega izbora omenimo še dve markantni gliciniji z vijoličnimi socvetji. Po pripovedovanju gospe Pungerčičeve² so bile nekatere rastline v vrt prenesene za časa Jakila iz njihovih avtohtonih rastišč in so našle svoje mesto po raznih koticčkih cvetličnih gred, na primer narcise z Golice, rumena azaleja iz Boštanja, božji les z Lisce, navadna jarica z Bohorja itd.

Znotraj trdno grajenega arhitektonskega vrtnega okvira je lastnica sčasoma pripomogla k občudovanja vredni zbirateljski raznolikosti

vrta. Dodala mu je potonke vsemogočih barv in odtenkov, raznobarvne irise, georgine, zasadila še mnogo sort vrtnic, hortenzije, ostrožnike, vijolice s karminastimi cvetovi, številne čebulnice, zlasti tulipane in hiacinte, pa ciklame in šmarnice, lilije, dišeči španski bezeg in še mnoge druge enoletnice in trajnice ter grmovnice, ki v skupinah in posamič tvorijo barvito in pestro celoto. Med cvetočimi okrasnimi rastlinami pa najdemo tudi prenekatero zelišče in sadni grm ali pa manjše sadno drevo – navsezadnje je hišni vrt moral nuditi sem in tja tudi kakšno zdravilno zel, začimbo jedem ali pa je s sadeži mimo-grede popestril poobedek, ki so ga lahko užili v svetli senci mogočne glicinije na verandi.

Še do nedavnega lepo negovan vrt je torej z ljubeznijo ter prizadevanjem dr. Pungerčičeve mnoga desetletja ohranil tradicijo vrtnice kulture zgodnjega 20. stoletja. Takrat je v urejanju privatnih vrtov prevladovala pestra in barvita paleta cvetočih enoletnic in trajnic, vpeta v strogi red t. i. arhitektonskega vrta, ponovno oživiljenega v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju. Raznovrstnosti okrasnega rastlinskega sveta, ki je zahtevalo predano angažiranje lastnikov, tako spodbujenih k delu in ustvarjanju na prostem, so se pridružile še utilitarne rastline, uporabne v kuhinji in kot sestavni del ozimnic. Seveda pa vrt ni pomenil le skrbi in opravkov, temveč je bil svojevrstno kulturno doživetje lastnikov in njihovih obiskovalcev, prostor za počitek, sanjarjenje in družabno življenje.

Vrt bi danes ob izkazanem interesu lastnikov lahko doživel svojo renesanso s prenovo, ki bi morala temeljiti na poustvaritvi temeljnih vrtnih elementov, izčiščenju mestoma prerasle drevnine in ponovnemu sajenju in pomnožitvi starih, delno izginulih ali izrojenih sort trajnic. Škoda bi namreč bilo, da bi ta, edini preostali meščanski vrt z jasnimi slogovnimi izrazom v Sevnici in širši okolici, prerasel plevel ali pa bi ga v pomanjkanju časa in v hitrem sodobnem tempu življenja poenostavili ali opustili, kot se je to zgodilo večini njegovih sodobnikov.

Levo: Pogled na vrt s hišnega balkona

Desno: Medvedova domačija na prisojnem slemenu

Vrt Filomene Medved v Podkumu

Posavsko hribovje med rekama Savo in Sopotu v svojih nekoliko odročnih nedrih skriva Medvedovo domačijo. Hribovita, gozdna okolica, preprejena s planotastimi travnimi planjavami severno od naselja Podkum, skriva svet v malem. Sestavlja ga gruča hiš, obdanih s sadnim drevjem na razglednem slemenu.

Kmečka rodbina Medvedovih se je zaradi odmaknjenosti od dolinske civilizacije morala ukvarjati v okviru svojega gospodarstva z vsemi panogami, potrebnimi za preživetje. Poleg stanovanjske hiše v skupini, ki gnezdi na planoti, je tako še deset drugih, večjih in manjših gospodarskih objektov. To priča o nekdanji samooskrbi domačije, pa tudi o finančnem potencialu, ki ga je premogla.

Na prvi in oddaljeni pogled je domačija podobna mnogim drugim v okolici. Njena drugačnost pa je v svojstveni zgodovini in dejavnostih, s katerimi so se ukvarjali člani te številne in vitalne rodovine skozi več generacij. To je odsevalo v presenetljivi, za te kraje nenavadni kulturi urejanja okolice domačije. Najmanj tristo let staremu kmečkemu gospodarstvu se je konec prejšnjega stoletja pridružila gostilna, kjer so se med drugimi ustavljali furmani na poti iz doline Save čez sedlo naprej v Podkum in na Svibno ter od tam v Radeče.

Po pripovedovanju gospe Filomene Medved, sedanje lastnice posestva³, je njen oče, Henrik Medved, rojen v sedemdesetih letih 19. stoletja, bil župan občine Sv. Jurij, kot se je včasih imenoval današnji Podkum. Njegov stric Janez Medved pa se je ukvarjal z bančništvom. Položaj in izobrazba obeh mož sta vplivala na sodobno preureditev stanovanjske stavbe, ki je bila po letu 1920 prezidana, povečana s secesijskimi fasadnimi detajli. Vrt pred hišo je bil po vsej verjetnosti urejen že v drugi polovici 19. stoletja, o čemer govori njegova simetrična geometrijska zasnova v baročni vrtnoarhitekturni tradiciji.

Ta oblikovni način je jasno izražen s pušpanovimi obrobami, pa tudi v dejstvu, da je bila lokacija močno odmaknjena od civilizacije in se zato originalna ureditev v svojem konceptu ni podrejala vedno novim spremembam v vrtnem okusu in modi. Verjetno pa sta se vsaj do neke mere prilagajala njena oprema in rastlinski izbor. Prvotno mešani zelenjavno-cvetlični vrt se je obenem s prezidavo hiše v dvajsetih letih 20. stoletja spremenil v povsem okrasni vrt.

Z nenavadno, privlačno pojavo je vzbujal občudovanje gostilniških gostov, bil pa je v nemajhen ponos svojih lastnikov, ki so z njim izražali svoj višji položaj v družbi, saj si vsak takšnega vrta pač ni mogel privoščiti, posebej še v teh krajih. Obenem je bil izraz okusa in znanja, ki so si ju Medvedovi pridobili z zgledi v mestu in ob dvorcih v dolini. Tam so se dodatno izobrazili v vrtnarjenju, imeli pa so tudi denar za nakupovanje rastlin za svoj mali paradiž.

Ograjen prostor je v vsakem letnem času nudil drugo sliko s številnimi starinskimi čebulnicami, vrtnicami čajevkami in popenjalkami, mnogimi enoletnicami, raznobarvnimi potonkami, lilijami, dalijami idr. K vtisu je pripomogla tudi atraktivna vrtna oprema, kot so za secesijo značilne barvaste steklene kroglice, proizvodi tedanjih glažut, lesene oporne palice kot sredinski motivi rondojev, pa tudi ograja z vratci, skozi katera so po vzorno pometenih peščenih stezicah vstopili v ta košček tuzemskega raja.

K temu dodajmo še razkošne vrtno hortenzije, snežene kepe, strižene kroglaste kleke ... Celostno sliko tega podeželskega vrta z meščanskimi primesmi pa dobimo šele, ko se podamo na bližnji, oblikovan grič z radialno zasajenimi macesni. Polžasta košena steza nas pelje na vrh, kjer v krogu raste lipov gaj, nekdanj opremljen z brezovimi klopmi.

Na tej odmaknjeni točki, kjer meditiramo v tišini, ob vonjavah barvitih travniških in gozdnih cvetlic, pticah in lahnih sapicah, se zavemo, da je vsa ta lepota kljub vihram časa, ki jih je doživela, še vedno tu med nami, ohranjena v svoji izvirni podobi. Lepota, ki jo je gospa Filomena Medved podedovala od prednikov in jo skupaj z družino skrbno negovala, bo nekoč postala dediščina njenim naslednikom. Upamo lahko, da ostane neokrnjen pomnik nam vsem, pa tudi bogata zapuščina zanamcem.

19. stoletje

ŽENSKI KOVINSKI PAS – SKLEPANEC Z MODRIM STEKLENIM KAMNOM

Nataša Petrov

KNJIŽNIČARKA SEM, NE GLEDE, KJE DELAM

Pogovor z dr. Silvo Novljan

Dr. Silva Novljan na 2. posvetovanju Bralnega društva Slovenije leta 1997

Silva Novljan

Zavedajoč se pomena branja za uveljavljanje, osebno rast, razvoj in ustvarjalnost slehernega človeka ter vloge knjižnic, ki kot kulturna, izobraževalna in informacijska središča pomembno sooblikujejo razvoj posameznikov in družbe, je uredništvo Rasti izbralo za gostjo dolensko rojakinjo Silvo Novljan, doktorico informacijskih znanosti, svetovalko za splošnoizobraževalne knjižnice v Državni matični službi za knjižničarstvo v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, zunanjo sodelavko Univerze v Ljubljani, docentko za bibliotekarstvo na Oddelku za bibliotekarstvo Filozofske fakultete in pobudnico ustanovitve Bralnega društva Slovenije.

Dr. Novljanova se je rodila 1. junija 1949 v Novem mestu. Osnovno šolo je obiskovala v domačem kraju, v Mirni Peči, gimnazijsko šolanje v Novem mestu je zaključila leta 1968. Na Pedagoški akademiji v Ljubljani je študirala slovenski jezik in knjižničarstvo in diplomirala leta 1971. Zatem je na Filozofski fakulteti v Ljubljani na Oddelku za pedagogiko vpisala enopredmetni študij pedagogike in leta 1976 diplomirala. Doktorske študije je končala leta 1997 na Oddelku za bibliotekarstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. V svoji disertaciji je obravnavala sodobne naloge šolske knjižnice s posebnim ozirom na njene bibliopedagoške naloge pri izvajanju izobraževalnega programa učenja branja v osnovni šoli. Študijsko se je izpopolnjevala tudi v tujini, in sicer na Švedskem, v Nemčiji in v Ameriki, v državi New York. Njen priljubljen način samoizobraževanja je "izobraževalni turizem v lastni režiji", prek katerega je spoznala tudi knjižnice po mnogih evropskih državah.

V knjižničarski stroki je dr. Novljanova začela delati decembra leta 1970 kot višja knjižničarka-izposojevalka v Delavski knjižnici v Ljubljani. Zatem je nepolni dve leti bila organizatorica izobraževanja v Podjetju za avtomatizacijo prometa v Ljubljani (1977–1979), od koder se je vrnila v knjižničarstvo, v Knjižnico Otona Župančiča v Ljubljani, kjer je bila najprej dobrih deset let vodja enote Pionirska knjižnica (1979–1989) in tu vodila tudi somatično službo za javne mladinske in šolske knjižnice, nato pa je bila krajši čas (1989–1990) bibliotekarka informatorka v enoti Mestna knjižnica. Od aprila leta 1990 je zaposlena v Narodni in univerzitetni knjižnici, sprva kot svetovalka za izobraževanje, od leta 1991 pa je svetovalka za splošnoizobraževalne knjižnice. V knjižničarskem poklicu si je z vsestranskim in kakovostnim delom pridobila leta 1989 strokovni naziv bibliotekarke specialistke, leta 1995 višje bibliotekarke specialistke in leta 1999 bibliotekarske svetovalke.

Knjižničarstvo se je začelo že davno
(Hatuša)

Njeno raziskovalno delo je bogato in raznovrstno, saj sega na področje splošnoizobraževalnih knjižnic, šolskih knjižnic in širše, na področje branja in pismenosti. Leta 1989 je zasnovala in udeležila prvo artoteko v Sloveniji, v letih 1992–1999 pa je sodelovala, vodila in sodelovala ali koordinirala pri mnogih projektih od računalniškega opremljanja splošnoizobraževalnih knjižnic, domoznanske dejavnosti v knjižničnem informacijskem sistemu Slovenije, posodobitve normativov in standardov za splošnoizobraževalne knjižnice, obdelave in ureditve knjižničnega gradiva v mladinskih knjižnicah, gradnje in opreme knjižnic, izdelave in uvajanja kriterijev pozitivne diskriminacije madžarske in italijanske manjšine v knjižnicah na narodnostno mešanih območjih, koncepta razvoja šolskih knjižnic, učnega načrta knjižnično informacijskih znanj. Bila je članica slovenske skupine pri projektu Phare Public libraries development project (1996–1997). V letih 1990–1992 je sodelovala pri mednarodni raziskavi IEA o bralni pismenosti v osnovni šoli. Od leta 1997 je tudi članica Predmetne kurikularne komisije za šolske knjižnice. Dragoceno je delo dr. Novljanove tudi na izobraževalnem področju. Študentom in študentkam bibliotekarstva predava predmeta splošnoizobraževalne knjižnice in šolske knjižnice in jim je občasno svetovalka in mentorica pri izdelavi seminarskih in diplomskih nalog. Od leta 1981 pa sodeluje s predavanji in delavnicami pri dopolnilnem in permanentnem izobraževanju knjižničnih delavcev pa tudi kot recenzentka ali mentorica pri specialističnih nalogah. Sodeluje pri organiziranju strokovnih posvetovanj, seminarjev, okroglih miz in imela je že prek 30 referatov, od tega 12 objavljenih. Doslej ima že 172 objav v znanstvenih, strokovnih in poljudnih revijah ter samostojnih publikacij.

Da je predana knjižničarskemu poklicu in stroki, potrjuje tudi njeno delovanje v Zvezi bibliotekarskih društev Slovenije, kjer je bila predsednica in članica Sekcije za splošnoizobraževalne knjižnice in predsednica Sekcije za šolske knjižnice ter tajnica zveze, sedaj pa je članica Komisije za priznavanje kvalifikacij bibliotekarske stroke. Sodelovala je v uredništvu Knjižnice, pri Knjižničarskih novicah in v izdajateljskem svetu revije Otrok in knjiga. V letih 1992–1997 je bila članica nadzornega odbora slovenske sekcije IBBY, v letih 1993–1997 pa koordinatorka Delovne skupine za splošnoizobraževalne knjižnice Alpe-Jadran.

Vsekakor ne moremo mimo njenega širšega delovanja, saj je bila članica Evropskega komiteja (IDEC) Mednarodne zveze o branju v letih 1994–1999. Leta 1995 je bila pobudnica ustanovitve Bralnega društva Slovenije, v letih 1995–1998 njegova predsednica, od leta 1999 pa je članica njegovega upravnega odbora.

Za viden in pomemben delež pri uveljavljanju in razvijanju knjižničarske stroke je Zveza bibliotekarskih društev Slovenije leta 1988 podelila Silvi Novljan najvišje strokovno priznanje, Čopovo diploma. Leta 1989 in 1992 pa je za svoje inovatorsko delo v knjižničarstvu prejela nagrado Kalanovega sklada

Sama pa je o knjižničarskem poklicu in dejavnosti v enem od referatov zapisala: "Sem knjižničarka, ki ceni knjižničarstvo zaradi nikoli dokončno pridobljenega znanja. Rada sem to, kar sem, ker kot uporabnik knjižnic cenim knjižničarsko znanje. Z veseljem povem profesionalcem drugih strok, kaj lahko naredim namesto njih ali zanje in se hkrati izogibam opravljati njihove naloge, poleg tega pa sprejemam njihova znanja, ker so izboljšujejo moje knjižničarsko znanje."

Prvi med kritiki

- *V osnovno šolo ste hodili v Mirni Peči, v gimnazijo v Novem mestu. Ste radi hodili v šolo? Ste bili radovedni? Kaj, kdo in kako so vas učili učiti se?*

Z bratom sem smela k pouku še pred vstopom v šolo. Sedela sem med velikimi fanti, ki so pomakali peresa v črnilnike in pisali besede. Rdeči bonboni, ki mi jih je dala učiteljica, so se lepili na moje prste, ti pa na črke stavnice. Besede so se pisale na roko. Šola? Nedokončana, različnih pojavnih oblik, ki jih ponuja življenje. Nešteto možnosti za mojo radovednost, njeno spodbujanje. Občudovanje znanja drugih, tudi strahospoštovanje, in veselje, da sem ga deležna. Še danes zaidem na predavanja. Bilo je malo nezanimivih predmetov, bile so nedostopne vsebine. Bilo je tudi veliko zanimivih, toplih ljudi. Šola? Spoznavanje lastnih možnosti, sposobnosti, strahu, ko ne zmoreš, ne znaš usvojiti vsebine. Radovednost je premagala tudi strah. Močnejša je bila od enke, ki se je zapisala v redovalnico. Jaz pa sem le zvedela, da se dogaja fizika tudi, ko se sprehajaš po Ragovem logu. Šola, tudi spoznavanje sebe ob reakcijah drugih in pojav treh želja. Ko bom velika, bom imela veliko knjig, klavir in mikroskop. Še zmeraj jih uresničujem in se čudim.

- *Kakšen je bil vaš vstop v svet pravljič, branja in knjig? Katere knjige in avtorji so vam še posebej pri srcu?*

Mamino petje. Za pripoved in branje ni bilo časa, pelo pa se je lahko ob marsikaterem delu. Sestrino pripovedovanje: njena Desetnica je namočila blazino, že drugič pa Grof, le tokrat s smehom. Očetova pohvala, ko sem na začetku drugega razreda končno glasno brala brez napak. Moja prva »bralna značka«. Druga, ko sem razumela, kar sem brala. Tretja, ko sem uživala v branju. Četrta, ko sem odkrila, da je avtor zapisal, kar bi tudi jaz, če bi znala. Nepopisni čar knjige, nepozabna doživetja! Ko sem začela uživati v branju, je bila paša živine pravi blagoslov, posevki na njivah pa pogosto v nevarnosti. Rada ponavljam te užitke. Res pa je, da so le še redko tako intenzivni, kot so bili v otroštvu. Četrto bralno značko sem si podelila, ko sem odkrila zanimivost branja poučnih knjig. Peto, ko sem z branjem samostojno pridobila znanje. Šesto sem zaslužila, ko sem se začela »prepirati« z avtorjem. Sedmo, ko sem začela njegove trditve preverjati z drugimi. Osmo, ko sem poskušala interpretirati njegove misli, deveto, ko sem z branjem ustvarila nekaj svojega, deseto, ko sem spoznala obstoj in vrednost različnih mnenj. Enajsto? Te si še nisem podelila. Saj veste, branje je razvojni proces, ki se nikoli ne konča. V tem procesu učenja branja in učenja učenja pa sem spoznala tudi, da zmorem živeti brez odgovorov na vprašanja. Imam knjige različnih vsebin, večkrat pa segam po istih pesniških zbirkah ali celo po isti pesmi. Zanje si v tem času, ko v mojem branju prevladuje strokovna literatura, lažje vzamem čas kot za druge zvrsti leposlovja, ki ga potrebujem za ohranjanje ravnovesja, domišljije, razpoloženja. Tu pa tam vzamem prebrano misel za popotnico na sprehod, ure bi lahko trajal! Najlepši spomini mojih potovanj se vežejo na dežele, kraje, kjer mi je uspelo v knjigarni ali v knjižnici prebrati vsaj nekaj misli iz knjig tamkajšnjih pisateljev. Koliko novih odkritij, presenečenj v prostoru, ki je sicer povsod enak, te lahko čaka! Te misli so bile moji najboljši sopotniki. Pa sva pri domoznanstvu, kajne! Mimogrede, lepo bi bilo, ko bi tudi Slovenci imeli svoj literarni vodič, vodič po krajih, ki so jih zaznamovali ustvarjalci in ustvarjanje.

- Kakšne so bile vaše izkušnje s šolsko knjižnico v osnovni in srednji šoli? Ste v Mirni Peči imeli možnost obiskovati krajevno knjižnico? Ste zahajali v novomeško študijsko knjižnico in/ali ljudsko knjižnico, ko ste bili dijakinja?

To najlažje ponazorim s spominskimi slikami. Knjižnica v osnovni šoli je omara, ki jo učiteljica odklene in otrokom, čakajočim v vrsti, deli v trd, moder, zamaščen papir zavite knjige. Knjižnica v srednji šoli je soba z gosto postavljenimi knjižnimi policami, ki segajo do stropa, in prof. Sever, ki mi izroči na »nekaj bi brala« Šolohovo Zorano ledino. Krajevna knjižnica v Mirni Peči ob svečani otvoritvi razstavi knjižno bogastvo na prosto dostopnih knjižnih policah. Vzamem knjigo, katere znani naslov mi »pade« v oči, Vojna in mir. Knjižnica Mirana Jarca: posvečeni prostor čitalnice, v katerem smem končno tudi jaz nabirati znanje. Hvala prof. Horvatovi za seminarsko nalogo. V zborniku te knjižnice preberem, da je bil prvi knjižničar Sokolske knjižnice Anton Novljan, zelo dobrodušen človek, na knjižnico pa se ni kaj dosti razumel. Ponosna na svoje sorodniško knjižničarsko delovanje spoštljivo jemljem njegove knjige v roke. Med knjižnicami pa je dostopnost knjig v času mojega odraščanja učinkovito povečevala »medknjižnična« izposoja med sosedi in prijatelji.

- Znanstveniki so v svetovni anketi ob letu 2000 Gutenbergov izum, knjigo, uvrstili na prvo mesto med izumi in inovacijami v zgodovini človeštva. Menite, da Slovenci dovolj beremo, uporabljamo knjižnice, vlagamo v zasebne ali družinske knjižnice? Ali sproti raziskujemo, kaj se dogaja z našimi bralnimi navadami? Naklada 400 izvodov eminentne knjižne zbirke Zbranih del slovenskih književnikov govori, da smo knjižnice in posamezniki zatajili.

Beremo zmeraj več. Moramo, k temu nas sili tudi družbena ureditev življenja, odgovornost za lastno življenje, zahteve po obvladovanju poklicnega dela ipd. Poleg tega, koliko beremo, obstajajo še vprašanja, kdo bere, kaj bere, kako bere in zakaj ne bere, s katerimi se morda premalo ukvarjamo, tudi knjižničarji. Ta čas pa v Sloveniji poteka kar nekaj raziskav o branju, ki bodo odgovorile na vsaj nekaj teh vprašanj, in sicer Knjiga in bralci, Andragoški center raziskuje pismenost odraslih, Pedagoški inštitut bralno pismenost osnovnošolcev. Če dovolj vlagamo v zasebne knjižnice? Kdaj pa je dovolj? Ko ti zmanjka prostora v stanovanju, ko ti ostane samo še denar za plačilo položnic in hrane? Ta dovolj je osebna mera, ki jo določajo potrebe in možnosti. Dovolj bi celo ne obstajal, če bi bile dane možnosti. Zdi se mi, da so zaradi slednjih nekateri slovenski domovi brez knjig. Vsak davkoplačevalec pa vlaga denar v splošnoizobraževalne knjižnice in si tako povečuje možnosti dostopa do knjig in velike izbire. Ena kupljena knjiga v splošnoizobraževalni knjižnici je v letu 1998 stala 3.600 tolarjev, izposojena pa 306. Učinkovita, racionalna naložba denarja za pridobivanje informacij, znanja, kulturnega razvedrila, a žal premajhna. Če bi vlagali več sredstev v knjižnice, verjetno ne bi imeli priložnosti reči, da smo zatajili, ker nismo pokupili več kot 400 izvodov knjig pomembnih naslovov.

- Učeca se družba in vseživljenjsko učenje sta paradigmi informacijske dobe. Kdaj je človek pismen, funkcionalno pismen in bralno usposobljen? Do katerega obdobja človek najlažje osvoji bralne navade in pridobi navado obiskovati in uporabljati knjižnico? Ali te

*navade hitro usahnejo in zakrniijo, če opustimo branje ali celo nima-
mo možnosti zanj?*

Jaz bi k tema dodala še pismenost. Kot knjižničarka, ki mora imeti opravka s sporočili na različnih nosilcih, povezujem ta pojem z uporabo katerega koli sistema znakov, s katerimi pridobimo ali izrazimo razumevanje vsebine, ob tem pa razumemo in uporabimo različne strategije predelave informacij. Večina sodobnih splošnih definicij bralne pismenosti pa se veže na prostor in čas. Opredeljujejo jo kot sposobnost razumeti in uporabiti tiste pisne jezikovne oblike, ki jih zahteva družba in /ali so pomembne za posameznika. Branje naj bi nenehno razvijali, če želimo slediti pisnim sporočilom, sicer se nam lahko zgodi, da bomo zmeraj manj razumeli. Jezik, vsebina sporočil in načini sporočanja se spreminjajo in danes je nepismenost odraslih, ki so pozabili pisati, ki imajo težave z razumevanjem prebranega, ker branja in pisanja niso prakticirali, stvarnost, s katero se že ukvarjajo izobraževalni centri za odrasle. Tudi knjižnice (v tujini) prirejajo oblike opismenjevanja odraslih in si tako povečujejo število članov. Učenje branja je postopen proces, ki naj bi mu učitelji vseh predmetov skozi vsa obdobja formalnega šolanja posvečali pozornost, intenzivno pa od vstopa v šolo in vsaj do šestega razreda, da se razvijejo osnovne sposobnosti in utrdijo spretnosti. Prav tako starši. Kolikokrat smo z otrokom tako tesno in prijetno povezani kot takrat, ko mu bremo ali on nam!? Knjižničarji smo veseli, če otrok še pred šolo obiskuje knjižnico. Tuje raziskave so pokazale, da so se otroci, ki so uporabljali knjižnico pred vstopom v šolo, tudi po prenehanju njenega obiskovanja pogostejše vrnili vanjo kot otroci, ki so pojem knjižnica doživeli v okviru šolske obveznosti.

- Ponosni smo, da ste bili pobudnica in ustanoviteljica Bralnega društva Slovenije, njegova prva predsednica, saj je pomen bralne kulture za posameznika in družbo izjemen. Povejte nam o teh vaših prizadevanjih in predstavite pomen in vlogo bralnega društva.

Ustanovitvi je botrovalo prepričanje, da je združitev moči in različnega znanja pri širjenju in razvijanju branja koristna tudi pri nas. Hkrati pa je bila to še ena možnost uveljavljanja vloge knjižnic in knjižničarskih prizadevanj za razvoj pismenosti med drugimi strokami. Knjižničarjem drugi člani društva, psihologi, pedagogi, praktiki, teoretiki, raziskovalci, študenti, starši... radi prisluhnejo in cenijo njihovo delo. Društvo sprejme vsakogar, ki mu je mar pismenost, ki bi rad svoje uspešne medote dela pri širjenju pismenosti delil z drugimi. Še več, kot lahko daš, pa lahko dobiš od drugih članov, tudi s skupnim delom pri določenih akcijah. Bila sem predsednica upravnega odbora, sedaj je to Milena Ivšek. Za predsednika društva je ob ustanovitvi društvo potrebovalo promocijsko zveneče ime, da bi se društvu pridružilo čimveč članov različnih strok. Več pomembnih imen sem nagovarjala, pristala pa je prof. Meta Grosmanova, ki sijajno opravlja svoje poslanstvo. Društvo ima že podružnico za širšo Dolenjsko, vodi jo zagnani Jože Zupan, primorsko Irena Mislej, letos jo bomo ustanovili tudi v Mariboru. Glejte, tudi vi se nam lahko pridružite in nas kot strokovnjakinja poučite o tem, kako lahko uspešno uporabimo domoznanske vsebine za opismenjevanje odraslih in mladine. Članarina je nizka, priložnosti za delo pa veliko! S takim referatom bi uspeh poželi tudi v mednarodnem prostoru, ki ga določa več kot sto nacionalnih društev. Naši člani se udeležujejo svetovnih in evrop-

skih konferenc in poleg svojega znanja predstavljajo tudi slovenski jezik in kulturo.

- Kaj vas je spodbudilo k odločitvi za študij knjižničarstva? Imate radi knjižničarski poklic, ga cenite, vas izpolnjuje? Kdaj in kje se je začela vaša poklicna knjižničarska pot?

S študijem knjižničarstva in z zaposlitvijo v knjižnici sem si izpolnila prvo željo (veliko knjig) in še več. Prvo zaposlitev sem dobila, ker sem bila od doma navajena dela z ljudmi, doma imamo namreč gostilno. Taka je bila odločitev direktorja Delavske knjižnice gospoda Avgusta Vižintina. Da je moder mož, mi je praksa potrdila: kdor hoče dobro delati v knjižnici, mora imeti najprej rad ljudi ali vsaj enako kot knjige. Knjižničarka sem ne glede, kje delam in kje študiram. Znanje drugih strok potrebujem za boljše opravljanje dela na knjižničarskem področju, knjižničarstvo uveljavljam na drugih področjih, da bi jim olajšala delo, ga naredila uspešnejšega. To je intelektualna profesija z etiko, ki me izpopolnjuje: ustvarjaš, daješ, omogočaš, lajšaš ustvarjanje drugih, prejemaš, se učiš, moraš rasti. Opazila pa sem tudi pomanjkljivost, nekakšno poklicno deformacijo, ne potrudim se zapomniti podatkov, ker jih lahko najdem, dobim v knjižnici!

- Na Filozofski fakulteti v Ljubljani, na Oddelku za bibliotekarstvo predavate študentom. Kako doživljate pedagoški, učiteljski poklic in kaj menite o študentih bibliotekarstva?

Rada predavam, rada imam aktivne študente, ki se ne boje povedati svojega mnenja. Nimajo pa vsi radi mojih kaje, še manj pa vrtajočih zakajev, ki terjajo argumente. Mnogokrat me presenečajo s trdovratnimi stereotipnimi predstavami in mnenji o knjižničarstvu, ki so posledica lastnih izkušenj in nekritično sprejetih sodb o knjižničarskem delu. Praksa pa pri nas le ni vselej vzorčna. Pogosto so presenečeni tudi oni, saj si niso predstavljali, da se za postavljenimi knjigami na policah skriva tako visoka zahtevnost strokovnih opravil. Ne glede na to, da se kar nekaj študentov ni odločilo za študij knjižničarstva zaradi interesa in da ne bodo to delo opravljali, bodo znanje lahko koristno uporabili v kasnejšem življenju. Spoznavajo namreč ugotavljanje potreb po informacijah in knjižničnem gradivu, organizacijo knjižničnih zbirk in sistemov, pridobivanje, obdelavo, ureditev, predstavitev in uporabo informacij in knjižničnega gradiva. In kdo tega ne potrebuje? Knjižničar to znanje deli z uporabniki, to delo opravlja zanje, prihrani jim čas, denar, psihičen napor, energijo. Ko pripomore k njihovi uspešnosti in zadovoljstvu, je tudi sam uspešen. Program študija ima temeljne knjižničarske vsebine, ki se dopolnjujejo z novostmi, k temu pa je potrebno dodajati še vsebine drugih znanosti, ki pripomorejo k uspešnemu vodenju in upravljanju knjižnic in obnavljanju novih virov informacij. Pomembno se mi zdi, da študenti razvijejo temeljne sposobnosti in spretnosti in temeljno strokovno znanje, da bodo razumeli in uveljavljali spreminjanje materialnih in intelektualnih vsebin in zahtevnosti dela za ohranjanje in uveljavljanje malo ali nič skozi čas spremenjenega poslanstva knjižnic.

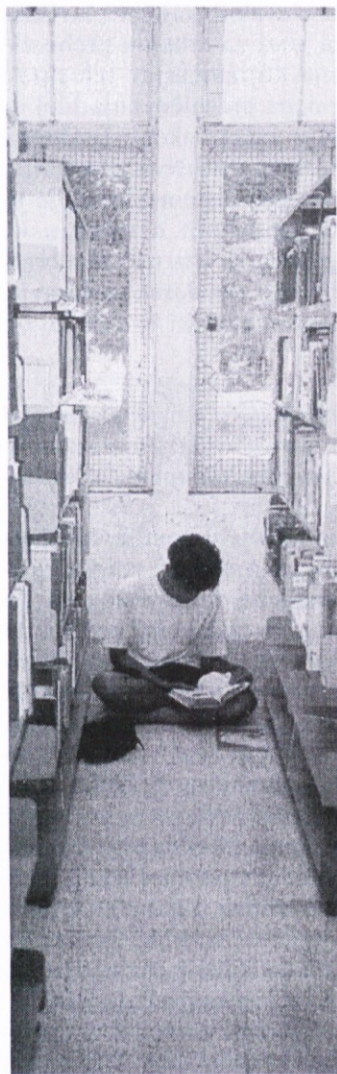
- Delali ste v Pionirski knjižnici v Ljubljani in bili njena ravnateljica. Kakšna je vloga te knjižnice pri razvijanju slovenskega mladinskega knjižničarstva?

Pionirska knjižnica v Ljubljani je v današnjem času lažje dostopnosti strokovnega knjižničarskega znanja in izvirne tuje prakse izgubila »pionirsko« vlogo na domačem polju, ki se je uveljavila predvsem kot testiranje iz tujih knjižničnih sistemov prevzetih storitev in načinov dela v domačem okolju. V razvijanje novih oblik knjižničnih storitev se že dalj časa ustvarjalno vključujejo posamezne šolske knjižnice in mladinski oddelki splošnoizobraževalnih knjižnic, ko iščejo poti približevanja knjižnice in njenega gradiva mladim prebivalcem. Je pa še zmeraj središče srečevanja knjižničarjev teh tipov knjižnic in koordinator ter iniciator skupnega uresničevanja idej in projektov, npr. uspešno nadaljuje v NUK-u začeto akcijo Bralnega kviza, povezuje knjižnice z akcijami Bralnega društva Slovenije, Bralne značke ipd. Za knjižnični informacijski sistem Slovenije je pomembna s svojim informacijskim gradivom o mladinski književnosti, delno tudi o mladinskem knjižničarstvu in mladem bralcu. Menim, da bi morala prav temu dati večji poudarek, pripraviti celo projekt razvoja takega informacijskega centra, ki bi deloval na ravni države in z njenim financiranjem.

- Da je najlepše narisana črta pot, ki vodi do galerije, je zapisal nek slikar. Knjige za mlade bralce živijo v harmoniji z ilustracijami. Vaša prizadevanja so obogatila našo stroko z nečim novim, z artoteko. Kako se vam je zgodila artoteka?

Dobra misel. Da pa si začrtaš to črto na svojem zemljevidu življenja, pa ti mora biti danih še nekaj spodbud. Artoteka, zbirka likovnih del v knjižnici, ki si jih lahko izposodiš na dom, je že ena. To novost sem srečala v knjižnici na Švedskem in takoj sem vedela, da jo bom poskušala uresničiti doma. Poznala sem preveč ljudi, ki so menili, da je likovna umetnost le za poznavalce in prav tako obiski galerij. Meni je bila kot mikroskop. Odkrivala mi je drugo podobo sveta in me navduševala. Počasi, tudi s strahom sem vstopala v ta svet in si dovolila »brati« slike po svoje in z očmi drugih. Zakaj ne bi to, kar je bilo dobro, postalo dobro za več ljudi? Srečo sem imela, da sem bila takrat vodja mladinske knjižnice. Ker je likovna podoba tudi organski del slikanice, sem lažje uveljavila idejo, podpirala jo je tudi direktorica Damijana Hainz, naklonjena novostim. Tako smo kmalu po uveljavitvi avdiokaset in videokaset v knjižnični zbirki (tudi tu so bili dragoceni pomisleki kolegov, ki so me prisilili k razmišljanju, študiju, iskanju argumentov) dodali vanjo še originalna dela slovenskih likovnih umetnikov in postavili hkrati možni vzorec za organizacijo posebne zbirke, njeno predstavljanje in delovanje. Cilj je bil preprost: omogočiti čimveč posameznikom »branje« likovne umetnine in uživanje njene sporočilnosti. Ideja se je uresničila, ker so slikarji podarili svoja dela in mi pomagali z nasveti. Za prav koristne pri utemeljevanju so se izkazale tudi misli slikarjev, zbrane v knjigi Slikarji o slikarstvu.

- Poklicna pot vas je vodila naprej, v Narodno in univerzitetno knjižnico, ki je naša najpomembnejša knjižnica, v kateri delajo naši najvidnejši strokovnjaki, kjer se hrani naša knjižna dediščina. Pred desetimi leti ste postali svetovalka za splošnoizobraževalne knjižnice. Kakšno je delo državne matične službe in vaše svetovalno razvojno in raziskovalno delo? Na kaj ste ponosni, s kakšnimi težavami in problemi se srečujete?

Mladi bralec

Svoje delo se trudim opravljati odgovorno. Ko sem nekoč v nekem dnevniku prebrala, da je značilnost Slovenije cerkev na vsakem hribčku, sem si rekla, da bom merilo mojega uspeha prispevek k novi značilnosti Slovenije: v vsakem kraju knjižnica! Ni je enostavno doseči, saj naj bi svetovalci v Državni službi za razvoj knjižničarstva poleg spremljanja razvoja posameznih knjižnic in sistema, ki zajema najmanj zbiranje in prikazovanje podatkov, uveljavljali tudi strokovnost delovanja knjižnic, kvaliteto dela, ne pa samo količine. To pa zahteva več časa in tudi postopnost pri načrtovanju in izvedbi. Svetovalno delo je vsaj za splošnoizobraževalne knjižnice vezano na uveljavljanje enake dostopnosti in kvalitete knjižničnih storitev za vse, kar pomeni, da je prva stopnja širitve ali posodabljanja knjižnic pogosto vezana na razlaganje pojma (sodobna) knjižnica in knjižnični sistem. Vključujemo se v proces urbanizacije in globalizacije, kar terjajo od svetovalca poleg obvladovanja strokovnega znanja, vsaj še poznavanje okolja in njegovih potreb. Zelo dobro pa lahko unovčiš tudi lastno ustvarjalnost, ideje. Pri razvoju knjižnic sodelujemo s svetovanjem, razvojnim usmerjanjem in promocijskimi oblikami v neposrednem delu s knjižnicami, zanje pa tudi, ko sodelujemo z ustanovitelji (občinami), ministrstvi (zlasti kulturnim in službo za lokalno samoupravo), društvi, ustanovami, ki zmorejo knjižnice vključiti v svoje projekte (Andragoški center je npr. tak primer sprejemanja naših pobud za akcije Borza dela, Borza znanja, Središče za učenje, Beremo z Manco Košir).

- Kakšno stopnjo razvitosti je dosegla mreža slovenskih splošnoizobraževalnih knjižnic? Kakšne splošnoizobraževalne knjižnice imamo državljani in državljanke Slovenije? Kako dobro, učinkovito in racionalno (smotno) je razvit naš knjižnični informacijski sistem?

Kot uporabnik nisem popolnoma zadovoljna z njihovimi storitvami in ponudbo, večina pa je, predvsem zato, ker ne ve, kaj bi jim knjižnice lahko nudile. Knjižnice pri nas načrtujejo svoje delo v glavnem na osnovi standardnih priporočil in z beleženjem potreb dejanskih uporabnikov. Po tem izhodišču so s 23 odstotki včlanjenimi prebivalci in s 3 enotami knjižnega gradiva na prebivalca ter z 2,2-kratnim obratom knjižnične zbirke v izposoji dosegle stopnjo razvoja izhodiščnih standardnih priporočil. Boljše pa bi bilo, da bi knjižnice načrtovale svoje delo v skladu s sedanjimi in prihodnjimi družbenimi potrebami in tudi z ugotavljanjem potreb potencialnih uporabnikov, posameznikov in skupin. Kakšne spremembe doživljamo, veste in kaj želimo, tudi. Za dohajanje teh sprememb in doseganje ciljev pa bi bilo dobro, če bi bilo tudi pri nas v knjižnice včlanjenih 50-60 odstotkov prebivalstva, podobno kot beležijo razvite zahodnoevropske države. V tem primeru bi knjižnice dejansko delovale kot demokratični servis za uresničevanje posameznikovih potreb po aktivnem vključevanju v življenje družbe v skladu z zahtevami družbe in njegovimi potrebami. Za tako članstvo in take storitve pa knjižnice nimajo razvitih pogojev dela. Imamo dobro zasnovan sistem, ni ga potrebno spreminjati, le manjših korektur je potreben. V knjižnični mreži pa manjkajo izposojevališča in potrebno bi bilo dopolniti mrežo izposojevališč za doseganje enake dostopnosti. Osrednje splošnoizobraževalne knjižnice, teh je 60, ocenjujejo, da imajo na svojih območjih 43 krajev brez

knjižnice in 555 krajev, kjer bi bilo potrebno organizirati bibliobusna postajališča, za pa kar bi potrebovali še najmanj 9 bibliobusov. Za doseganje enake kvalitete pa bi morali posodobiti obstoječa izposojevališča: povečati prostor, dokupiti opremo in povečati stopnjo izobrazbe in število zaposlenih. Knjižnice te potrebe uveljavljajo in vztrajno prepričujejo ustanovitelje. Trudijo se dohajati razvoj, uvajajo nove medije: avdio in videogradivo, CD-ROMe, multimedijsko gradivo, oblikujejo informacije na svojih spletnih straneh, lotevajo se dela s ciljnim skupinami, npr. tretje življenjsko obdobje, brezposelni, mladostniki. Poglejte samo vašo knjižnico. Vzdržuje redno delo ob gradnji, hkrati vodi projekt knjižnične dejavnosti za Rome, katerega rezultate vsi nestrpno pričakujemo, Jadranka Matić-Zupančič nam je predstavila potrebe gluhih in naglušnih, ki jih bo lahko uveljavila v novih prostorih.

Razvoj knjižničarstva še zmeraj najbolj uspešno vodijo prizadevni posamezniki in teh ni malo, nič pa ne bi bilo narobe, če bi jih bilo več. Ustanovitelji bi jim morali zaupati, tudi zato, ker se povečuje število članstva, obiska in izposoje, zlasti izposoje neleposlovnega knjižničnega gradiva. To pomeni, da so prebivalci reagirali na ponudbo knjižnic, poskuse posodobitve storitev, da vse bolj spoznavajo koristi obiskovanja knjižnice. Prekomerno pa se povečuje obremenjenost knjižničarskih delavcev, zaradi česar ne morejo nuditi ustrezne kvalitete dela, vselej tudi prijaznosti ne. Obremenitev je velika tudi na rovaš slabše razvitost drugih tipov knjižnic v okolju. Sistem je lahko dobro zasnovan, deluje pa tudi tako, kadar vsaka knjižnica dobro opravlja svoje dogovorjene naloge in upošteva povezovalne poti in sodelovanje med knjižnicami. S profiliranim delovanjem knjižnic naj bi zagotavljali večjo, učinkovitejšo in hkrati racionalno dostopnost gradiva iz lastnega sistema in tudi iz drugih. Morda pa bodo problem dostopnosti knjižničnega gradiva v bližnji prihodnosti pomagale rešiti virtualne knjižnice. Te naj bi po napovedi futurologov omogočale (vsaka zase) dostop do večjega števila (elektronskih) knjig, kakršnega premorejo naše knjižnice skupaj. Z večjo in cenejšo dostopnostjo knjig pa naj bi se povečala tudi pismenost. Od sodobne tehnologije pa si obetamo tudi cenejšo dostopnost bralnih virov z velikimi črkami, da bodo brali tudi slabovidni. Danes je pri nas tiskanje takih knjig predrago, kakor tudi zalaganje zvočnih knjig.

- Kdaj lahko za spošnoizobraževalno knjižnico rečemo, da se je usposobila oz. da se je preobrazila in razvila v knjižnično informacijsko središče okolja, ki mu je namenjena?

Takrat, ko je sposobna odgovoriti na vsa vprašanja, ki si jih posamezniki zastavljamo vsak dan. Odgovori so lahko usmerjevalni, podatkovni, bibliografski, tematski. Za to pa mora zbirati informacije o lokalni skupnosti, iz lokalne skupnosti in vse, ki so pomembne za lokalno skupnost. Del teh informacij je zbranih v redni knjižnični zbirki, v domoznanskem gradivu in bi jih bilo potrebno le ustrezno urediti, predstaviti. Manjkajo pa v knjižničnih zbirkah predvsem tekoče dnevne civilne informacije.

- Sodobna splošnoizobraževalna knjižnica naj bi imela program izobraževanja. Kako knjižnica načrtno in sistematično razvija in izvaja ta pomembno področje svojega delovanja?

Pravzaprav mora imeti vsaka knjižnica program izobraževanja upo-

rabnika, ker morajo omogočiti uporabnikom svoboden dostop do gradiva in informacij. Zato mora biti knjižnična zbirka tako organizirana, da lahko dobi uporabnik brez knjižničarjevega posredovanja potrebno informacijo in knjižnično gradivo (navodila, napisi, načrti ipd.). Kljub popolni organizaciji knjižnice rabi uporabnik še izobraževanje o uporabi knjižnice in njenega gradiva, da lahko to pravico uveljavi. Ob današnji količini vrst in vsebin informacij in različnosti njihovih nosilcev pa je tako izobraževanje nujno. Ni pa nepomembno tudi to, da knjižnično oziroma informacijsko pismen uporabnik razbremeni kader, ki se tako lahko posveti drugim uporabnikom in pripravljalnemu strokovnemu delu. Prerediti poteka to izobraževanje načrtno. Vse knjižnice izvajajo predstavitvene ogled knjižnic, nekaj izobraževanja so uporabniki deležni ob izposoji knjižničnega gradiva, nekatere knjižnice pa že poskušajo z učnimi urami uporabe računalniških baz podatkov. Problem izvajanja tiči tudi v tem, da se morajo najprej knjižničarji naučiti rabe novih informacijskih virov.

- Kdo je informacijsko pismen uporabnik knjižnice?

Informacijsko pismena oseba naj bi bila sposobna pridobiti, vrednotiti in uporabiti informacije iz različnih virov, tudi računalniških. Prepozna potrebo in jo opredeli, določiti možne lokacije informacij, pridobi z izborom ustrezne iskalne strategije predmetu ustrezno gradivo in izbere s poslušanjem, branjem, opazovanjem, beleženjem potrebne informacije. Zna jih ovrednotiti, uporabiti, predstaviti.

- Kakšen je lik profesionalno kompetentne(ga) knjižničarke(ja) v splošnoizobraževalnih knjižnicah? Katere so vrline? Katere in kakšne so pasti, da nismo takšne(i), kot bi morali biti?

Na to sem že bolj ali manj odgovorila. Profesionalnost začuti uporabnik že takoj ob vstopu v knjižnico, še pred tem. Jo vi ob obisku naših? Jaz lahko dodam le, da še zmeraj opazim preveliko razliko med knjižnicami v tujini in našimi, ki ni zmeraj posledica pomanjkanja finančnih sredstev pri nas, pač pa predvsem profesionalne etike. Tako si npr. delavci v naših knjižnicah prepogosto dovolijo preveč domačnosti, ki nima nič skupnega s pojmom domačega počutja uporabnika v knjižnici, in privatizma.

- Ko so se razmere po osamosvojitvi Slovenije spremenile, smo dobili tudi nov model kulturne politike v državi. Kaj tak model od knjižnic zahteva in kaj jim zagotavlja?

Ta model kulturne politike je vsaj za knjižničarje zelo nejasen. Dobro je, da imamo knjižničarji trdno postavljen in uveljavljen knjižnični model, sicer bi se ob teh spremembah zrušila marsikatera knjižnica. S težavami ga ohranjamo, med drugim tudi zato, ker nimamo nacionalnega programa, ki bi določil vizijo in utrjeval pomen in vlogo splošnoizobraževalnih knjižnic z omogočanjem vzdrževanja dogovorjenega nivoja splošne dostopnosti. Dvignil bi kvaliteto načrtovanja in spremljanja dela knjižnic, zagotavljal racionalno porabo sredstev za doseganje enake dostopnosti in kvalitete knjižničnih storitev. Model, pri katerem si izvajalci podajajo kljuko ministrstva ali županstvo za pridobitev sredstev, ni dober. Ob razpisih naj bi bili jasni kriteriji in dogovorjene prioritete financiranja in to na lokalni in državni ravni. Naključno odločanje, mnenja ekspertov brez referenc, dopuščajo uveljavljanje posameznih interesov, tudi knjižničarskih. Ne

V Peking, avgust 1996

trdim, da niso upravičeni, vprašanje pa je, če so v danem času in okolju upravičeni financiranja. Znano je, da je pri nas toliko denarja in toliko potreb, da se vsakokrat z dodelitvijo sredstev Nekomu odvzame možnost Drugemu. Knjižničarji smo pripravili svoja izhodišča in predloge za oblikovanje nacionalnega programa. Ministrstvo za kulturo bi lahko glede na rezultate analiz splošnoizobraževalnega knjižničarstva spodbudilo pripravo državnega projekta posodobitve knjižnic za dostopnost in uporabo, predvsem računalniško in komunikacijsko posredovanih, informacij. Ta pa bi moral poleg tehnologije vsebovati tudi program izobraževanja knjižničarjev in uporabnikov za izrabo teh virov, celo prostorske pogoje bi moral upoštevati, saj bi se sicer lahko zgodilo, da bi ostal računalnik pred vrati.

- Sodelovali ste v doslej največji raziskavi o bralni pismenosti, v kateri je med 32 izobraževalnimi sistemi iz vseh celin sodelovala tudi Slovenija. Kakšni so najpomembnejši rezultati te ankete? So rezultati ankete dobili zadosten odmev, da bi spodbudili spremembe?

Podobno kot s knjižnicami je s pismenostjo. Temeljna ugotovitev te raziskave je, da je stopnja bralne pismenosti v večini držav v tesni povezavi z nacionalnim razvojnimi indeksom. Države z nizkim indeksom so potencialno manj sposobne doseči visoko stopnjo pismenosti. Slovenija se je z rezultati osmošolcev uvrstila na 11. mesto med 31 šolskimi sistemi, z rezultati tretješolcev pa na 20. mesto med 32 šolskimi sistemi. Če te rezultate povežemo s pomenom pismenosti za gospodarski, socialni in kulturni razvoj, se moramo zamisliti, reagirati. Pomembna ugotovitev je tudi, da med glavne korekcijske faktorje sodi dostopnost knjig v knjižnicah, knjigarnah in šolah, pri čemer je velika šolska knjižnica (več kot tisoč knjig) s tesno povezanostjo z bralnimi rezultati možnost za učinkovito odpravljanje razlik. Ti rezultati so bili za potrebe domačega okolja dopolnjeni z opozorilom raziskovalcev, da bi morale splošnoizobraževalne knjižnice več storiti zlasti na področju dostopnosti knjig za domove, ki so brez tega temeljnega vira pismenosti. Knjižnice smo seznanjali z rezultati in jih opozarjali na razvoj mreže izposojevališč. Kot sem že omenila, problem pa še ni rešen. Tudi obstoječa izposojevališča so v povprečju slabše razvita od osrednje knjižnice, morala pa bi imeti na prebivalca v povprečju višje razvite pogoje dela kot osrednja, da bi lahko zagotavljala enako kvaliteto storitev.

- Katero temo ste znanstveno obdelali v vaši doktorski disertaciji. Do kakšnih spoznanj ste prišli?

Povezavo, predvsem šolskih knjižnic z bralno pismenostjo učencev. Osvetlila sem pomen temeljnih kazalcev, ki opredeljujejo pojem knjižnica. Z rezultatom tesne povezanosti z boljšim bralnim uspehom najbolj izstopa pomen profesionalne izobrazbe knjižničarja. Učenci tretjih oddelkov šol, kjer je bil v šolski knjižnici zaposlen knjižnični delavec z znanjem knjižničarstva, so imeli boljše rezultate na testih branja od učencev, kjer je v šolski knjižnici delo opravljal učitelj brez znanja knjižničarstva. Torej na branje ne vpliva le motivacija, ki jo je sposoben opraviti dobro tudi učitelj, in število knjig, ampak tudi pravi izbor knjig za otroka in njegovo stopnjo bralne pismenosti. To pa zmora knjižničar z obvladovanjem kognitivnih elementov pridobivanja in uporabe informacij, z znanjem o organizaciji, ureditvi, predstavitvi, dostopnosti in uporabe informacij gotovo bolje

opravljati. Za sam status knjižničarja in njegovo uveljavljanje se mi zdi ta rezultat izredno pomemben in glede na kadrovsko stanje v knjižnicah, zlasti še šolskih, premalokrat uporabljen, citiran kot podkrepitev zahtev za izboljšanje strukture zaposlenih.

- V več svojih strokovnih in znanstvenih člankih ste obdelovali raznovrstno strokovno problematiko šolskih knjižnic. Dobro poznate razvoj in stanje slovenskih šolskih knjižnic. Ste soavtorica knjige Šolska knjižnica v izobraževanju za 21. stoletje. Po čem je šolska knjižnica izjemno pomembna? Kaj je za sodobno šolsko knjižnico značilno?

Predvsem po tem, da prevzema levji delež pri informacijskem opis-menjevanju prebivalcev, katerega temeljna sestavina je branje. To dejavnost lahko opravlja načrtno sistematično in, kar ni nepomem-bno, v povezavi z značilnostimi jezika posameznih predmetov. Če vemo, da je pri nas obvezna samo osnovna šola, potem znamo ceniti njen pomen pri opismenjevanju. Dobra osnovna informacijska pismenost je zagotovilo, da se bodo prebivalci vključili po končanem šolanju v splošnoizobraževalno knjižnico in vseživljenjsko učenje, ne glede na to, da ne bodo nadaljevali formalnega šolanja. Omogoča kvalitetno usvajanje ciljev in vsebin učnega programa šole, razvija-nje spretnosti in sposobnosti učencev, pri čemer je poudarek na uče-nju učenja, katerega osnova je informacijska pismenost. Za sodobno šolsko knjižnico je značilno, da je učno, informacijsko in komunika-cijsko središče šole, mimo katerega ne moreta iti ne učitelj ne učenec, najpogosteje sta skupaj pri obravnavi teme, asistira pa jima knjižničar.

- Kako se potrjuje po vašem mnenju vrednost knjižničarskega stro-kovnega dela, pa tega nepoznavalci ne opazijo?

Hm, po tem, da ga ne opazimo. Vse mora teči prijazno, tiho, hitro, brez ovir. Bolj bomo uporabniki cenili knjižničarjevo strokovno zna-nje, ko bomo sami prisiljeni iskati in uporabljati informacije. Čas nas sili k temu. Ne bodo si mogli več privoščiti obiskovanja knjižnice le za izposojanje knjig na dopust. Zmeraj več nas zna ceniti strokovno delo knjižničarjev, pripravo, da vse poteka kot namazano. Znamo pa že tudi ločiti seme od plev. Še zmeraj velja, če nam knjižničar da pravo informacijo za potrebo pa še hitro in ob pravem času na pravo mesto, ga cenimo in ga bomo pri njegovih prizadevanjih tudi podprli. Kjer tega ne pričakujemo, se zavarujemo z izposojanje večjega števila knjig, ki jih vse seveda ne preberemo. Tako zmanjšamo možnosti izbire dru-gim. To vemo, a odgovornost preložimo na knjižničarje. Še jezni smo, ker imajo premalo konkurence, pa si ne moremo privoščiti demon-strativnega izpisa iz knjižnice, kadar se ne strinjamo s poslovnikom ali storitvami. Knjižničarji so tisti, ki morajo naše želje in potrebe uveljavljati pri financerju, veseli pa bomo, če nas bodo povabili k sodelovanju.

- Kdaj je pričakovati, da bi se lotili vseslovenske raziskave tistega dela prebivalstva, ki splošnoizobraževalnih knjižnic ne obiskuje in jih povprašali, kakšno potrebujejo?

Taka raziskava bi že pomenila vključevanje prebivalcev v obliko-vanje programov dela knjižnic. Pa vendar menim, da moramo naprej razčistiti vprašanje, zakaj naj bi jo opravili. Če ne bomo našli ciljev, dovolj argumentiranih odgovorov, potem je predraga, ne glede, ko-liko nas stane; poceni pa gotovo ne more biti. V tako raziskavo bi

morali vključiti tudi vprašanja o pogojih za ureničevanje branja: dostopnost bralnih virov (fizična dostopnost), stopnjo obnavljanja bralne pismenosti (intelektualna dostopnost), prostor (luč) in čas za branje. Z odgovori na ta vprašanja bi dobili potrditev sedanjih analiz, da veliko število prebivalcev ne obiskuje knjižnice, ker je nimajo v kraju bivanja ali pa ta deluje še zmeraj na ravni izposojevališča knjig za kulturno in sprostitveno branje. S tako raziskavo bi morali dobiti tudi odgovore za kvalitetno oblikovanje knjižničnih zbirk, s katerimi bi si prebivalci določenega okolja zadovoljili svoje različne potrebe, različnih zahtevnostnih stopenj in zato knjižnice tudi (raje) obiskovali. Knjižničarji si danes z raziskavami ne znamo vselej prav učinkovito pomagati. Pogosto tudi raje citiramo tuje vire, čeprav so domači dobri in celo primernejši. To izpričujejo malo uporabljeni rezultati sedanjih analiz, zbranih podatkov, različnih študij. Rabimo pa jih, tudi na manjšem vzorcu delane raziskave, aplikativne. Morda bi bilo potrebno študij knjižničarstva dopolniti z metodologijo znanstvenega raziskovanja in uporabe raziskovalnih rezultatov.

- Pripravljen je in sprejema se nov knjižničarski zakon? Kakšne spremembe prinaša za prihodnji razvoj in status splošnoizobraževalnih knjižnic in za knjižničarstvo nasploh?

S celoto nismo vsi zadovoljni. Osnutki, ki jih poznamo in na kateri v službi vselej reagiramo s pripombami, večidel uveljavljajo knjižničarsko stališče pri organizaciji splošnoizobraževalne knjižnične mreže in nalog. Ta se ohranja in uveljavlja določeno centralizacijo strokovnih opravil, ki je upravičena zaradi zagotavljanja strokovnosti in racionalnosti dela. Do razlik prihaja predvsem pri financiranju. Želim si, da bi zakon čimprej sprejeli, že zato, da bi to stanje ne izkoristili kot izgovor za neopravljeno delo, da bi se prenehalo neumestno nasprotovanje. Predolgo traja njegovo sprejemanje in pri tem stroka ni ovira, vsaj tisti del, ki razmišlja strokovno in dolgoročno. Pri branju variant pa sama pazim predvsem na to, da knjižnicam določila ne zapirajo možnosti razvoja za opravljanje nalog, kakršne so dolžne opravljati tudi po mednarodnih dogovorih in da je z njimi zagotovljena enakost dostopa knjižničnih storitev za vsakogar ter racionalnost delovanja.

- Vodili ste delovno skupino za posodobitev standardov za splošnoizobraževalne knjižnice. Za kakšne posodobitve gre? Kaj je bilo nujno v naglem tempu nenehnih sprememb, ki jim je izpostavljeno tudi knjižničarstvo, spremeniti?

Še en pomemben dokument, ki ostaja predolgo osnutek in povzroča zmedo pri načrtovanju in analiziranju dela in pogojev dela knjižnic, ker se ne ve, ali bi bilo bolje upoštevati stare veljavne, a prenizke normative za objektivno oceno, ali novi osnutek, ki še ne velja. Z njim smo želeli posodobiti naloge knjižnic na informacijskem področju in na področju vseživljenjskega učenja ter opozoriti na vključevanje skupin prebivalcev s posebnimi potrebami (manjšine, priseljenci, invalidi ipd.), hkrati pa jim izboljšati delovne pogoje ob upoštevanju nove tehnologije, novih potreb okolja in časa in racionalnega ter strokovnega upravljanja in vodenja knjižnic. Knjižničarjem novi osnutek dopušča več možnosti za samostojno strokovno načrtovanje in s tem tudi več odgovornosti. Opredelili smo racionalne oblike organizacije nalog in najmanjše pogoje, ki jih mora izpolnjevati

Nataša Petrov
KNJIŽNIČARKA SEM,
NE GLEDE, KJE DELAM
Pogovor z dr. Silvo Novljan

vsaka knjižnica. Tako, na primer, naj bi imela vsaka, tudi najmanjša knjižnica telefon, faks, preslikovalni stroj, internet in uporabniška računalniška delovna mesta ter ustrezno reprodukcijsko opremo; ta tehnologija je učinkovita tudi pri zagotavljanju knjižničnega gradiva in informacij za vsakogar, ne glede na njegov socialni položaj, izobrazbo, jezik, vero, spol, narodnost.

V stiskalnici ustvarjanja

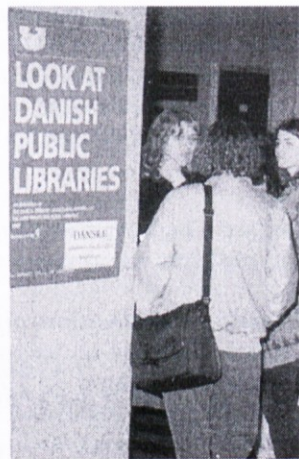
- Smo v mesecu februarju, ko tako ali drugače doživljamo kulturni praznik. Kaj bi bilo vaše sporočilo bralcem Rasti? Naslednja številka bo izšla aprila, ko bomo počastili 23. april, svetovni in slovenski dan knjige. Imate kakšno idejo, katere uresničitev bi osmislila ta dan?

Včasih je dobro stvari postaviti na glavo, da se obrnejo na noge. Poskusimo še tu: predlagam obvezni nebralni dan. Nič, čisto nič branja! Izmerili boste svojo zasvojenost. Potem pa povabljeni v knjižnico, v ta neusahljivi, vsem dostopni vir ustvarjalnosti. Privoščite si z bogato obložene mize domišljijo, dejstva, mnenja, stališča, poglede, ideje, podatke, nasvete, rešitve za branje, opazovanje, poslušanje; poučite se, informirajte, razvedrite in sprostite se in ji vračajte z lastnim ustvarjanjem. To si zaslužite!

P.S. Ne pozabite stopiti v knjižnico tudi v drugih krajih in povprašati, če imajo Rast, ali pa kar tako, iz radovednosti.

Levo: Ob praznovanju petdesetletnice
Knjižnice Mirana Jarca v Novem mes-
tu

Desno: Filozofska fakulteta, april
1994

NAŠ GOST
Rast 1 / 2000

PETDESET LET DOLENJSKEGA MUZEJA V NOVEM MESTU

Ustvarjalne urice v Dolenjskem muzeju; foto: Janez Pavlin

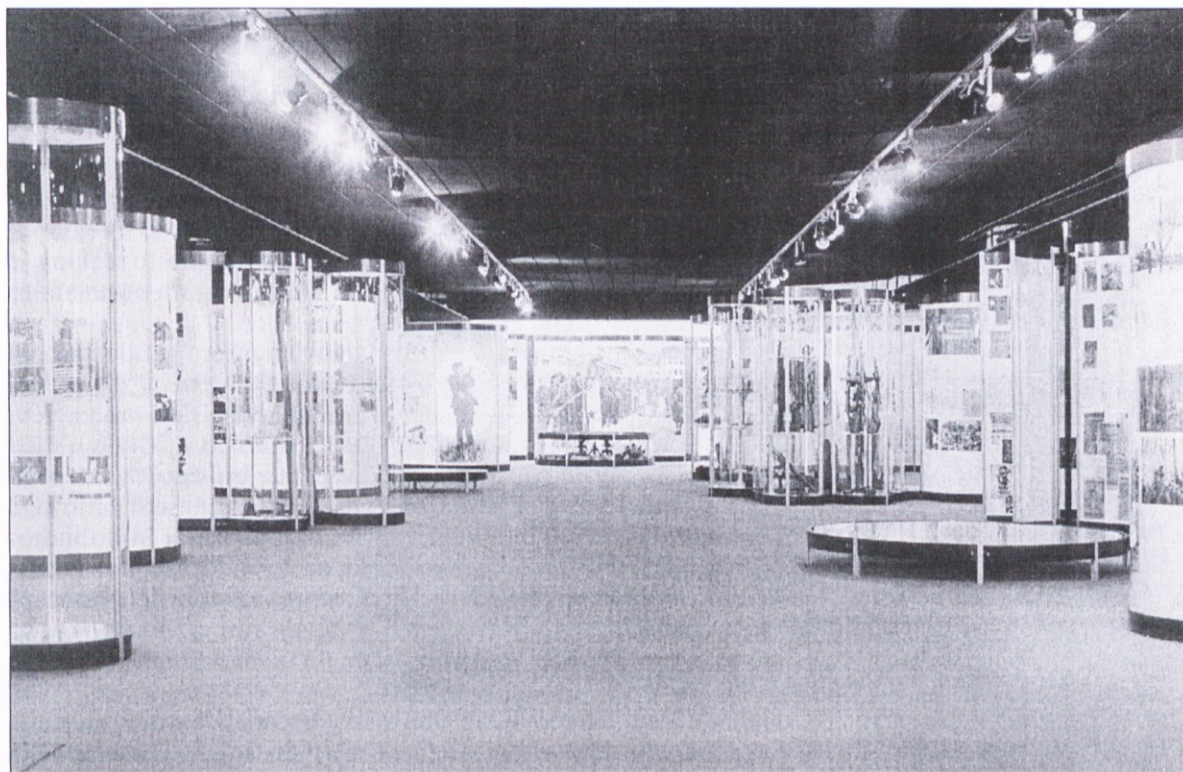
1. junija 2000 bo minilo petdeset let, kar je Ljudski odbor ljubljanske oblasti izdal odločbo, da preide Muzej Novo mesto v pristojnost Okrajnega ljudskega odbora Novo mesto. Prvi junij 1950 torej uradno štejeemo kot začetek delovanja muzeja v Novem mestu, čeprav je aktivnost na področju muzejskega dela v Novem mestu obstajala že poprej.

Prva pobuda o ustanovitvi muzeja v Novem mestu je bila dana že v prejšnjem stoletju, in sicer ob praznovanju 500-letnice mesta leta 1865. Do prvih resnejših poizkusov zbiranja muzejskih predmetov, katerim naj bi sledila ustanovitev muzeja, je prišlo v obdobju med obema vojnama. Pri tem je bil najbolj zavzet literarni zgodovinar prof. dr. Alojzij Turk. Predvsem po njegovi zaslugi je v tridesetih letih tega stoletja nastala prva zbirka arheoloških, narodopisnih in kulturno-zgodovinskih predmetov. Takratni župan dr. Josip Režek je začasno hrambo ter predmetov dodelil dva prostora v podprtiličju meščanske šole (danes Osnovna šola Center). Muzejskim predmetom so se pridružili ostanki mestnega arhiva, ki sta jih iz rotovškega podstrešja prenesla Janko Jarc in Milan Dodič.

Januarja 1941 ustanovljeno Muzejsko društvo v Novem mestu si je kot glavni cilj izbralo ustanovitev muzeja, vendar je vsa prizadevanja prekinila vojna. Znova so muzejsko društvo ustanovili leta 1946. Društveni program in pravila je v imenu pripravljalnega odbora pripravil Bogo Komelj. Na občnem zboru je bil za predsednika izvoljen Jože Zamljen-Drejče, za tajnika pa Bogo Komelj. Nasploh si je pri zasnovi muzeja v Novem mestu vse do vrnitve Janka Jarca leta 1951 največ prizadeval Bogo Komelj. Zaradi preobilice dela – Komelj je bil takrat upravnik Študijske knjižnice ter hkrati zaupnik Zavoda za varstvo spomenikov LRS za območje Dolenjske – društvo ni zaživelo v takšni meri kot je bilo zamišljeno. Iz obdobja 1946–1950 je ohranjenih nekaj dopisov, ki pričajo, kako pomembna bi bila ustanovitev muzeja kot institucije, ki bi lahko rešila, kar bi se še rešiti dalo. Bogo Komelj je kot spomeniškovarstveni zaupnik skupaj z dvema pomočnikoma reševal ostanke dediščine iz zapuščenih gradov ter prevzemal zaplenjeno meščansko dediščino. Gradivo so začasno skladiščili v telovadnici meščanske šole – po Komeljevih besedah je bila ta popolnoma zatrpna – nato pa so ga glede na avnojske določbe o t. i. Federalnem zbirnem centru odpeljali v Ljubljano, s čimer je bilo za Dolenjsko za vedno izgubljeno.

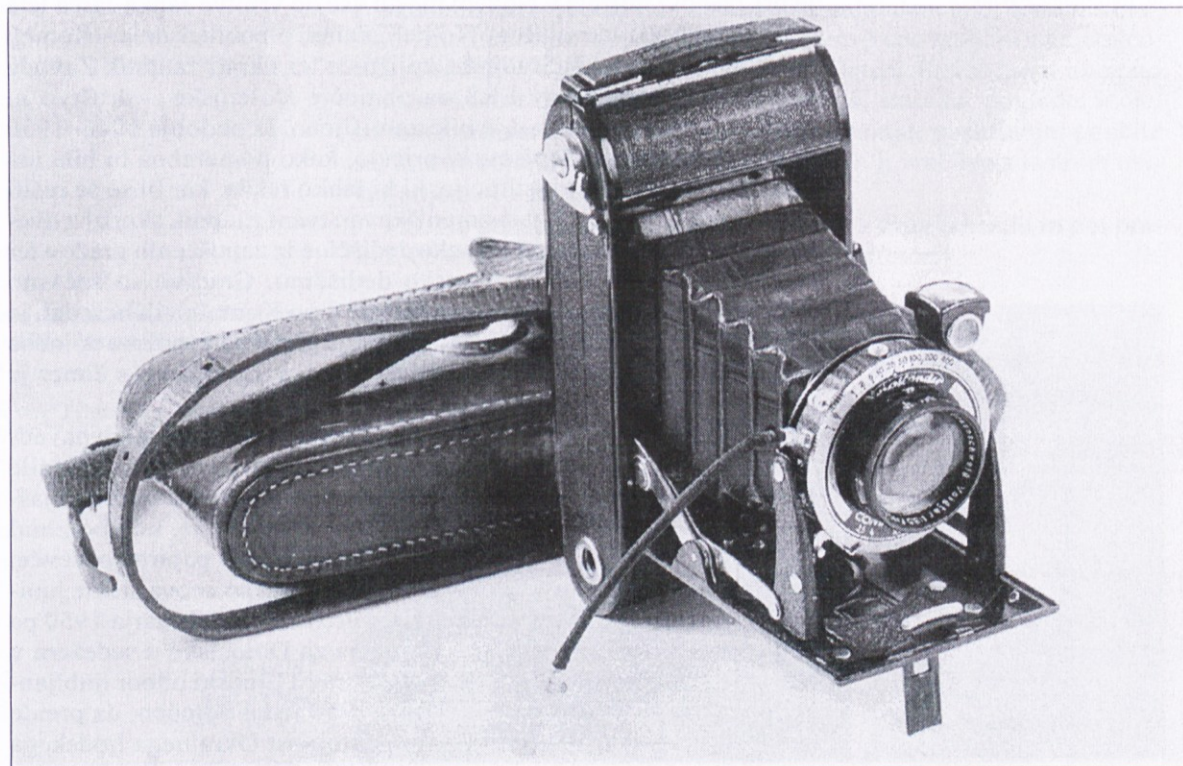
Nič bolje se ni godilo arhivskemu gradivu. Po Komeljevih navedbah ga je bilo za dva vagona. Krajevne oblasti so sicer zanj namenile dve sobi v meščanski šoli, vendar je prostore medtem zasedlo vojaštvo. Znatno del je bil v času vsejugoslovanske akcije, kdo bo zbral več starega papirja v letih 1949 in 1950, odpeljan v papirnico Vevče.

Intenzivnejše priprave za ustanovitev muzeja so znova stekle junija 1949, na občnem zboru muzejskega društva 27. februarja 1950 pa je bil sprejet sklep o ustanovitvi muzeja za Dolenjsko s sedežem v Novem mestu. Registracijo muzeja je opravil Ljudski odbor ljubljanske oblasti v Ljubljani, ki je 1. junija 1950 izdal odločbo, da preide Dolenjski muzej v Novem mestu v pristojnost Okrajnega ljudskega

Stalna zbirka NOB; foto: Branko Babič

Fotoaparat Voigländer generalpolkovnika Staneta Potočarja Lazarja; foto: Srečo Habič

odbora Novo mesto. Za prvega vodjo muzeja je okraj imenoval Srečka Zabriča, profesorja zgodovine in zemljepisa, ki je takrat poučeval na novomeški gimnaziji. Nasledil ga je glasbenik Slavko Strajnar, ki je v letu 1951 predal posle profesorju Janku Jarcu.

Janko Jarc, ki je sodeloval že pri prejšnjih poizkusih ustanovitve muzeja, se je z veseljem vrnil domov v Novo mesto. Namreč, Jarc je bil od leta 1944 sodelavec Znanstvenega inštituta pri predsedstvu SNOS, ob kapitulaciji pa je skupaj z drugimi sodelavci inštituta 10. maja 1945 prispel v osvobodeno Ljubljano. Od tu se je želel vrniti v Novo mesto, vendar je na vztrajanje prof. dr. Frana Zwitterja, vodje inštituta, ostal v Ljubljani in v tamkajšnjem Muzeju narodne osvoboditve služboval vse do maja 1951, nato pa je nastopil službo ravnatelja muzeja v Novem mestu.

Muzej takrat ni imel lastnih prostorov in Jarc je pričel svoje službovanje v novomeški proštiji, kjer so bili v eni od sob zbrani ostanki velike zbirke novomeške podružnice Zbirnega centra, saj so vse, kar je bilo količkaj vrednega, že poprej odpeljali v Ljubljano.

Tačas sta že obstajala Belokranjski muzej v Metliki ter Posavski muzej v Brežicah, zato je bila ena prvih Jarčevih nalog, da vsi trije muzeji razmejijo območja svojega delovanja. Druga pomembna naloga je bila pridobitev ustreznih prostorov za Dolenjski muzej in tretja pridobitev ustreznega strokovnega kadra. Pozneje se je pokazalo, da je bila zadnja naloga najtežja.

V Novem mestu sta bili takrat na razpolago dve večji stavbi: nekdanja Križatija in nekdanja Kresija. Obe sta bili med drugo vojno poškodovani. Muzeju je bila dodeljena Križatija, Študijski knjižnici pa Kresija. Ta rešitev je bila in je še danes neprimerna, saj sta bili obe poslopji zgrajeni za povsem drugačne potrebe. Obe stavbi sta bili nato obnovljeni po načrtih arhitekta Marjana Mušiča, ki je takrat tesno sodeloval pri obnovi hudo poškodovanega mesta.

Križatija je bila leta 1952 že toliko obnovljena, da so meseca septembra v prvem nadstropju odprli razstavo partizanskega slikarstva. Obnovitvena dela so se kljub materialnemu pomanjkanju nadaljevala in ob praznovanju občinskega praznika 29. oktobra 1953 je bil po končanih slovesnostih na Vratih slovesno odprt tudi muzej s svojimi tremi stalnimi muzejskimi zbirkami. Stalnim zbirkam je bilo namenjenih pet sob v prvem nadstropju. V največji je bila predstavljena zgodovina mesta, v dveh sobah je stala arheološka zbirka, v preostalih dveh pa so bili razstavljeni dokumenti in predmeti iz obdobja narodnoosvobodilnega boja.

Tačas je bil Dolenjski muzej pooblaščen še za spomeniškovarstveno in arhivsko službo za območje takratnih okrajnih ljudskih odborov Novo mesto in Trebnje. Jarc – spočetka edini uslužbenec muzeja – seveda ni mogel opravljati vseh nalog. Zato si je pomagal z zunanjimi sodelavci. Administrativno delo je sprva honorarno opravljal Adolf Mavrovič, leta 1953 pa se je v muzeju redno zaposlila učiteljica Slavka Ložar. Ta je nato dolga leta opravljala vsa administrativno-računovodska dela, inventarizirala muzealije, sprejemala obiskovalce in opravljala vse druge posle, ki so se nanašali na delo v muzeju.

Za spomeniškovarstveno službo je leta 1957 Jarc pridobil dipl. inž. arh. Špelko Valentinčič, vendar je po letu dni službovanja odšla v Ljubljano. Leta 1968 je spomeniškovarstveno službo za območje nekdanjih okrajev Novo mesto in Trebnje prevzel takrat ustanovljeni Ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo iz Ljubljane.

Potrebe pa so narekovalle ustanovitev samostojnega zavoda za območje Dolenjske in Bele krajine, saj je ljubljanski pokrival ozemlje dvajsetih občin. Tako je bila 1. januarja 1980 pri Zavodu za družbeno planiranje Novo mesto ustanovljena enota za varstvo naravne in kulturne dediščine, ki je v treh letih prerasla v samostojen zavod.

Pri delu na arhivskem področju sta Jarcu sprva pomagala Otmar Skale in Joško Jaklič, oba kot honorarna nameščenca. Leta 1965 se je kot arhivar za šest let redno zaposlil klasični filolog in zgodovinar Jože Mlinarič, problem arhivske službe za območje ožje Dolenjske in Bele krajine pa je bil rešen šele leta 1973 z ustanovitvijo Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enote za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu – takšen status ima še danes.

Kot prvi kustos se je leta 1958 zaposlil arheolog Tone Knez, po rodu iz Laškega, ki je v muzeju služboval vse do svoje smrti leta 1993. Ta prepotrebna zaposlitev je imela za Novo mesto znaten pomen v več ozirih. Predvsem je izkopavanja odslej opravljal Dolenjski muzej in predmeti so ostajali doma – prvotno arheološko stalno razstavo, postavljeno na osnovi izposojenih predmetov iz Narodnega muzeja iz Ljubljane, je nadomestila zbirka lastnih predmetov – saj so vsakoletna izkopavanja dajala vedno nove in nove najdbe, med njimi so posebej izstopale izkopanine iz halštatskega časa, ki so bile odkrite v ilirskih gomilah v Novem mestu. Prav te so ime Novega mesta ponesle preko meja, o njihovi pomembnosti pa priča skrbno načrtovan rop leta 1975. Izvedli so ga poznavalci, saj je bilo ukradeno le najpomembnejše gradivo, odpeljali pa so ga v sosednjo Italijo. Le srečnemu naključju se moremo zahvaliti, da je muzej večino ukradenih predmetov kmalu dobil nazaj.

Knezu se je leta 1975 pridružil arheolog Danilo Breščak, ki je po ustanovitvi enote za varstvo naravne in kulturne dediščine v Novem mestu leta 1980 postal tamkaj konservator za arheološko dediščino. Leta 1993 je muzej zaposlil arheologa Boruta Križa, ki je po Knezovi nenadni smrti prevzel kustodiat za arheologijo in ga vodi še danes.

Za področje etnološke dediščine je imel muzej manj sreče – leta 1959 se je zaposlila etnologinja Danica Župančič, ki se je že leta 1961 odselila v Maribor. Župančičevo je šele leta 1972 nadomestil etnolog Janez Bogataj, ki v Novem mestu tudi ni ostal dolgo, saj se je že po dveh letih vrnil v rodno Ljubljano. Morda manj opazno, vendar pomembno delo je v letih, ko muzej ni imel etnologa, opravljala pri reševanju etnološke dediščine Slavka Ložar, ki je ob odhodu v pokoj leta 1981 kustodiat predala etnologinji Ivici Anžič-Križ.

Pri zbiranju gradiva iz obdobja NOB se je Jarcu v letih 1963–1967 pridružil ravnatelj novomeške vajeniške šole Jože Zamljen-Drejče, leta 1971 pa zgodovinar Anton Štampohar, ki je služboval v muzeju vse do svoje prezgodnje upokojitve leta 1994. Štampoharju se je leta 1984 pridružil zgodovinar Zdenko Picelj, dve leti pozneje pa še zgodovinar Ludvik Tončič. Po upokojitvi Antona Štampoharja je muzej leta 1995 zaposlil zgodovinarico Marjeto Bregar.

Kulturnozgodovinski kustodiat je leta 1978 prevzela zgodovinarica Marjeta Matijević, devet let pozneje pa zgodovinarica Majda Pungerčar.

Umetnostna zbirka, ki ji je Jarc posvečal nemalo pozornosti, je svojega prvega kustosa dobila šele leta 1975, ko se je v muzeju zaposlil dipl. inž. arh. Jovo Grobovšek. Po upokojitvi inž. Petra Ivanečiča leta 1977 je Jovo Grobovšek postal vršilec dolžnosti ravnatelja

muzeja, leta 1980 pa je nastopil službo konservatorja v novoustanovljeni enoti za varstvo naravne in kulturne dediščine v Novem mestu. Kustodiat je prevzel umetnostni zgodovinar Jožef Matijević, ki se je v muzeju zaposlil leta 1978.

Jarc si je mnogo prizadeval tudi za prostorsko razširitev Dolenjskega muzeja. Križatija je kmalu postala pretesna, poleg tega pa muzej ni imel prostora za občasne razstave. Tako je bilo leta 1964 ob Križatiji dograjeno poslopje Dolenjske galerije z veliko in malo razstavno dvorano (danes osrednje razstavišče Dolenjskega muzeja), naslednje leto pa je muzej pridobil sosednjo meščansko hišo na ulici Mej vrti 2 in v njej uredil stalno razstavo NOB. Z izgradnjo galerije so se možnosti za prirejanje razstav bistveno povečale in muzej je kmalu pridobil številno občinstvo, ki je poslej redno prihajalo na otvoritve.

Na pobudo aktivistov nekdanjega novomeškega okrožja so leta 1975 pričele teči priprave na izgradnjo nove stavbe za potrebe oddelka NOB in ljudske revolucije. Glavne naloge je prevzel inž. Peter Ivanetič, ki je bil po upokojitvi Janka Jarca imenovan za ravnatelja Dolenjskega muzeja. Stavbo so dogradili leta 1978, jo slovesno odprli, ostala pa je prazna, saj zbirka ni bila pripravljena. Prva se je v novo stavbo preselila uprava (1979), stalna razstava pa je bila postavljena leta 1981. Stavba obsega še malo razstavno dvorano, predavalnico in druge spremljajoče prostore.

Za Grobovškom je leta 1979 prevzel ravnateljske posle Ludvik Tončič in na tem mestu ostal do leta 1984. V njegovem času je bila postavljena stalna razstava NOB (1981), krajevna zbirka NOB v kartuziji Pleterje (1982), nova stalna arheološka razstava (1983), šolska zbirka v Osnovni šoli Šentjernej (1983) in Jakčev dom (1984).

V času ravnateljavanja Franca Šalija je bila postavljena stalna etnološka razstava (1986), adaptirani so bili prepotrebni depojski prostori na podstrešju Križatije in stavbe Mej vrti 2, postavljene so bile posebne teme kot sestavni del stalne razstave NOB (šolstvo, zdravstvo, kultura in delavnice), izšla je Jakčeva in Lamutova monografija ter vrsta drugih muzejskih in nemuzejskih publikacij, saj je Šali želel obnoviti delo nekdanje Dolenjske založbe.

Šali je leta 1987 postal predsednik Skupščine občine Novo mesto, ravnatelj pa je postal Bojan Božič, dotedanji tajnik Občinske kulturne skupnosti Novo mesto. Božič, ki je muzej zapustil leta 1994, je usmeril svoja prizadevanja v izboljšanje delovnih pogojev za osebje muzeja, tri stavbe so dobile novo streho (Jakčev dom, galerija in Križatija) ter izpeljal več gradbenih posegov, ki so omogočili kvalitetnejše hranjenje deponiranega muzejskega gradiva.

Leta 1986 je bila v stavbi Mej vrti 2, kjer je poprej domovala zbirka NOB, vendarle postavljena že omenjena stalna etnološka razstava, ki je toliko let čakala na javno predstavitev. Z njo je Dolenjski muzej dobil približno takšno podobo, kot jo ima še danes. Posamezne stalne razstave so bile kasneje dopolnjeване, še vedno pa manjka stalna predstavitev likovnega ustvarjanja na Dolenjskem. Galerijsko poslopje je pač premajhno, da bi v njem muzej postavil stalno likovno razstavo, hkrati pa bi v njej potekale občasne razstave.

Pod okrilje Dolenjskega muzeja sta sodili tudi dve krajevni zbirki NOB, in sicer v Dolenjskih Toplicah (1957; prenovljena 1976) in v kartuziji Pleterje (1963; prenovljena 1982). Leta 1983 je muzej postavil stalno šolsko zbirko v osnovni šoli Šentjernej s poudarkom na krajevni zgodovini iz obdobja NOB. Vse tri zbirke so bile po osamosvo-

žitvi Slovenije in spremembi družbeno-ekonomske ureditve postopoma ukinjene, gradivo pa je bilo prepeljano v muzej.

Od leta 1986 redno deluje pedagoška služba, ki jo vodi pedagoginja Ivana Tanko.

Potrebe po restavratorskih storitvah, ki so za vsak muzej izrednega pomena, je Dolenjski muzej dolga leta reševal s pomočjo zunanjih sodelavcev. Želja po ustanovitvi lastne restavratorske delavnice ni bila uresničena predvsem zaradi nenehnega pomanjkanja za ta namen dovolj velikih prostorov. V sodelovanju z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto pa je vendar pričela nastajati restavratorska delavnica – resda predvsem za restavriranje arheoloških predmetov – ko je leta 1993 muzej zaposlil Miho Jakobčiča, leta 1995 pa še Simona Bobnarja.

Leta 1994 je muzej prevzel v upravljanje Bazo 20, bolnišnici Zgornji Hrastnik in Jelendol ter Lukov dom v Kočevskem Rogu. Novi zbirki v dveh barakah na Bazi 20 sta bili postavljeni leta 1995 in 1998. Receptor, vodič, vzdrževalec in strokovni vodja je Jože Saje.

Sedanji direktor muzeja Zdenko Picelj, ki je Božiča nasledil leta 1994, je svoja prizadevanja usmeril v več smeri. Na dan ustanovitve muzeja, 1. marca, je leta 1995 uvedel dan odprtih vrat, ki ga od tedaj dalje ponavljamo vsako leto. Uvedeno je bilo tudi vsakoletno srečanje z imetniki muzejskih izkaznic. V sodelovanju z arhitektom Jovom Grobovškom je muzej dobil novo celostno podobo in z njo prepotrebno označevanje po mestu in v muzeju samem. Urejen je bil prostor za prirejanje pedagoških delavnic, dokončani so bili tudi projekti varovanja in protipožarne zaščite, nekdanja predavalnica pa je znova dobila svojo prvotno funkcijo. Tačas so bili ob sodelovanju delavcev muzeja posneti trije videofilmi, urejeni sta bili že omenjeni zbirki v Kočevskem Rogu, svojo dopolnitev je doživela stalna etnološka razstava (1999), Jakčev dom pa ima od leta 1999 novo postavitev.

Ob tem je Dolenjski muzej, zlasti po kadrovskih okrepitvah po letu 1975, uresničeval širše kulturno-prosvetno poslanstvo, kot ga je nalagala sama zakonodaja. Tako so kustosi poleg zbiranja, hranjenja in predstavljanja kulturne dediščine opravili številne predstavitve in predavanja tako v muzeju kot izven njega, redno objavljali novosti s svojega delovnega področja v dnevnem in strokovnem časopisju, se udeleževali strokovnih srečanj in zborovanj in ne nazadnje organizirali vrsto pomembnih posvetovanj in simpozijev v muzeju samem. Veliko dela je bilo vloženega tudi v publicistično dejavnost, ki je pričela z ustanovitvijo Dolenjske založbe sredi petdesetih let in se nato stopnjevala zlasti po letu 1980. Vsekakor Dolenjski muzej po številčnosti in raznovrstnosti izdanih publikacij sodi v sam vrh med slovenskimi muzeji. Omembe vredno je tudi delo z uporabniki, saj so muzejski kustosi nemalokrat zbirali in posredovali gradivo in podatke raziskovalcem, delovnim in družbenopolitičnim organizacijam, bili mentorji dijakom in študentom pri seminarskih in diplomskih nalogah, prav tako pa so mnogokrat nudili pomoč drugim muzejem ob pripravi njihovih razstav.

Danes Dolenjski muzej domuje v petih stavbah – štiri so v enem kompleksu, dislociran je le Jakčev dom. Skupna površina znaša 3.800 m², pri čemer bo zaradi nenehnega dotoka gradiva potrebno razmišljati o prostorski širitvi depojev. V oskrbi muzeja so tudi omenjeni objekti v Kočevskem Rogu. Skupno hrani muzej blizu 30.000 enot različnega zgodovinskega gradiva, v času svojega obstoja pa se je v

njem zvrstilo več kot 400 razstav.

Prav z nekaj zadnjimi prvorazrednimi občasnimi muzejskimi razstavami postaja Dolenjski muzej ena najpomembnejših tovrstnih ustanov v državi. Zlasti je v javnosti odmevala prezentacija arheološke dediščine, ki v določenih segmentih postaja pojem za domačo in tujo strokovno javnost. O pomenu in ugledu Dolenjskega muzeja pričajo ne le nenehni strokovni stiki z muzejskimi hišami iz Slovenije in tujine, ampak tudi številna priznanja, ki jih je prejel muzej ali njegovi strokovni delavci.

Z razstave Kapiteljska njiva Novo mesto, odprte od novembra 1997 do septembra 1998; foto: Borut Križ

Tako je Dolenjski muzej nedvomno izpolnil in celo presegel vse tisto, kar so si ob ustanovitvi zastavili njegovi ustanovitelji ter v petih desetletjih obstoja dokazal upravičenost svojega obstoja ter zaupanega poslanstva.

Zgoraj: Pisemska glava Muzejskega društva Novo mesto iz petdesetih let.

Spodaj: Seznam ustanovnih članov Muzejskega društva Novo mesto

MUZEJSKO DRUŠTVO V NOVEM MESTU

Novo mesto,

št.

Ustanovni člani				
1/	Agniš Fani	Novo mesto	20/ Gunde Alojz, vet.	"
2/	Andrijušič mg.pharm. Boris,	Novo mesto	21/ Jakac Božidar	Ljubljana
3/	Bajo dr.Oto	Novo mesto	22/ Jakac Tatjana	"
4/	Erenovar Marjan	"	23/ Korošec Leon, sodnik	Novo mesto
5/	Bušar Milena	"	24/ Košek Fani	"
6/	Bušar Jože, odvet.	"	25/ Košek Martina	"
7/	Dolinšek Blažena, mg.pharm.		26/ Masten dr.	"
8/	Dular Jože, prof.	Metlika	27/ Mahorčič Karel	"
9/	Fabjan Viktor, prof.	Novo mesto	28/ Lošar Slavka	"
10/	Dular Iva,	"	29/ Marn Karel	Novo mesto
11/	Ferlič Marija	"	30/ Musar Ema, prof.	"
12/	Furlan dr.Suzana	"	31/ Purko dr.Slavko	"
13/	Furlan dr.Tone	"	32/ Petrič Martina	"
14/	Gabrijelčič Angel	"	33/ Pirkovič Ivo	Ljubljana
15/	Gošnik Tone, uradn.	" Dol, list	34/ Prijatelj dr.Jože	Novo mesto
16/	Grein Stanka	"	35/ Trgovinska zbornica	"
17/	Grein ing.Jože	"	36/ Uhl Florijan, direkt.	"
18/	Gros Jelica	"	37/ Zagorec Frano	"
19/	Gros dr.Davorin	"	38/ Zwitter dr.Frano	Ljubljana
			39/ Jane Jančič, nov. Mur.	Novo mesto

19. stoletje

URA Z DVEMA ALABASTRNIMA STEBRIČKOMA, MINIATURA GRADU OTOČEC IN GLASBENIM MEHANIZMOM

Franci Šali

ZAKAJ BO PROPADEL KAPITALIZEM

Kar precej odgovorov bi lahko nanizal na vprašanje, zakaj bo tudi kapitalizmu nekoč odzvonil zgodovinski navček, kakor je, recimo, pred njim že drugim družbenim ureditvam. In vse velike pred njim so hotele biti večne ali edine, ki imajo zakonito ali celo nadnaravno pravico do svojega trajnega obstoja. Pa jih je odnesla ljudska povodenj. Množica je bila vselej tista, ki je vsilila življenju nove družbene odnose, seveda je ponavadi ostala bolj praznih rok, saj so nanjo novi režimi pozabili v imenu svojih razrednih koristi.

Tako se je obnašal tudi kapitalizem kar takoj po svojem rojstvu in vse do danes z redkimi otoplivitvami, ki jih je prinesla socialistična družbena klima. Ta je razcvetela v nekaterih državah socialne programe v dobro vseh državljanov. In prav socialistični duhovni in praktični zarodki v še vedno razvijajočem se kapitalizmu oznanjajo, kako tudi ta ureditev ne bo brez svojega grobarja. Propadel bo iz razlogov, zaradi katerih so v njegovi dvestoletni vladavini le-ti nastajali v ostrih bojih, da bi se socialno in nacionalno prizadete množice rešile socialnega izkoriščanja oziroma da bi bili dokončno odpravljeni družbeni sistemi, ki sejejo revščino mnogim in trosijo bogastvo le enim ali redkim. Torej bo propadel kapitalizem iz istih razlogov, zaradi katerih se je doslej porajal socializem! Niti njegova ideologija človekovih pravic ga ne bo rešila pred zlomom, saj jih v isti sapi, ko jih razglasa in se na njih sklicuje, za večino človeštva striže ali celo ukinja. Ljudem trga od njihovega dela zase zajetne kapitalske obroke ali pa jih prepusti celo brezposelnosti, če mu takih obrokov zaposleni ne morejo dajati. Ne bodo ga torej pokopali modroslovni razlogi – češ nič ni večno, vse ima svoj začetek in svoj konec, svoje rojstvo, svoj vzpon, zaton in smrt, ali, vse zori iz ene kvantitete v novo kvaliteto, nakopičena nasprotja in protislovja terjajo novo bistvo, to pa novo podobo oziroma proizvodjalne sile, ki jih poganjajo naprej človekove iznajdbe, izsiljujejo, krčijo in izkrčijo pot novim proizvodnim odnosom – pač pa ga bo zadušila njegova izkoriščevalska in brezvestna narava, njegova nenasitna sla po dobičku za vsako ceno.

Zaradi nje, te sle, so vse bolj prizadeti temeljni snovni viri Življenja na Zemlji. Onesnaženost ali obolelost le-teh povzroča pomore v živalskem svetu, načjenja drevesne sestave ali iztreblja določene drevesne vrste, a za človeka sta ti že na meji tistega, kar mu sicer še omogoča bivanje, a ne več zdravo in varno. Torej se nahajamo v zastrupljenem svetu, v katerem je življenje naše vrste vse bolj ogroženo. Začeli smo si ustvarjati umetno okolje, da bi preživel. Ne pijemo več naravne vode ali se v njej ne smemo kopati, ta je onesnažena, ne smemo več marsikje kadarkoli brezskrbno na sveži zrak, kajti ta je prežet in nasičen s škodljivimi snovmi, ne smemo saditi tu in tam

zelenjave, poljščin, ker se v pridelkih nabirajo nevarne količine strupov. Z eno besedo, s tehnologijo in produkcijskimi odpadki smo kot proizvajalci ali kot potrošniki ujeti v strašljiv ali že skoraj smrtni vrtnec, ki nas bolj in bolj potiska in vse hitreje vrtniči v bližino svojega pošastnega pogoltnega ustja. Žal se glede tega tudi socializem kot sistem produkcije in potrošnje ni izkazal za zrelejšega od svojega predhodnika in ni bil v praksi ekološko umnejši. Sedanjim rodovom je pušchal ali pušča enake ali še hujše ekološke probleme, ker ni dovolj za novo in boljše ali pravičnejše le beseda, pač pa tudi dejanska ali stvarna možnost in zmožnost za to, da njej sledi tudi obnašanje ali ravnanje, ki je v skladu z njo. Morda bi smeli za te družbe, ki so se oklicale za socialistične, reči v zagovor le to, da so bile večkrat zaradi splošne zaostalosti in ekonomske ter tehnološke podrejenosti razvitejšim ekonomijam ali zaradi ekološke nevednosti ujete v uničujočo in pogubno ekološko past, ne pa zaradi dobičkonosnih motivov. Zdaj zoper ekološko zlo, neskladje, dvigujejo svoj glas mnoga civilna gibanja po vsem svetu in celo stranke, od katerih so nekatere prišle tudi v parlamentarne klopi, kar pomeni rojevanje in rast ekološko ozavečenih generacij in up za človeštvo.

Ta up se na kapitalistične motive gospodarjenja ne ozira, jih etično, politično ali pa vsaj demonstrativno presega in ustvarja možnosti za nov ekološko nesporen zakonodajni red. Boj je seveda trd in večkrat neizprosni, a edini, ki bi zmogel življenje na Zemlji obvarovati pred najhujšim – smrtjo. Produkcija in potrošnja se bosta pač morali gibati znotraj ekoloških norm, kar pa pomeni, da jim bodo peruti pristrizene ali pa nas ne bo več. Kapitalizem sicer kaže svojo grozljivo neekološko čud, brezvestna dejanja svoje produkcijske in potrošne sfere, jih torej ne zamolči ali skriva pred javnostjo, če nanje naleti, a moči, da bi obe ekološko ozavestil, da bi se le-ti vedli drugače same po sebi, ne zmore in s svojimi ekološko naravnanimi predpisi in javno ekološko kritiko ali ukrepanji zmore gasiti ali preprečevati ekološko nevarna tlenja ali izbruhe zgolj na površju, v globini pa ostajajo kljub novim ekološko čistejšim tehnologijam zadeve za prihodnost človeštva zelo neprijetne in neprijazne. Mislim, da jima ni zmožen pristriči peruti, saj bi ju moral poprej ukiniti, jima iztrgati njuno kapitalisko dušo, se pravi sebe kot sistem preobraziti v novo družbo, recimo, družbo, v kateri profitni motivi ne bi bili prvi ali prevladujoči in bi bilo trženje zgolj izmenjava dobrin in storitev, ne pa ustvarjanje dobička, upoštevajoč stroge in čvrste ekološke kriterije. S takšno ekološko neoporečno produkcijo in potrošnjo bi se moralo sprijazniti človeštvo in se zanjo tudi zavzeti ter jo uveljaviti, saj nosilci njune kapitalistične oblike nje nikdar ne bodo zmožni brez prisile sprejeti.

Ali je človek kot potrošnik sposoben takšnega utopičnega dejanja? Morda dolgoročno in postopno, od danes na jutri pa vsekakor ne, saj bi se moral marsičemu čez noč odpovedati. Pot v čistejši ali čisti jutri bo torej po vsej verjetnosti tlakovana z novim znanjem, novimi tehnologijami in novimi tehničnimi sredstvi ter drugačno – ne kapitalistično – produkcijsko in potrošniško kulturo. Merila ali sedanji kazalci ekonomske uspešnosti bodo postala neuporabna oziroma nesmiselna. Z njimi pač ne bo mogoče meriti kakovosti življenja. Ekonomska uspešnost in kakovost življenja sta si za zdaj še nasprotujoča si procesa. Rast prve pomeni nazadovanje druge. Namreč hlastanje za novimi dohodkovnimi rekordi in vse večjimi dobički pomeni siromašenje tistih, na račun katerih se oboje dogaja, in seveda tudi

nadaljnje izčrpavanje Zemlje ali njenih in naših vitalnih življenjskih virov. Kakovost življenja pa terja doseganje takšnih standardov življenja, da bo za vsakogar le-to dostojno, smiselno in seveda izven revščine ali presitosti in zasičenosti z uporabnimi vrednostmi. Namesto ekonomije dobička nam je potrebna ekonomija kakovosti življenja. Te pa kapitalizem vsekakor ne zmore.

Ekonomija kakovosti življenja bi pač proizvajala blago in opravljala storitve v dobro človeku, da bi le-ta lahko živel v skladu s civilizacijskimi in kulturnimi dosežki človeštva, torej ne v bedi niti ne v razkošju. Iz takšne ekonomije ne bi bil izključen nihče za delo sposoben in usposobljen. Razlike v temeljni pridobitni zmožnosti bi izvirale zgolj iz delovnih prispevkov, ne pa iz naslova lastnine. Lastnina nad sredstvi dela oziroma nad proizvodjalnimi sredstvi sploh bi v ekonomiji kakovosti življenja izgubila na svoji zasebni pridobitni funkciji, saj bi predstavljala zgolj družbeno osnovo za proizvodjanje novih vrednosti ali opravljanje ustreznih storitev. Zasebna lastnina nad proizvodjalnimi sredstvi, kot ena od možnih oblik njene pravne registracije, ne bi dajala njenemu lastniku absolutne pravice nad razpolaganjem z njo, niti bi ne prinašala lastniku rezultate dela drugih z njegovimi proizvodjalnimi sredstvi, torej dobička; ta bi namreč pripadal vsem, ki so ga ustvarili oziroma v precejšnji meri celotni ekonomiji kakovosti življenja. In ta, se pravi njeni člani bi odločali o njegovi umni razporeditvi in reprodukcijski uporabi na lokalni, nacionalni, regionalni, kontinentalni in globalni ravni. Le takšna ekonomija bi omogočila človeštvu smiselno ravnanje z Zemljo in vsem življenjem na njej. Človek je za to poklican, on je prvi in edino odgovoren za usodo vsega! In kolikor bolj sega v dalje, na prag veselja in v predzverje svojega osončja, toliko bolj se ta njegova odgovornost povečuje. Šele ko bo naletel na drugo odgovorno Bitje ali njegovo civilizacijo in kulturo, bo z njim ali z njo lahko podelil odgovornost do skupnega planetarnega prostora. In le upati je, da ne bo ravnal tako, kot je počel na Zemlji z Indijanci, črnci, Aborigini v Avstraliji in tako naprej z vsemi aborigini na Zemlji, nenazadnje tudi s Slovenci, Romi, Židi, ali kot je ravnal maloprej z Albanci na Kosovem ali kot ravnajo zdaj ti s tamkajšnjimi Srbi. Vselej vse v imenu svoje norme, ne oziraje se na normo drugega. Jemal mu je zemljo, ga izganjal, pollaščal se je njegove usode, gospodaril je z njo po svoji volji, danes pa govori o neodtujljivosti in svetosti lastnine. Torej zdaj, ko si jo je nagrabil za ceno milijonov in milijonov življenj in za ceno iztrebljanja civilizacij in kulture, in sicer zaverovan le v svoj prav, v svoj privatnolastninski ego. In ta Ego, ki želi samo imeti in vse več imeti, ni dal in ne da prav živeti milijardam človeštva: odmerja jim životarjenje, trpeče usihanje ali pa pehanje, da bi preživel ali se nekako približali mizi svojih gospodarjev. In to naj bi bilo edino pravo življenje, edina prava ekonomija, skratka tisto, kar tako lepo zveni kot kodeks človekovih pravic!?

Kako lepo je umetnik zapisal: Ti, ki si delal, tvoje je delo! Torej vsakomur je treba najprej omogočiti samopreživljanje in na tej osnovi skrb zase in za svoje potomstvo, da bo sposobno nadaljevati svoj in skupni obstoj in razvoj na podlagi dela! Ljudem ni potrebna socialna država, pač pa zaposlitev in od nje zaslužek in pravica do reguliranja družbenih odnosov na vseh ravneh. Takšna država je le svojevrstno ogledalo socialne krize, ki jo povzroča kapitalizem. In le z njegovim padcem bo kriza zares presežena in tako rekoč odpravljena. Mar smemo govoriti o družbeno sprejemljivi kapitalistični

ekonomiji, če samo pri nas na Slovenskem izloča ali ne omogoča dela več kot sto tisoč ljudem. V deželah ali državah Evropske skupnosti, petnajsterici, je nezaposlenih od vseh dela zmožnih, se pravi od tistih v starosti od petnajst do petinšestdeset let, kar deset odstotkov ali skoraj sedemnajst milijonov ljudi, od tega nekoliko več žensk kakor moških. In koliko ljudi je brez zaposlitve na drugih kontinentih oziroma v svetu sploh! Govorimo lahko o milijonskih množicah ljudi, ki jim je vzeta temeljna človekova pravica, pravica do dela. Grozljiv je ta podatek, a še grozljivejše je spoznanje, da je tem ljudem kruto onemogočeno uveljavljati človekovo generično bistvo ali lastnost, po kateri se človek najbolj in najgloblje razlikujemo od drugih bitij. Ali si sploh lahko predstavljamo tisti, ki imamo delo, ki imamo svoj kruh, kaj to pomeni, če nimaš dela, če nimaš svojega gmotnega in duhovnega vira za svoje in večkrat tudi za življenje svojih najbližjih! Samo domišljamo si, če mislimo, da smo zlezli v njihovo kožo. In vprašanje zaposlenosti je poleg ekološkega tisto, ki ga kapitalizem preprosto ne zmore in nikdar ne bo zmogel rešiti, pa naj si posluži tudi socialne države in njenih zaposlitvenih programov. Za kapitalizem je pač človek zgolj delovna sila, eno od proizvodnih sredstev, in z njim tudi tako ravna. Če ga potrebuje, ga zaposli, da mu daje profit, če mu tega več ne zagotavlja, se ga pač znebi. Drugače ta ekonomija tudi ravnati ne more. Stroški dela so tisti, ki ji narekujejo ustrezne večkrat dokaj nepopularne ukrepe. Cilj je dobiček, ne pa polna zaposlenost, zato ta ekonomija ne zmore, recimo, regulirati zaposlovanje z zmanjševanjem delovnih ur že zaposlenih ali z novimi zaposlitvenimi izmenami, če ji tako ne vleva ali omogoča tržišče njenega blaga ali njenih storitev. Če dobro kaže, raje na vse načine iztiska delovne učinke iz že zaposlenih, kakor pa da bi zaposlila nove delavce. Zadnje zgodbe v trgovinah na Slovenskem so lep primer takšnega ravnanja trgovskega vodstva in lastniške elite, da o tem, kaj se dogaja z delavci v skoraj vsaki mali na novo pečeni privatni firmi, sploh ne dvomimo. Tu se šele prav pokaže motiv in interes privatnika, da iz delovne sile potegne čim več dobička, ne nazadnje tudi na račun goljufanja države.

Morda pred dvema ali tremi leti sem imel priložnost prebirati občutja otrok nezaposlenih staršev. Kako težko jim gredo z jezika besede o tem, da njih očka ali mamica ali celo oba nimata dela. To dejstvo čutijo kot osebno degradacijo v skupini sošolcev in sošolk in le v skrajni sili o njem spregovore. Nedolžna krivda staršev se tako prenaša na njih in jih zaznamuje z občutji osebne prizadetosti, manjvrednosti, socialne odvisnosti. Hkrati se jim tudi izostri pogled na svet tistih otrok, ki brezskrbno in po bogato prihajajo v razred. Kali takšnih socialnih zemljevidov so sicer otrokom neznane, posledice le teh pa so za marsikaterega izredno neprijazne in boleče, kdaj pa kdaj tudi zelo tragične. In potem so tu leta zorenja in oblikovanja osebne vrednostnega sveta. Če se že takrat mnogim vrata in okna zapirajo, je zaman pričakovati, da se bo v njih izoblikovala volja do življenja, razen pri tistih, ki so sposobni kljubovati neprijaznim razmeram na pozitiven način. Zato je tudi v zaskrbljujoči rasti raznovrstno maligno obnašanje mladih, seveda iz obeh polov socialne lestvice, saj imata oba korenine v privatnolastniški profitni ekonomiji. Za osebno rast mladih ni dobro, če je na mizi izobilje ali revščina, oboje, še posebej če ni v družini ljubezni in medsebojnega spoštovanja ter zaupanja, vodi večkrat ene in druge, otroke revnih in bogatih staršev, na pota, ki so za njih in družbo kot celoto lahko usodna.

Tako kapitalistična ekonomija, ki permanentno obnavlja množico nezaposlenih, poraja tudi številne oblike duhovne zavrnosti ali maligne vročekrvnosti mladih, poleg tega pa še socialni kriminal in razraščanje mafijske mreže, saj od nečesa je pač treba živeti, če nismo v Afriki, na razbeljenem saharskem zraku, kjer je ljudem le še človekoljubna pomoč v tolažbo in morebitna rešitev pred prezgodnjo smrtjo.

Nezaposleni so danes ena od srčik vesti človeštva! No, vsaj morali bi biti. Rešiti ta problem, bi pomenilo ustvariti za vsakogar vsaj minimalne možnosti za samostojno življenje. Poleg tega so ti ljudje kot nekakšna neprižgana socialna bomba, ki lahko, aktivirana, povzroči hude družbene pretrese. Moč ulice je tisto, kar se je kapitalizem vselej bal, saj njene sile ni lahko ukrotiti. Kadar se ta sproži, je kolo zgodovine v njenih rokah, in takrat ga nagonsko pomagajo vrteti tudi brezposelni, upajoč da bodo, potem ko ga družno z vsemi socialnimi nezadovoljnježi premaknejo na novo tirnico, tudi za njih nastopili boljši časi. Nacizem in fašizem jih je izrabil za svoje nacionalsocialistične cilje, za ideologijo, ki je povzročila v dobrih petnajstih letih, od tridesetega do petinštiridesetega leta tega stoletja obilico nepopisnega gorja s strahotnimi posledicami za vse tri ključne netilke druge svetovne vojne in seveda še toliko bolj za vse dežele, v katere so jo brezobzirno zanesli. Tudi vojne so eden od političnih ventilov socialnih in nacionalnih nasprotij in protislovij kapitalističnih ekonomij oziroma kapitalizma sploh. Socialne revolucije dvajsetega stoletja pa so jim dale priložnost za zaposlitev, za dvig iz socialnega dna, a hkrati so novi birokratski sistemi nastalih družb enote dela vse bolj potiskali v izventržno lagodnost ali lažno solidarnost. Tako so se socialno pravične, a tržno nezadostno konkurenčne ekonomije kaj kmalu znašle v krizi, v katero so potegnile vse nastavke za uveljavljanje in razvoj humanejših družbenih ureditev, kakor jih je človeštvo doslej poznalo in živelo. Zgodba o brezposelnem, izkoriščanem, zatiranem, socialno onečaščenem človeštvu pa se spet nadaljuje... in kapital se je kar malce oddahnil, saj lahko spet svobodno izdihava svojo strupeno sapo in krepko, samozavestno, arogantno in gizdavo sedi v sedlu in kadi množicam pod nos s človekovimi pravicami, kakor jih pač razume in vidi skozi svoja privatnolastninska kapitalska očala. Nezaposlena raja in sindikalna aktivnost zaposlenih ga za zdaj preveč ne vznemirjajo. A jutri bo morda že drugače, a to bo šele jutri...

Jutri torej pa se bo ta sistem zrušil, saj ni sposoben rešiti dveh ključnih sodobnih kriz: ekološke in socialne. Njih oče je, in če njegovi sinovi in hčere ne bodo zmožle rešiti prve, bo druga postala brezpredmetna. Ni več živo vprašanje, ali odprava kapitalizma ali pa vrnitev v barbarstvo, pač pa spoznanje, da brez njegove odprave ni moč zagotoviti obstoj človeštva na Zemlji. Že zdaj ta komaj komaj prenaša njegovo ekološko neskladje, a jutri ga preprosto ne bo več zmogla...

Vendar pot iz ekološke zablode, krize, vodi samo skozi socialno tesen. Ko bo ta odpravljena ali presežena, kar pomeni ukinitvev kapitalistične profitne privatnolastninske ekonomije, nadomestitev nje z ekonomijo kakovosti življenja, bodo šele dozoreli pogoji in nastopile možnosti za spravo med človekom in Zemljo. Sprava med ljudmi je torej tisti temelj, na katerem bo spet moč vdihavati čisti zrak in piti živo studenčnico in soncu ne obračati hrbta, pač pa ga željno nastavljati.

Sedlo komandanta Franca Rozmana - Staneta (hrani Dolenjski muzej); foto: Srečo Habič

EVROPSKA POMOČ REGIONALNEMU RAZVOJU

Pravila državnih in strukturnih pomoči v Evropski uniji – pomoči regionalnemu razvoju

S sprejetjem koncepta svobodne trgovine se vloga države v sodobnih tržnih dejavnostih vse bolj omejuje. Omejevanje je osredotočeno na posebna pravila, ki določajo, kje in pod kakšnimi pogoji država lahko posreduje. Pri finančnih intervencijah je bil leta 1995 na Svetovni trgovinski organizaciji sprejet poseben sporazum, ki uravnava obseg subvencioniranja in posebne izravnalne ukrepe. V Evropski uniji (v nadaljevanju EU) so bila pravila postavljena že z ustanovitvijo skupnosti, natančno izvajati pa so jih začeli v sedemdesetih letih. Danes ima EU najpopolneje izdelan sistem pravnih in ekonomskih pravil, ki določajo, kdo in pod kakšnimi pogoji lahko daje državne pomoči in komu so pomoči lahko namenjene. Sistem ima izdelan tudi predhodni nadzor s prijavljanjem in potrjevanjem državnih pomoči državam članic na Evropski komisiji in naknadni nadzor z evidencami in letnim poročanjem.

Pravila državnih pomoči v EU morajo sprejeti vse države kandidatke za vstop v EU. Pravila naj ne bi pričela veljati šele z vstopom v EU, temveč s sprejetjem posebnega dokumenta - izvedbenih pravil. S sprejetjem Izvedbenih pravil na področju državnih pomoči, ki naj bi pričele veljati s 1. januarjem 2000, mora Slovenija že izvajati predhodno in naknadno kontrolo nad državnimi pomočmi. Kaj to pomeni? Slovenija bi morala državne pomoči po pričakovanju EU že podeljevati po pravilih EU, razlika med njo in državami članicami bi bila v bistvu le ta, da bi Slovenija pri podeljevanju pomoči bolj upoštevala nacionalni interes, prav tako pa zanjo še ne bi veljale predpisane sankcije prejemnikom pomoči, ki so državne pomoči prejeli na nedovoljen način.

Če želi Slovenija državne pomoči podeljevati v skladu s pravili EU, mora imeti oblikovane sheme in individualne pomoči v skladu s predpisi EU. Med najpomembnejše splošne sheme pomoči sodi shema regionalnih pomoči. V EU je več kot 50 odst. vseh državnih pomoči predelovalni industriji podeljenih preko regionalnih pomoči (v obdobju 1995-1997 57 odst., od tega po členu 92(3)a 48 odst. in po členu 92(3)c 9 odst.). Med posameznimi državami ima največji delež regionalnih pomoči v predelovalni industriji Grčija 100 odst. (vse po členu 92(3)a), sledita Nemčija in Luksemburg (71 odst.) ter Italija (69 odst.) in Velika Britanija (63 odst.). Najmanj regionalnih pomoči imata Danska (2 odst.) in Španija (13 odst.), sledita pa ji Finska (20 odst.) in Avstrija (24 odst.).

Ustrezno oblikovana shema regionalnih državnih pomoči pa ni pomembna samo za dodeljevanje nacionalnih državnih pomoči, temveč tudi za pridobivanje strukturnih pomoči EU. Shemi morata biti medsebojno usklajeni, saj se po pravilih strukturnih pomoči le-te morajo dopolnjevati z državnimi pomočmi in lastnimi sredstvi prejemnikov pomoči.

V Sloveniji so regionalne državne pomoči predelovalni industriji marginalne. V letu 1997 so znašale le 0,9 odst., v letu 1998 pa 0,65 odst. vseh državnih pomoči predelovalni industriji. Osnovni temeljni

akt dodeljevanja regionalnih pomoči je do sredine letošnjega leta bil Zakon o spodbujanju demografsko ogroženih območij v Sloveniji in na njem temelječi predpis, ki je opredeljeval demografsko ogrožena naselja. Državne pomoči so se v bistvu dodeljevale preko Sklada RS za regionalni razvoj in ohranjanje poseljenosti slovenskega podeželja, vir sredstev so bile kupnine po Zakonu o uporabi sredstev, pridobljenih iz naslova kupnine, instrumenta pa ugodna posojila in garancije bančnih kreditov.

V Sloveniji teče že nekaj časa projekt prenove regionalne politike, ki še ni končan, vendar je že bil sprejet nov Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja, v katerem so definirana manj razvita območja, instrumenti in nameni pomoči ter predvideni obseg javnofinanciranih sredstev za regionalni razvoj. Skupaj s PHARE pa v Sloveniji pripravljamo tudi strategijo regionalnega razvoja.

Osnovna pravila EU za dodeljevanje regionalnih državnih pomoči

Pravila EU za dodeljevanje regionalnih državnih pomoči so bila prvič objavljena že v začetku sedemdesetih let. Evropska komisija si prizadeva, da bi bil obseg regionalnih pomoči povezan z akutnostjo regijskih problemov, s stanjem industrije in z značilnostmi prejemnika pomoči ter njegove lokacije. Sčasoma in s širitvijo EU so se pravila regionalnih državnih pomoči spreminjala. Sedanja metodologija, ki opredeljuje kriterije za določitev območij iz 92(3)a in 92(3)c člena Pogodbe Evropske skupnosti (v nadaljevanju PES), višino pomoči in instrumente za pospeševanje regionalnega razvoja na teh območjih, izhaja iz leta 1997.

Regionalne državne pomoči se ne smejo nanašati na celotno območje držav. Izjeme so države, katerih celotna ozemlja se smatrajo kot regije po 92(3)a členu PES: celotno ozemlje Grčije, Irske, Portugalske, deli Španije in Italije, severna Irska ter francoski prekomorski departmaji. Opredeljene metode in kriteriji za določitev manj razvitih regij so sledeči:

- Metoda za določitev regij 92(3)a člena je bila določena s pravili iz leta 1988, vendar kasneje ni bila spremenjena. Regije, uvrščene med tiste, ki jih pokriva točka (a), so regije stopnje NUTS II (nomenklature teritorialnih statističnih enot) z nenormalno nizkim življenjskim standardom in visoko nezaposlenostjo. Te regije ustrezajo kriteriju, po katerem je bruto domači proizvod (BDP) na prebivalca po kupni moči manjši od 75 odst. povprečja EU.
- Metoda za določitev regij po 92(3)c členu je z novimi pravili iz leta 1997 spremenjena. Nova metoda je tako kot stara dvostopenjska. V prvem koraku Evropska komisija določi prag in odstotek populacije za posamezne države članice, ki se lahko obravnavajo kot manj razvite regije. Nov prag za obseg dodeljevanja regionalnih pomoči v obdobju 2000-2006 je 42,7 odst. populacije EU. Na drugi stopnji pa države članice same določajo kriterije, ki jih želijo uporabiti za določitev regij, katerim bodo lahko dodeljevale regionalne pomoči na podlagi tega člena, in seznam regij, ki jih želi uvrstiti med regije po 92(3)c členu. Regije morajo biti oblikovane na nivoju NUTS III, predstavljale pa naj bi zaokrožene celote z najmanj 100.000 prebivalci.

Regionalne pomoči morajo biti namenjene spodbujanju razvoja manj razvitih območij. Regionalna pomoč mora biti nujno potrebna

za rešitev točno določenih regionalnih problemov in ne sme biti dodeljena podjetjem, ki nimajo pomembnega vpliva na razvoj območja, v katerem so locirana. Osnovna pravila za regionalne pomoči so sledeča:

- pomoči za začetne investicije - splošno pravilo državnih pomoči za velike investicije je 25 odst. vrednosti investicije, v okviru tega pravila pa so možni še drugačni limiti, npr: če so investicije v zelo nerazvitih regijah (po 92(3)a členu), lahko pomoči dosežejo vrednost 50 odst. investicije, v manj razvitih regijah (po členu 92(3)c) 20 odst., v regijah z majhnim številom prebivalstva 30 odst. ipd;

- pomoči za ustvarjanje novih delovnih mest - državne pomoči ne smejo preseči vrednosti stroškov plač za dveletno obdobje;

- pomoči za poslovanje so na splošno prepovedane, vendar so kot regionalne pomoči dovoljene pod določenimi pogoji.

Regionalne državne pomoči se notificirajo kot sheme pomoči, v primeru res velikih investicij pa tudi kot individualne pomoči. Države morajo izdelati ustrezno regionalno karto (regional map), iz katere so razvidne regije, ki zadoščajo kriterijem člena 92(3)a, člena 92(3)c regije.

Vzporedno z novimi pravili za regionalne pomoči je Evropska komisija pripravila tudi multisektorske okvire za regionalne pomoči, namenjene velikim investicijskim projektom. Z novimi okviri je določena obveznost za sektorje, ki niso vključeni v posebna sektorska pravila državnih pomoči, da se morajo vse pomoči, načrtovane za projekte velikega obsega, ki se izvajajo v okviru regionalnih shem pomoči, prijaviti, če ti projekti izpolnjujejo enega izmed naslednjih kriterijev: (1) če je skupni obseg stroškov projekta večji od 50 milijonov EUR (za tekstilno in oblačilno industrijo je prag znižan na 15 milijonov EUR), če je intenzivnost investicije višja od 50 odst. dovoljene intenzivnosti in če pomoč za odprtje ali ohranitev delovnega mesta presega 40.000 EUR (za tekstilno in oblačilno industrijo je prag zmanjšan na 30.000 EUR) ali če (2) znesek pomoči presega 50 milijonov EUR.

Osnovna pravila strukturnih pomoči EU

Strukturne pomoči EU so namenjene predvsem pospeševanju razvoja manj razvitih evropskih regij ter odpravljanju nezaposlenosti. Za obdobje po letu 2000 so za strukturne pomoči določeni trije cilji, v okviru teh pa se evropske regije razvrščajo po sledečih kriterijih:

- Cilj 1: regije na nivoju NUTS II, ki imajo BDP po kupni moči na prebivalca nižji od 75 odst. povprečja EU.

- Cilj 2: regije s strukturnimi problemi, pri čemer prag populacije, zajete pod tem kriterijem, ne sme preseči 18 odst. populacije EU. Regije so na nivoju NUTS III, izjemoma tudi na nižjih nivojih, če je problematika žgoča. Kriteriji in indikatorji za oblikovanje regij so:

- industrijska območja (nadpovprečna stopnja brezposelnosti, visok delež zaposlenih v industriji v skupnem številu zaposlenih),
- kmetijska območja (manj kot 100 prebivalcev na km², visok delež zaposlenih v kmetijstvu v skupnem številu zaposlenih, nadpovprečna stopnja brezposelnih, zniževanje populacije),
- urbana območja (visoka stopnja brezposelnosti, slabi življenjski pogoji, merjeni s stanjem stanovanjskega fonda, uničenim okoljem, visoko stopnjo kriminala in nizko stopnjo izobraženosti prebivalstva)

- regije, odvisne od ribištva (delež zaposlenih v ribištvu nadpovprečno visok, veliki socio-ekonomski problemi zaradi zmanjšanja števila delovnih mest kot posledice prestrukturiranja ribiškega sektorja).

• Cilj 3: ostale regije s težavami, ki niso zajete v ciljeh 1 in 2.

Kriteriji določitve problemskih regij, ki so upravičene do strukturnih pomoči, naj bi se v bodoče ujemali s kriteriji določitve upravičenosti regij do državnih pomoči. Kriteriji strukturnih pomoči pod ciljem 1 naj bi bili usklajeni s kriteriji regionalnih državnih pomoči pod členom 92(3)a, kriteriji pod ciljem 2 pa z regionalnimi državnimi pomoči pod členom 92(3)c.

V usmeritvah strukturnih pomoči po letu 2000 so določena tudi splošna pravila o dovoljenih višinah strukturnih pomoči. Za regije pod ciljem 1 lahko višina pomoči seže do 75 odst. vseh stroškov in najmanj 50 odst. javnih stroškov; za regije, ki so hkrati deležne tudi pomoči Kohezijskega sklada, je maksimalni limit 80 odst. vseh stroškov in 85 odst. za najbolj ogrožene otoke Grčije. Za regije pod ciljem 2 in 3 je maksimum določen s 50 odst. vseh stroškov in najmanj 25 odst. javnofinančnih stroškov.

Strukturne pomoči so namenjene investicijam v infrastrukturo, podjetniškim investicijam in tehnični pomoči. Višina pomoči je omejena glede na cilje: po cilju 1 na 40 odst. za investicije v infrastrukturo (in dodatnih 10 odst. za regije, pokrite s Kohezijskim skladom) in 35 odst. za podjetniške investicije; po cilju 2 pa na 25 odst. za investicije v infrastrukturo in 15 odst. za podjetniške investicije. Strukturne pomoči za izvedbo pilotskih projektov in za tehnično pomoč pri pripravi, monitoringu, evalvaciji in preverjanju meril so lahko 100 odst.

Regionalna politika v Sloveniji po določitih novega zakona

V Zakonu o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja so določeni cilji, načela, organizacija spodbujanja regionalnega razvoja, deljevanje razvojnih spodbud ter merila za opredelitev območij s posebnimi razvojnimi problemi. Zakon naj bi zasledoval regionalno strukturno politiko. Območja s posebnimi problemi deli na tri problemske sklope (22. člen), pri čemer je kot območje ocenjevanja opredeljena občina, določijo pa se z uporabo naslednjih indikatorjev in kriterijev (23. člen):

• ekonomsko šibka območja (80 odst. bruto povprečne osnove za dohodnino na prebivalca, upadanje števila prebivalstva),

• območja s strukturnimi problemi in visoko brezposelnostjo (za več kot 20 odst. preseganje povprečne stopnje registrirane brezposelnosti, za več kot 20 odst. preseganje povprečnega deleža kmečkega prebivalstva),

• razvojno omejevana in območja z omejenimi dejavniki (delež površine območja z omejenimi dejavniki in upadanje števila prebivalstva, delež površine v obmejnem pasu glede na celotno površino in ob upadanju števila prebivalstva).

Zakon predvideva (27. člen), da se po ustanovitvi pokrajin, te obravnavajo kot regije, do njihove ustanovitve pa se smiselno uporabljajo statistične občine. Z ustanovitvijo pokrajin se spremenijo tudi kriteriji določanja območij s posebnimi razvojnimi problemi. Opredeljene indikatorje in kriterije naj bi zamenjali: BDP na prebivalca po kupni moči, stopnja brezposelnosti v pokrajini in drugi kazalci

razvoja, značilni za Slovenijo.

Zakon predvideva s finančnimi sredstvi spodbujati (21. člen) podjetniška vlaganja, tekoče poslovanje gospodarskih družb, prestrukturiranje gospodarstva in usposabljanje kadrov za izvajanje regionalne strukturne politike. Paleta predvidenih instrumentov pomoči je zelo široka, saj so tu naštetih praktično vsi instrumenti državnih pomoči - tisti, ki sodijo med državne izdatke, kot tudi tisti, ki zmanjšujejo državne prihodke in vrednost državnega premoženja. Obseg sredstev iz državnega proračuna (19. člen) je določen na nivoju nad 0,5 odst. BDP v prvem proračunskem letu po sprejetju zakona (to je v letu 2000) in nad 1 odst. BDP za vsako nadaljnje leto.

Skladnost slovenskega zakona z evropskimi pravili

Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja je bistveno bolj evropsko naravnano in tudi z vidika nacionalne regionalne politike ustrenejši od dosedaj veljavnega in v praksi uporabljanega Zakona o spodbujanju razvoja na demografsko ogroženih območjih. Vendar pa z njegovo primerjavo z evropskimi pravili še vedno lahko ugotovimo odstopanja tako od pravil strukturnih kot državnih pomoči.

Prvo veliko odstopanje je na področju definiranja manj razvitih regij. Regije se v EU definirajo na osnovi NUTS II in III, pri čemer na nivoju NUTS III ne bi štele manj od 100.000 prebivalcev (izjeme so le na velikih teritorijih z izredno nizko stopnjo poseljenosti). V Sloveniji teritorizacije na nivoju NUTS nimamo, imamo le statistične regije, ki pa niso povsem prilagojene zahtevi o potrebnem številu prebivalstva. Po zakonu naj bi v sedanjem obdobju uporabljali statistične regije, s tem da bi nivo razvitosti določali na nivoju občin.

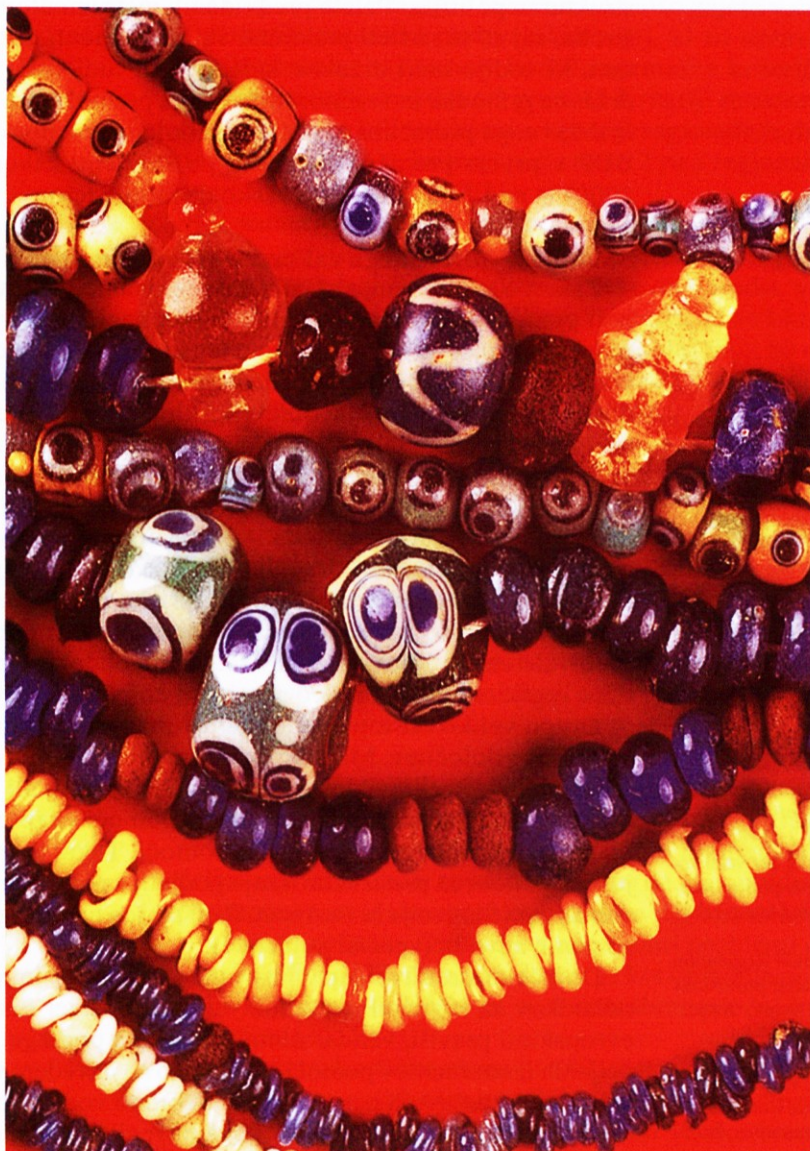
Drugo veliko odstopanje je delitev manj razvitih regij in kriteriji za njihovo določitev. Medtem ko so po pravilih državnih pomoči indikatorji in kriteriji po določenih člena 92(3)c bolj ali manj prepuščeni državam, so po pravilih strukturnih pomoči vnaprej določeni.

Tretje odstopanje je v namenih pomoči. Tukaj je zakon v neskladju z namenom za prestrukturiranje podjetij s pravili državnih pomoči, vendar ima Slovenija še možnost, da si takšen namen izpogaja v okviru splošnih navodil (special guidance).

Določene ureditve (npr. instrumenti pomoči in višina državnih odhodkov za regionalne pomoči) v zakonu sicer niso v nasprotju z evropskimi pravili, vendar nimajo ustrezne podlage. Uporaba opredeljenih instrumentov pomoči, praktično so navedeni vsi razpoložljivi instrumenti državnih pomoči, bo nedvomno vodilo do visoke stopnje netransparentnosti sistema dodeljevanja regijskih pomoči. Uresničitev zakonskega določila o konkretnem znesku pomoči iz državnega proračuna je neizvedljiva: (1) ker še vedno nimamo opredeljenih in s strani Evropske komisije potrjenih manj razvitih regij, (2) ker nimamo ustreznih programov (regionalnih razvojnih programov in izvedbenih programov podjetij in drugih prejemnikov pomoči) in nenazadnje (3) ker je takšen obseg sredstev z nacionalnega javnofinančnega vidika in z vidika konkurenčne politike EU absolutno previsok, če se istočasno skoraj ne ukinejo vse druge sheme državnih pomoči.

LITERATURA IN VIRI

1. Guidelines on National Regional Aids OJ C74 of 10/3/1998
2. Predlog izvedbenih pravil za izvajanje 65(1)-III in 65(2) člena Evropskega sporazuma za področje državnih pomoči, Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj, 6.1.1999
3. Letno poročilo o državnih pomočeh v Sloveniji za leti 1997 in 1998, Poročevalec 56/99
4. Multisectoral Framework on regional aid for large investment projects, OJ C 107 of 7.04.1998
5. National ceilings for regional aid coverage under the derogations provided for in Article 92(3)(a) and (c) of the Treaty for the period 2000 to 2006 (OJ C 165/5 of 21.1.1999), Communication on the links between regional and competition policy reinforcing concentration and mutual consistency (26.03.1998)
6. Proposal for a Council Regulation (EC) laying down general provisions on the Structural Funds, <http://www.inforegio.org/>, str. 34-94
7. Seventh survey on state aid in the European Union in the manufacturing and certain other sectors, Commission of the European Communities, Brussels, 30. March 1999
8. Zakon o spodbujanju demografsko ogroženih območij v Sloveniji (Uradni list RS, 48/90)
9. Zakon o uporabi sredstev, pridobljenih iz naslova kupnine na podlagi zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij (Uradni list RS, 45/95),
10. Zakon o spodbujanju razvoja na demografsko ogroženih območjih (Uradni list RS, 48/90, 12/92)

5.–4. stoletje pred našim štetjem

STEKLENE JAGODE OGRLIC, NAJDIŠČE NOVO MESTO – KAPITELJSKA NJIVA

Jože Drinovec

PISATI POLJUDNO

Prim.dr. Peter Kapš je znan in priznan specialist internist, še posebej izkušen na področju pulmologije in kardiologije, ne le na Dolenjskem, ampak v vsej Sloveniji. Njegov publicistični opus s področja biomedicine in tudi drugih je zavidanja vreden, še posebno pozornost pa pritegujejo štiri njegove obsežnejše knjige, ki so izšle v zadnjih letih: *Vino in zdravje*, *Med in zdravje*, *Na zdravje*, *starost!*, *Voda za zdravje*, vse pri založbi Erro v Novem mestu.

Zgodovina se ni začela z nami in se z nami tudi ne bo končala. Starejši so pokazali pot nam, mi jo kažemo mlajšim. Tradicija poljudnega pisanja zdravnikov, tudi farmacevtov, biologov, kemikov, fizikov, duhovnikov in drugih je velika.

Že A. M. Slomšek je napisal in izdal vrsto priporočil in priročnikov, predvsem s področja higijene in življenjskih napotkov.¹ Večina njegovih naukov je sodobnih še danes.

Od starejših zdravnikov velja omeniti B. Accetta, J. Arzenška, M. Auerspergo, O. Bajca, S. Baniča, M. Bedjaniča, M. Betetta, I. Bonača, P. Borisova, B. Breclja, B. Brzinovo, L. Budno, S. Bunto, B. Cibica, M. Černelča, D. Černelčev, M. Černiča, J. Četino, Z. Črepinko-Stropnikovo, R. del Cotta, F. Derganca (st.), F. Derganca, M. Derganca, A. Dolenca, R. Dolharja, J. Držičnika, J. Felca, J. Fetticha, B. Fortiča, A. Galo, E. Glaserja, S. Grobelnika, Š. Gruškovnjaka, I. Hribernika, brate Ipavce, M. Jeršeta, M. Kališnika, V. Klavoro, A. Kobala, M. Koselja, S. Košuto, A. Kraigherja, F. Krečičja, M. Likarja, B. Magajno, I. Matka (st.), J. Milčinskega, L. Milčinskega, D. Mušiča, A. Muznika, A. Nardina, R. Neubauerja, I. Pavšiča, H. Pehanija, E. Pertla, N. Pipanovo, D. Pokorna, B. Pregljevo, A. Prijatelj, I. Raišpa, B. Ravniharjevo, D. Repovža, B. Skergeta, F. Smerduja, D. Sobanovo, B. Spazzapana, Š. Stražiščarja, B. Šalamuna, A. Števanec,

F. Štolfo, J. Turka, M. Ustar-Latkovičev, A. Zalokarja, J. Zalokarja, H. Zaveršnika. Vrsta je mlajših. Oglašajo se predvsem v kolumnah poljudnih, tudi zdravstvenih časopisov.

Pisna oblika pri poljudnem sporočanju je samo ena od poti. Morda so širše poti prek radijskih, televizijskih valov, interneta, posvetovanj in predavanj. Pogosto je meja med poljudnim in strokovnim, celo znanstvenim, zabrisana. Hkrati nastopajo, sodelujejo tako nestrokovnjaki kot strokovnjaki. To ne samo da odpira zapore, ampak pogosto prispeva tudi k reševanju zapletene problematike, npr. starosti, psihiatričnih motenj, delikvence itd.

Kdo (naj) piše, kaj piše, za koga piše, kako piše?

Prav enaka vprašanja si zastavljamo tudi pri pisanju strokovnih in znanstvenih prispevkov, le odgovori so nekoliko drugačni.² Poljudne pisne prispevke pri nas praviloma pišejo strokovnjaki, v našem primeru zdravniki in njihovi sodelavci. V razvitem svetu pa jih pogosto pišejo tudi nestrokovnjaki, neprofesionalci, največkrat novinarji in publicisti.

Če piše poljudni prispevek strokovnjak, vključuje svoje strokovno znanje, dosežke znanosti, hkrati pa si mora pridobiti sposobnosti sporazumevanja s široko javnostjo, pisati jasno, uporabniku prijazno, brez nepotrebnega kopičenja tujk. Velik napor zahtevajo poenostavljene in jasne sheme. Za zdravnika ni pisanje poljudnega prispevka prav nič manj zahtevno in vzame prav toliko časa kot pisanje strokovnega prispevka. Tudi na tem področju so izdelani in objavljeni etični normativi, sistem recenziranja in profesionalni standardi.^{3,4}

Samo cinik lahko reče, da sta etika in žurnalizem nekompatibilna. Iz afere ni mogoče delati sistema in obsojati neke dejavnosti in nje nosilcev. Tudi v poljudnem pisanju je

1 A. Prijatelj, Iz življenja in dela Antona Martina Slomška I, II, III, IV. Zdrav. Vestnik 1997; 66: 46-8, 105-6, 164-6, 221-2.

2 Drinovec J, Janko M., O pisanju, njegovi vrednosti in Zdravniškem vestniku. Zdrav. Vestnik 1998; 67: 485-8.

3 Ben-Ari ET, When scientists write books for the public. BioScience 1999; 49: 819-24.

4 Girardi E, Petrosillo N, Aloisi MS, Rava L, Ippolito G., Peer-reviewed articles and public health. JAMA 1998; 280: 292-4.

5 Belsey A, Chadwick R., Ethics and politics of the media: the quest for quality. IN: Belsey A, Chadwick R eds. Ethical issues in journalism and the media. London, New York: Routledge, 1992: 1-14.

6 Tate P. Some early truths to remember. In: Tate P ed. The doctor's communication handbook. Oxford, London: Radcliffe Medical Press, 1994: 1-6.

7 Anon. Communicating science to the public: whose job is it anyway? J Nat Cancer Inst 1998; 90: 1509-

8 Nelkin D. An uneasy relationship: the tension between medicine and the media. Lancet 1996; 347: 1600-3.

9 Rothstein J. Scientific writing. You can do it. J Environment Health 1998; 60: 26, 47-50, 107.

10 Goldbort RC. Scientific writing: three neglected aspects. Environmental Health 1998; 60: 26-9.

11 Essex C. The pen is mightier than the sword. BMJ 1999; 319: 305-5.

mogoče oceniti, kaj je res, objektivno, častno, zasebno, kaj je svoboda. Večinoma ni težko presoditi, kaj je zasebni in kaj javni interes, kaj je interes ožje podjetniške ali druge skupine, politike, lastnikov, kaj pa potrebuje javnost. Žurnalizem je časten poklic s častno nalogo skrbeti za kroženje informacij, novic, komentarjev in mnenj. Odraža zdravje družbe, predvsem tiste, ki si prizadeva za demokracijo. Vedno je v ospredju kakovost in profesionalizem.⁵

Pri pristopu k poljudnemu pisanju priporočajo strokovnjaku, da upošteva, da je bolnik prav tako prestrašen kot pisec poljudne knjige oz. prispevka. Pacient misli, da je njegovo stanje oz. možno njegovo stanje tako, kot je v resnici. Bolezen je zaskrbljujoče stanje. Njeno razumevanje lahko pomaga. Tega se morata zavedati tako bralec-bolnik kot pisec. Zato je dobro napisan poljudni prispevek spodbujajoč, ne izziva panike. Obveščanje, vzgajanje in motiviranje javnosti in možnih bolnikov je lahko le postopno, ponavljajoče se, usmerjeno na letni čas, npr. zastupitve z gobami jeseni, zastupitve s hrano poleti, smučarske poškodbe pozimi.⁶

Kadar piše poljudno besedilo nestrokovnjak, potrebuje po pravilu pomočnika zdravnika, literatura ne zadošča. Novinar ali publicist je spretnejši pri pridobivanju sodelavcev, pripravi strokovnega gradiva, ki pa mu ga strokovnjak potrjuje. Nestrokovnjak je profesionallec na področju sporazumevanja, prodornejši pri oceni ciljnega bralstva in izbiri široko zanimivih tem.⁷

V zadnjih desetih letih imamo tudi pri nas prevedene odlične priročnike, npr. za nosečnost, ki jih niso napisali porodničarji in sploh ne zdravniki. V majhni deželi, kot je Slovenija, bo po moji oceni še naprej glavni pisec tudi poljudnih del zdravnik ali strokovnjak z drugih področij.

Izbor teme poljudnega pisanja gre v osnovi v dveh smereh. Ena je aktualno vprašanje, npr. bolezen norih krav, rak na pljučih, požiralniku, aids, sodobne možnosti zdravljenja ulkusnih bolezni, kirurško zdravljenje s kar najmanjšo okvaro tkiva, preprečevanje ateroskleroze. Druga smer pa predstavlja večnostne teme,

kot svoboda, prehrana, nosečnost, porod, odraščanje, vzgoja, učenje, življenje v bolnišnici itd.

Poljudno pisanje je namenjeno po eni strani najširši skupnosti, lahko pa bolnikom, celo zelo ozki skupini bolnikov. Ločitev področij ne pomeni samo razlike v nakladi, ampak tudi v strokovnosti pisanja, predpostavljene znanju bralcev, podrobnosti obvestil.⁸

V ZDA ugotavljajo, da se je zdravstvena prosvetljenost zmanjšala, čeprav se lahko pohvalijo z dobrimi rezultati na področju zmanjševanja raka na želodcu in črevesju, srčnega infarkta in možganske kapi ter zobne gnilobe. K temu so bolj pripomogli ukrepi države kot zavestno prizadevanje posameznikov. Tudi najbolj razviti svet še vedno straši aids, ateroskleroza, rak, prometne nesreče, umori, samomori, alkoholizem, droge in druge odvisnosti, pojavljajo se nove bolezni. Istočasno je v nerazvitem svetu in v svetu v razvoju izredno velika smrtnost dojenčkov in otrok zaradi črevesnih okužb.⁹

Ni se mogoče sprijazniti z dejstvom, da je zanimanje za poljudno pisanje premajhno. Pisec in pisanje morata motivirati potencialnega in resničnega bralca. Hkratno obveščanje v različnih medijih šele prinese informacijo zainteresiranemu. Iskriivo, celo duhovito pisanje pritegne, dolgočasno odbija. Poznamo tako uspešne pisce poljudnih del, kot so Isaac Asimov, Robin Cook, celo nobelovci Francis Crick, Richard Feinmann, Salvador Luria, Richard Selzer in P. B. Medawar.¹⁰

Vsemu svetu znan pregovor je, da je pero močnejše kot meč¹¹

Temu pa je pri poljudnem pisanju na poti kar nekaj ovir: premajhno strokovno znanje, nerazvite sposobnosti v sporazumevanju, pisanju, preveč preprosto pisanje, preveč zapleteno pisanje, napačno izbrana ciljna skupina, utrujajoč stil, premalo pomagal, kot so izbrane slike, risbe in grafike.⁷ Največkrat se maščuje podcenjevanje bralcev. Potrebna je trda šola, javna predavanja, razpravljanje s kolegi in kritični pogled. Ali je zdravnik in strokovnjak dolžan pisati tudi kolumne? Da, čeprav za to ne bo nagrajen in s takšnim pisanjem ne bo obogatel.

Jože Drinovec
PISATI POLJUDNO

Kapševe knjige so zgled posrečenega poljudnega pisanja o zao-kroženi temi. Kot najzrelejšo ocenjujem prav zadnjo knjigo o vodi. Njemu in bralcem njegovih knjig

želim intelektualno zadovoljstvo in koristno izrabo gradiva v življenju. Trud ne bo zaman niti pri bralcih niti pri Kapšu, od katerega pričakujem še nove knjige.

Zdenko Picelj

TRAJNO ZAPISAN V ZGODOVINO ŠPORTA

Leon Štukelj 1898 - 1999

Leon Štukelj in Juan A. Samaranch si ogledujeta razstavo v Dolenjskem muzeju; foto: Marko Kline

Za Novo mesto je bil poseben in pomemben dan 12. november 1998, ko so v mestu potekale osrednje slovesnosti v okviru praznovanja 100. rojstnega dne našega velikega šampiona in rojaka Leona Štuklja.

Začetek teh slovesnosti je bil v Dolenjskem muzeju z otvoritvijo razstave 100 let Leona Štuklja. Z njo se je tudi ta ustanova pridružila slovesnostim v čast velikana svetovne telovadbe, ki pa žal ni bil prisoten na otvoritvi, vendar si jo je ogledal v popoldanskem času skupaj s predsednikom MOK J. A. Samaranchom.

Na tej razstavi je bila prikazana predvsem njegova nadvse uspešna in enkratna športna pot skupaj z vsemi osvojenimi kolajnami in diplomami – med katerimi imata zagotovo še posebno vrednost odličji iz Pariza 1924, saj nosita tudi podpis utemeljitelja olimpijskih iger moderne dobe, Pierra de Coubertaina – odlikovanji, številnimi priznanji, plaketami, spominskimi diplomami in darili, ki jih je prejel za svoje dosežke

v športu, vključno z najvišjim odlikovanjem Mednarodnega olimpijskega komiteja, olimpijskim redom. Poleg tega pa so razstavo dopolnjevali še dokumenti in fotografije iz njegovega otroštva in mladosti ter iz časa športne kariere in nekaj novejših. V uvodu razstave je bilo prikazano tudi sokolstvo, s poudarkom na novomeškem, v okviru katerega je Štukelj tudi začel svojo več kot uspešno telovadno pot, katere vrhunec sta bili prav gotovo dve zlati kolajni, osvojeni na olimpijskih igrah v Parizu leta 1924.

Čeprav je bilo v zadnjih letih o njem napisanega in povedanega toliko, da neznanih stvari že skoraj ni ostalo, pa smo v muzeju ob razstavi izdali tudi ustrezno publikacijo, katalog razstave, v katerem je prav tako prikazana Štukljeva predvsem športna in življenjska pot, dodano je poglavje o sokolstvu, v okviru katerega je dosegel vse svoje svetovno odmevne uspehe.

Razstavo smo v galeriji Dolenj-

Levo: Z razstave v Mariboru; foto:
Zdenko Picelj

Desno: Leon Štukelj na razstavi v
Dolenjskem muzeju julija 1999; foto:
Dušan Obradinovič

skega muzeja po dobrih devetih mesecih zaprli 5. septembra 1999. Skupaj si jo je ogledalo nekaj manj kot osem tisoč obiskovalcev, kar je za naše razmere kar lep obisk, še posebej ker so prevladovali mlajši obiskovalci, katerim je Leon Štukelj lahko več kot primeren in vsega spoštovanja in občudovanja vreden vzornik. V tem času si je g. Leon Štukelj prišel v začetku julija še enkrat v miru pogledat razstavo in bil nad njo navdušen, saj je ves čas ogleda v družbi z županom Mestne občine Novo mesto dr. Tonetom Starcem in avtorjem razstave, Zdenkom Picljem, podoživljal dogodke v času svojega aktivnega športnega nastopanja. Po zaprtju razstave v Dolenjskem muzeju se je le-ta preselila v Muzej narodne osvoboditve v Maribor. Torej v mesto, v katerem je Leon Štukelj živel že vse od leta 1927. S tem gostovanjem smo omogočili vsem Mariborčanom in Štajercem, ki niso uspeli priti na ogled razstave v Novo mesto, da se поблиže spoznajo s športno potjo našega najuspešnejšega olimpijca vseh časov, Novo-meščana in Mariborčana, hkrati pa tudi z olimpijskim in športnim duhom časa, v katerem je tekmoval.

Razstava, ki jo je v Mariboru odprl takakajšnji župan Boris Sovič v navzočnosti Leona Štuklja in novomeškega župana Toneta Starca, je bila v Mariboru na ogled do 8. januarja 2000, nato pa si bo Dolenjski muzej skupaj z Mestno občino Novo mesto prizadeval, da bi celotna zapuščina Leona Štuklja prišla in ostala v Novem mestu kot stalna postavitev v obnovljenem Narodnem domu.

Z razstavo in spremljajočim kata-

logom, s katerim smo poskušali prikazati športno in življenjsko pot staroste našega olimpizma in človeka, ki je dobesedno združeval zdrav duh v zdravem telesu, se je 12. novembra 1998 tudi Dolenjski muzej pridružil čestitki za 100. rojstni dan Leonu Štuklju, ponosu slovenskega naroda, človeku, ki je dokazal, da se v športu in življenju lahko uspe, kljub talentu, le z velikimi ambicijami po uspehu in dokazovanju samemu sebi, trdim delom, močno voljo, samodisciplino, vztrajnostjo, natančnostjo, doslednostjo, strpnostjo in skromnostjo, zaradi česar ga bo za vselej lažje občudovati, kot pa posnemati.

Leon Štukelj, legenda svetovnega športa, bo ostal zapisan v zgodovini slovenskega športa kot telovadec z največ uspehi na velikih mednarodnih športnih tekmovanjih, kot so olimpijske igre in svetovna prvenstva, kjer se mu je kot enemu redkih slovenskih športnikov uspelo uvrstiti v sam svetovni vrh med obema svetovnima vojnoma. V njem je bil vse od mednarodne tekme leta 1922 v Ljubljani do olimpijskih iger leta 1936 v Berlinu, ko je tudi sklenil svojo aktivno telovadno pot.

Skupno se je udeležil sedmih velikih svetovnih tekmovanj, kjer je bil kar dvajsetkrat med prvimi tremi, od tega osemkrat prvi, šestkrat drugi in šestkrat tretji. Samo na olimpijskih igrah pa si je pritelovadil šest odličij, od tega dve zlati v Parizu leta 1924, eno zlato in dve bronasti v Amsterdamu leta 1928 in za zaključek kariere še eno srebrno v Berlinu leta 1936. Kot športnik-amater v pravem in žlahtnem pomenu besede je živel za telovadbo in z njo

Zdenko Picelj
TRAJNO ZAPISAN V
ZGODOVINO ŠPORTA

ter bil za svoje uspehe nagrajevan izključno z osvajanjem prvih mest. Leta 1938 je v juljski številki za revijo Avto in šport dejal: »V zavesti plemenite borbe med tisočeriimi izbranci vsega sveta za ugled svojega naroda in države, kot celota pa za kulturo vsega človeštva, tedaj vsi za isti smoter, ne glede na vero, narodnost ali plemo, ne more biti za posameznika osebno mogočnejšega doživetja na olimpijah, morda tudi v življenju, kakor uvrstiti se med prve tri zmagovalce.«

Rodil se je 12. novembra 1898 v Novem mestu in se že leta 1907 vključil v naraščaj novomeškega Sokola, kjer se je prvič resno srečal s telovadbo. V mestu ob Krki je preživel svoja otroška leta in mladost, maturiral na gimnaziji in po diplomi na pravni fakulteti opravil še sodniško prakso ter po imenovanju za sodnika tudi najprej služboval. Od tu je odšel na svoja prva tri velika svetovna telovadna tekmovanja, svetovni prvenstvi v Ljubljani leta 1922 in Lyonu 1926 ter na njegove najuspešnejše olimpijske igre leta 1924 v Parizu. Iz dolenske prestolnice se je leta 1927 preselil v Maribor. Od tam je odšel še na štiri velika tekmovanja, olimpijske igre v Amsterdamu leta 1928 in Berlinu leta 1936 ter svetovni prvenstvi v Luksemburgu leta 1930 in Parizu leta 1931. V mestu ob Dravi si je osnoval družino, zaključil svojo telovadno in delovno pot ter oktobra lani tudi umrl.

Po končani drugi svetovni vojni je takrat v novi, po avstro-ogrskem cesarstvu, Kraljevini SHS in Kraljevini Jugoslaviji že četrti državi, Socialistični federativni republiki Jugoslaviji, potonil v pozabo in bil odri-njen na stranski tir. Službo, ki je zah-

tevala pravniško izobrazbo, je dobil šele leta 1952 na Gospodarski zbornici v Mariboru, leta 1965 pa se je upokojil. Ponovno so se ga začeli spominjati šele proti koncu šestdesetih let, ko so mu začeli podeljevati različna priznanja in plakete za dosežke v športu, ki jih je dosegel med obema svetovnjima vojnama. V tem obdobju še posebej izstopa plaketa Jugoslovanskega olimpijskega komiteja, ki so mu jo kot najuspešnejšemu jugoslovanskemu telovadcu na olimpijskih igrah podelili leta 1967, in podelitev naslova častnega občana občine Novo mesto, njegovega rodnega mesta, v letu 1968 za njegovo 70-letnico. Kasneje, leta 1989, se mu je oddolžil tudi Maribor, ko mu je skupščina mesta podelila zlati grb mesta Maribor. Med vsemi priznanji, in teh ni malo, pa je nedvomno največje priznanje tisto, ki mu ga je za zvestobo olimpijskemu idealu nekoč slavnega Pierra de Coubertina podelil Mednarodni olimpijski komite leta 1987, in sicer olimpijski red – L'Ordre Olympique, ki mu ga je izročil med univerziado v Zagrebu predsednik Mednarodnega olimpijskega komiteja Juan Antonio Samaranch.

V osemdesetih letih se je sam lotil pisanja knjige, v kateri je opisal tekmovanja, ki se jih je udeležil, in ji dal naslov Mojih sedem svetovnih tekmovanj. Izšla je leta 1989 in nanjo je bil zelo ponosen.

Po osamosvojitvi Slovenije leta 1991, ko je slovenski narod končno dobil lastno državo (Štukelj že peto) in na katero je bil Štukelj tako ponosen, je bil 15. oktobra 1991 med podpisniki listine o ustanovitvi Olimpijskega komiteja Slovenije, katerega je leta 1992 v svoje članstvo sprejel

Levo: Družina Štukelj z začetka stoletja; Leon je na levi

Desno: Leon Štukelj s hčerjo in ženo Lidijo

Diploma za zlato medaljo v mnogobojju z olimpijskih iger v Parizu leta 1924

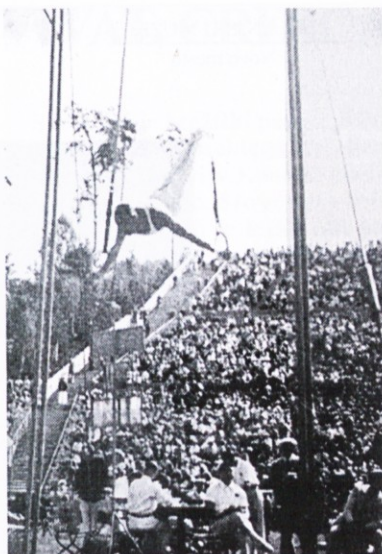
tudi Mednarodni olimpijski komite. Slovenski olimpijski komite ga je leta 1992 tudi povabil kot gosta na letne olimpijske igre v Barcelono, kjer so slovenski tekmovalci prvič v zgodovini nastopili na olimpijskih igrah pod svojo zastavo. Nad vsem, kar je videl in doživel v Barceloni, je bil zelo navdušen. Za primerjavo med olimpijskimi igrami, ko je bil še sam udeleženec, in današnjimi je po vrnitvi v pogovoru s Slavkom Doklom za revijo Rast povedal: »Primerjave ni. Včasih smo tekmovali na malih stadionih, za nekaj deset tisoč gledalcev, izjema so bile olimpijske igre v Amsterdamu in Berlinu. Danes pa se je spremenil olimpijski duh, včasih se je tekmovalo za čast in za svoj narod, danes pa se prepleta še kaj drugega. Nisem bil na nobeni otvoritvi, ki pa so bile skromne, ker smo imeli vedno le toliko denarja, da smo prišli samo na tekmovanje. Današnje igre so precej skomercializirane, veliko vlogo igra denar, zato je tudi precej zbledel prvotni olimpijski duh: Važno je sodelovati, ne pa zmagati.« S svojo prisotnostjo v Španiji je Štukelj veliko prispeval k širjenju predstave in podobe o naši neodvisni slovenski državi, prav tako pa so ponovno oživel vsi njegovi uspehi, ki jih je dosegel na svojih treh olimpiadah v Parizu, Amsterdamu in Berlinu pred drugo svetovno vojno.

Še veliko več pa je glede tega povsem nenačrtovano uspelo Leonu Štuklju, ko se je udeležil tudi poletnih olimpijskih iger štiri leta kasneje, leta 1996 v Atlanti v Združenih državah Amerike, ko je ves svet praznoval stoletnico olimpijskih iger moderne dobe.

Tam je bil gost Mednarodnega olimpijskega komiteja in njegovega predsednika Juana Antonia Samarancha, ki mu je tudi pripravil prvovrstno presenečenje. Bil je namreč eden najbolj opaznih gostov otvoritvene slovesnosti, ko je v družbi izbranih, legendarnih, a precej mlajših vrhunskih svetovnih športnikov nepozabno pred vesoljnim svetovnim občinstvom in polnim olimpijskim štadionom poskočno in mladostno prišel na slavnostni oder sredi stadiona in požel navdušenje. Tako je postal tudi svetovno znana osebnost, zvezdnik skoraj pri stotih letih in eden izmed glavnih junakov

multivizijskega spektakla na otvoritvi poletnih olimpijskih iger v Atlanti. S tem pa je bilo dodano še eno poglavje k neponovljivi karieri Leona Štuklja. Toda kot vedno je tudi po tem dogodku ostal skromen in nespremenjen, le vabil na obisk z vseh koncev sveta je imel vedno več. Po vsem tem je bilo zanj pomembno le to, da se o njegovi in naši mladi državi Sloveniji čim več sliši, saj, kot je vedno dejal, sam ni potreboval nič, a občutek, da svet vidi, da ima tako majhen narod vendarle tudi nekaj ljudi, ki se lahko merijo z drugimi, je enkrat in lep.

Tako je Leon Štukelj še enkrat na svoji bogati in dolgi življenjski poti postal ambasador in glasnik svoje mlade države. Kot je po pariški olimpiadi s svojimi uspehi ponesel v svet ime takratne mlade države Jugoslavije, tako je tudi za mlado samostojno državo Slovenijo opravil enako ter še bolj uspešno in pomembno poslanstvo. Kot takrat najstarejši še živeči olimpijski zmagovallec na svetu je na najboljši možni način predstavljal svojo novo državo, ki ji je sam pravil »ljuba Slovenija«, v svetu, kjer njegova priljubljenost v zadnjih letih njegovega življenja ni poznala meja. Lahko bi celo rekli, da je v letu, ko je zaključeval svoje prvo stoletje življenja, bila nedvomno njegova popularnost doma in v svetu bistveno večja, kot je bila, ko je bil na vrhuncu, na olimpu svoje športne, telovadne poti. Njegov vedno veder duh in način življenja sta vzbujala simpatije in začudenje po vsem svetu, kjer se je pojavil. S svojim neverjetnim in enkratnim načinom prepletanja športa, telovadbe in zdravega načina življenja je postal pravi idol svetovnih razsežnosti, ki ga je težko posnemati, veliko lažje pa občudovati. Pri svoji visoki starosti je potoval in odkrival svet, za kar v preteklosti ni imel možnosti, v tempu, ki ga marsikateri mlajši ne bi zmogel. Glede na vse, kar se je v zadnjem času dogajalo z njim in okrog njega, smo ga lahko kratko malo poimenovali kar za državljana sveta, ki pa ni nikoli pozabil, da je pripadal majhnemu slovenskemu narodu. Da je bil Leon Štukelj ena najbolj popularnih svetovnih osebnosti zadnjih let, je »kriv« šport, telovadba, s katero je napravil več kot uspešno športno kariero, »kriv« pa

Levo: Vaja na krogih

Desno: poljubna vaja na olimpijskih igrah v Berlinu leta 1936

je bil tudi njegov slog življenja, ki mu je omogočil, da je dočakal umsko in fizično nenadkriljiv tako visoko in častitljivo starost.

O tem je leta 1993 v pogovoru z Markom Rožmanom dejal: »Ljubezen in navdušenje za šport sta sicer lepa in vznemirjujoča občutka, vendar za vzgajanje ene strani svojega jaza, to je telesne moči in spretnosti, trdne volje in samodiscipline, pa nezadostna. Le s trdim delom v kateremkoli športu se pridobijo te kreposti, ki človeka potem dnevno osrečujejo, marsikaterega pa celo povzdignejo v slavnega športnika. Zato mladim na podlagi svojih izkušenj iskreno svetujem, da se že v rani mladosti vključijo v šport in mu ostanejo zvesti vse svoje življenje.«

Leon Štukelj bo ostal legenda slovenskega in svetovnega športa, veliki šampion in izreden človek iztekajočega se 20. stoletja, vzor za športno in zdravo življenje, ki je izžareval pri svojih letih toliko ener-

gije in volje do življenja, da se je zdelo, da bo živel večno. Bil je in bo, kljub temu da ga fizično ni več med nami, vzornik mnogih generacij telovadcev na orodjih in vseh športnikov po vsem svetu, poleg njih pa zaradi njegovega zdravega načina življenja tudi tistih, ki nimajo s športom nobene zveze.

8. novembra 1999, le nekaj dni pred 101. rojstnim dnem, je nepričakovano za vedno prenehalo biti srce plemenitega človeka, staroste slovenskega olimpicizma in simbola celotnega olimpijskega gibanja ter svetovnega ambasadorja naše mlade države, Novomeščana Leona Štukelja. Zapustil nam je za vedno podobo človeka, ki jo bodo pomnile in občudovala še mnoge generacije, človeka, ki je svojim športnim in življenjskim slogom zaznamoval iztekajoče 20. stoletje in se trajno zapisal v zgodovino svetovnega športa in slovenskega naroda.

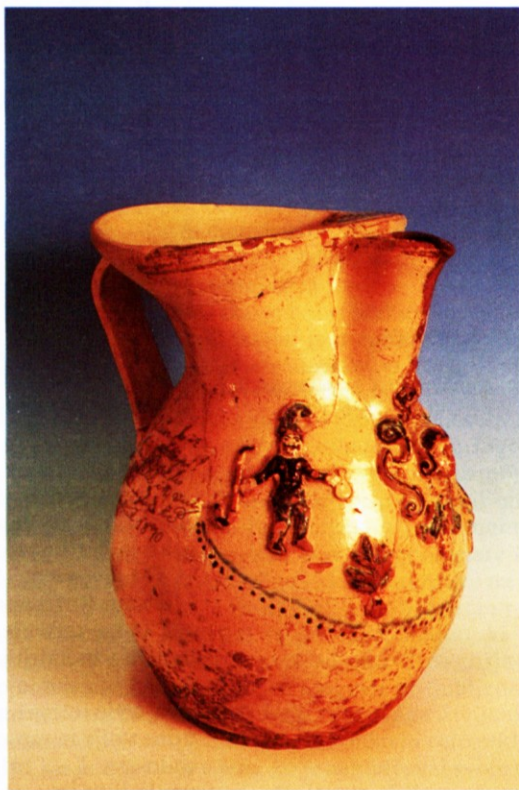
DOLENJSKI MUZEJ

Novo mesto

Začetek
20. stoletja

LONČENI KOTEL ZA ŽGANJEKUHO IZ ŠENTJERNEJA

Druga polovica 19. stoletja
Piletičeva lončarska delavnica v Dol. Stari vasi

VELIKI VRČ ZA VINO

Rudi Stopar VIVAT, CRESCAT, FLOREAT!

S to željo je brežiški pevski zbor Viva gostoval preteklega oktobra med našimi ljudmi v Kanadi. Navdušenje in solze Slovencev ob njegovih koncertih je težko (ali pa ne) razumeti, ker se je skoraj nemogoče vživeti v revo srca po izgubi domovine - naši izseljenci čustveno in z nostalgijo z vsemi čuti vpijajo vse, kar jim prihaja od domačega praga. Ob redkih srečanjih s kulturo življenja iz domovine se jim odpro kamre srca, da jim zasije malo sonca in veselja iz slovenskih leh za spodbudo njihovim skoraj tedenskim druženjem in gojenjem slovenske besede. Žal pa to zavzema bolj srednjo in starejšo generacijo ter redke mlade izjeme, kar je velika škoda za slovensko narodno žitje v tistih prostiranih širjavah čisto drugega sveta, kjer je človek izgubljen in ga veličina narave na eni in gostota civilizacijskih pogruntacij na drugi strani dobesedno vsrkava, če že ne požira.

Toronto, Kitchener in Beamswille (Park Bled) so bile tiste bleščice, ki so v pesmi in sliki pobliskavale in vnašale nostalgичno veselje med ljudi odprtega srca.

Polne dvorane slovenskih domov - nekakšni slovenski zadružni domovi (zgradbe za kulturo 1946-49) so bili ena sama pesem. Nekatere od

narodnih pesmi so zapela vsa grla, ne samo zbor Viva pod večšo in svežo taktirko Simone Rozman-Strnad.

Železni repertoar narodnih pesmi v prvem delu prireditve je v drugem dopolnil koreografsko prikaz del in šeg v slovenskih pokrajinah in sotočju Krke in Save. Ves program so povezovalе zgodbe in legende iz krajev, kamor pritičejo posamezne pesmi. Tako smo izvedeli, zakaj ime Bled, zgodbo o Krasu in njegovem kamnu, zgodbo o trti, legendo o kruhu, mlinarske in furmanske prigode, pa tudi, od kod ime za Črnomelj (po skopuškem mlinarju, ki je kaznovan mlel samo črno moko). Tak repertoar zbora bi doma, žal, ne bil sprejet s takim navdušenjem, ker se ne bi v tolikšni meri dotikal srca. Tam čez »lužo« pa je zbor opravil stoodstotno poslanstvo, za kar se mu je v pozdravnem govoru zahvalil tudi slovenski častni konzul Joe Slobodnik (Belokranjec) in seveda člani vodstva Vseslovenskega odbora.

Na zaključnem koncertu v parku Bled pa se je zbor Viva od kanadskih Slovencev poslovil s pomenljivo simboliko v repliki oljenke Posavskega muzeja v Brežicah, ki od davnih dni sveti in naj tudi v bodoče, slovensko luč.

Naj živi, raste in cvete !

Pozdrav častnega konzula Slovenije v Kanadi, Joeja Slobodnika. Ob njem Janez Hočevnar - predsednik Parka Bled

Rudi Stopar LUNA SIJE, Klad'vo BiJe...

Ana: Takšna je torej ženska, zaradi katere se France noče poročiti z menoj! Mislila sem, da ste prava lepota, sedaj pa vidim pred seboj povsem navadno žensko, ki je sicer bolj po gosposko oblečena in bolj imenitnih navad, drugače pa ne vidim ničesar, v kar se je gospod doktor tako zagledal.

Julija: Jaz, gospodična, nisem prav nič kriva, če vas doktor France Prešeren noče za svojo ženo. Z ničemer ga namreč nisem vabila k sebi.

Ana: To pa vem. Zdel se vam je preubog, bil je premalo imenitno oblečen, premalo gosposki, da bi se smel kazati v vaši bližini. Kaj pa vse tiste pesmi, ki vam jih je pošiljal, ali niso nič veljale?

Julija: Bodite tiho, prosim vas, s temi pesmimi mi ni naredil nobene usluge, prej sramoto! Zaradi njih se mi smeji vsa Ljubljana! Če ne bi moja spoštovana mama vzela vso stvar v roke, bi se še poročiti ne mogla ...

Ta izmišljeni dialog smo že bleščečega decembrskega večera slišali na proslavi 199-letnice rojstva oz. 150-letnice smrti naše poetske ikone v Brežicah. Prireditev ni bila samo golo spominjanje, pač pa gledališki panoptikum, v katerem postane Prešeren osrednja figura, ne samo recitatorske, ampak tudi gledališke interpretacije članov literarnega kluba Žarek ob asistenci Kluba mladih in Mešanega pevskega zbora.

Pod oboki in med stebrovjem dvorane nove glasbene šole je zazvenela pesem rojstva v akordih povsem novega žanra proslavljanja Prešerna, tako tekstualne zasnove kot režijske; izpeljane iz niza fragmentov sodobnega pesnenja in pesnikovega življenja. Priče - osebe, ki o njem govorijo, so Šenoa, Trdina, Juli-

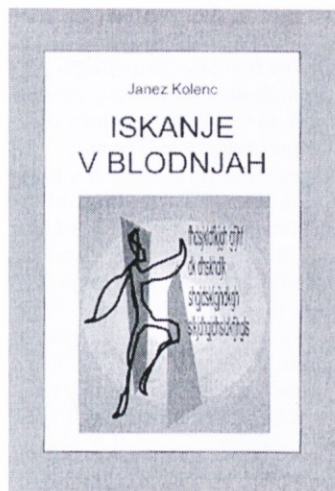
ja, Ana, krčmarica in čevljar, ki je pesniku delal škornje. Prireditev je imela svoj lok v stebrišču, ki nehoti zdrobi prostranost v intimnejše separaje. Ob nagovarjanju obiskovalcev je bilo čutiti tudi nagovarjanje njihove vesti - zbujanje njihovih src in nekakšen gandijevski protest sodobnega gledanja in življenja - tudi gledanja in zavedanja o velikem poetu. Čeprav recital ni vseboval Prešernovih pesmi, je bilo čutiti tenko nit spoznanja, da nam mora njegova pesem postati bližja, kot je bila za poetovega življenja in tudi kasneje. Nekako tako, kot v srhu kaosa vojne, ko je pretilo obstoju našega jezika. Prešeren je in mora ostati (vreden je tega) ikona naše slovenske dobe.

Prešernova poezija omogoča mnogoplastno simbolično interpretacijo; na katerega od vidikov se bo Slovenec osredotočil, je odvisno od njegovega značaja in načina razmišljanja.

Žarek (člani literarnega kluba), Mladinski klub in člani Na poti naprej so odločeni slovensko. Zato slavijo rojstvo - življenje, bogastvo in ustvarjanje, ne smrt in inventuro zapuščine. Zato kličejo k vživetju v Prešernovo poezijo, k vrnitvi minule lepote jezika v sodobnost, ki se danes mnogokdaj in mnogokje izgublja v tujih ali grdo poslovenjenih umotvorih. Tako lahko služi tako praznovanje spomina na velikega moža naroda še in povsem tudi sooblikovanju prihodnosti.

Ob rojevanju novih zvokov življenja nam morajo postati rojstva bližja od smrti; posebno še zaradi ujetosti v čas, ki ga brezčutno hlas-tamo.

Morda je 200-letnica Prešernovega rojstva v letu 2000 čas za to.

Janez Kolenc: *Iskanje v blodnjah*. Biro M, 1998

Ni dolgo tega, lani na pomlad je bilo, ko smo si - ob izidu romana Čudna pota - dajali kot bralci in ocenjevalci opravlja s pisateljskim fenomenom Janeza Kolenca. Pred nekaj manj kot osemdesetimi leti rojeni Mirenčan je, zvest nikoli zatajenemu dolenskemu poreklu, dobršen del svojega zemskega delovnega veka prebil, kot slovenist, za katedrom novomeške gimnazije ter se kot ena njenih nadstandardno priljubljenih učiteljskih osebnosti vklesal v prijazni spomin cele plejade šolarskih rodov. Povedati vedo, da je svoj poklic oznanjevalca spoštljivega odnosa do spoznavnih vrednosti, ki jih izžareva bogata dediščina slovenske umetniške besede, opravljal zgledno in tako rekoč s srcem na odprtih dlaneh. Ob tem pa premnogi, vsaj do nedavnega, niso vedeli, da se je vsa svoja delovna desetletja, od kar krepko razburkane, z vojnimi in zgodnje povojnimi pretresi zaznamovane mladosti sem, s pesniškim, proznim in meditativnim pisanjem ustvarjalno preskušal tudi sam. Toda šele slovo od poklicnih preokupacij, ki se jim je do upokojitve predajal s polno mero vzgojiteljske odgovornosti, ga je v zadnjih desetih letih zares scela pripravilo do tega, da je vso svojo dolga leta akumulirano miselno in izkustveno energijo osredotočil k izpolnjevanju lastnega pesniškega dolga, pa ne le k novemu pisanju in urejanju poprej napisanega, temveč tudi k izdatnemu knjižnemu obelodanjanju bere, shranjene v osebнем avtorskem arhivu. V domeni te odločitve je, večidel na krilih samozaložniške pobude, izdal kar zajetno število pesniških zbirk ter nekaj malega pripovedne proze in ob njej, kot neke vrste piko na i, že uvodoma omenjeni roman Čudna pota kot poskus krčevite avtobiografske izpovedi, prav izidu z simbolno letnico, ki oznanja konec tega blodnega veka, pa je namenil še obelodanjenje svojega novega knjižnega aduta - Iskanja v blodnjah.

V zavzeto branje in temeljit premislek nam - z vrha življenjske gore, kamor se je bil povzpел in od

koder vidi veliko vsega tistega, kar je v podoljih naših premnogokrat zameglenih dolin videti mogoče - pošilja neke vrste osebni "memorandum", summo summarum, končno vsoto svojih vseživljenjskih premišljevalskih in spisovalskih ubadanj. Tu je zdaj zbir petindvajsetih bolj ali manj raznoterih sestavkov, ki naj svojega avtorja, če povzamemo njegov lastni zaris izdajateljske namere, "predstavljajo kot ocenjevalca sedanjega časa z druge strani, ne kot pesniškega metaforika ali pripovednika, temveč s skoraj esejistično besedo o pojavih časa".

In že smo pri samem jedru tokratnih Kolenčevih hotenj: beleženju njegovih odzivov na dražljaje naših življenjskih dni. V domala vseh tej knjigi zaupanih spisih, nastalih v razponu bližnje polpreteklosti, a večidel le pod nebesnim obokom aktualnih devetdesetih, izraža svoje nezastrito razočaranje nad dobršnim delom tega, kar mu je dano doživljati v zdaj "svobodni domovini". O svojem doživljanju teh nelagodij zapiše, označujoč tretjeosebne sebe, celo povsem določno trditev: "Iz silnega zanosa, da je vsaj na starost doživel poveličanje oziroma 'vnebovzetje', je padel v globoko brezno razočaranja." Vse svoje življenje, zatrjuje, je bojeval svoj boj proti zlu, zato se zdaj še tolikanj bolj zgrožen sprašuje, kam drvimo kot ljudje, kot narod, kot država. Ne dvomi, da smo kot narod ustvarjalno veliki, a kaj, ko zdaj prevladujejo lakomnost, nevoščljivost in lahkokruharstvo.

O vsem tem je pisal in piše - po lastnem notranjem naročilu - članke, črtice, eseje, potopisne zgodbe in kar je podobnega spisja, s kakršnim so, kot je videti, zvrhoma zapolnjeni njegovi predali. Marsikaj je sicer ob različnih priložnostih doživelo objavo, vendar brez razvidnega skupnega imenovalca in vse preveč razpršeno. Zdajšnja odločitev, da predstavi to plast lastne sporočilne izraznosti v knjigi, je avtorju narekovala odbiro z mislijo na rdečo nit, ki povezuje sicer raznotere sestavke v mozaik miselno in duhovno

prežarjenega Iskanja v blodnjah. Kar nekajkrat nam je tako dano v različnih zapisih prebrati bolj ali manj istoznačne in enakopomenske variacije na temo piščevih srditih ugovorov zoper *"brezobzirni komunistični liberalizem, ki je razvrednotil družino, vero, sosesko, državo, narod... Tako življenje ni vredno, da bi še vdihavalo zrak, ki je nabit s sovraštvom, nevoščljivostjo in brezobzirno krutostjo."* Boli ga, da postajamo Slovenci *"verniki Zla, popolnoma zaslepljeni..."* Kajti, pravi, *"sovrastvo nam je že tako okužilo notranjost, da nam je postalo že religija smrti."*

V kolikšni meri je slovenstvu in njegovi kulturi z vsem srcem predani Janez Kolenc zares analitično stvaren in preverljiv in v kolikšni meri morda v svoji zloslutni doživljajski ihti pretirava, je za zdaj spričo časovne neuležanosti njegovih spoznanj še prezgodaj soditi. Zagotovo pa lahko pritegnemo njegovemu pridušanju zoper preobilje vsakovrstne plehkosti in pritlehnosti v dobršem delu naše literarne produkcije, zoper prevlado klanovstva, šarlatanstva, ekstravagantnosti, prismo-darij in še mnogočesa podobnega v *"čudni množici genijev, ki niso geniji."* Žalosten in jezen ugotavlja, da je prišlo zaradi tega do usodnega razkoraka: naš človek se posmehuje današnji umetnosti, ne potrebuje je, ker mu nič ne pove in mu ne koristi, čeravno je prav umetnost današnjemu človeku najbolj potrebna: morala bi mu pomagati, da bi v sebi odkrival lepoto, spoštovanje do sočloveka, odnos do poštenosti, do dela, do civilizacijskih vrednot; če te opore ni deležen, je neusmiljeno prepuščen razčlovečenju.

A kaj pomagajo vsi ti impulzi, ko pa smo sredi prevlade - spet citiramo - *"najbrutalnejšega kapitalizma v začetni dobi njegovega porajanja"* in spričo gluhosti sodobne 'elite', ki nikogar ne posluša in ničesar ne sliši, *"že moralno propali ... in takemu narodu res ni več pomoči ... saj se v ozračju, okuženem z zlom, ne da več dihati"*.

Kolenc se ogrinja v togo neizprosne moralne tožilca in obtoži 'prejšnjo oblast', da je iz mladih ljudi, ki nam zdaj vladajo, napravila brezsrčneže. *"Ti izvržki!"* vzklikne. *"Bili so vzgojeni kot brezosebni ro-*

boti v najnaprednejši znanosti, ki je znala takoj po vojni precepiti klerikalca v zadržtega komunista, zdaj pa uči pretvarjati iz marksista velekapitalista. In za take so padali idealisti v vojni in bili pobiti!" Še ostrejši j'accuse izreče, ko zapiše, da zdaj *"starejši moralci sedijo v svojih foteljih in brezskrbno prejemajo posebne pokojnine, mlajši pa ropajo svoj lastni narod... Na prestolu naše oblasti imamo dresirane tepce..."* Ta in taka sprevidenja, o katerih v kontekstu kajkrat zatrdi, da niso nika-kršno pretiravanje, pač pa *"prekleta resnica"*, ki ji pri nas nihče več ne upa pogledati v obraz, ga delajo, kot ugotavlja, na smrt žalostnega. Kajti današnjost je vse prej kot lepa. In prihodnost je, zaradi *"klopov, ki so okužili narod z meningitisom"*, temna, tako temna, kot morda še nikdar ni bila.

Vse to izraža krik ranjene slovenske zavesti, ki pa se, zroč iz oči v oči dejstvom, kakršna pač v teh časih so, vendarle ne odreka velikemu hrepenenju: *"... po vzgoji Slovenca, ki bo res Slovenec, ki bo pošten tudi kot človek, ki ga ne bo žrla sla po profitu; po vrnitvi dostojanstva narodu in veljave družini in šoli; po zagotovitvi jasnih srečnih dni in ustvarjalne prihodnosti slovenstvu..."* Seveda pa se Janez Kolenc vsem svojim idealom navkljub ne zmore izogniti trpkemu pa hkrati v globoko ogorčenost zasa-jenemu spoznanju, da so vsa njegova upanja iluzorna. *"Kajti naše reke so mrtve. Naša kultura je uničena do nespoznavnosti. Teroristi bodo obvladali svet. Teroristi že vladajo današnjosti..."*

In sklene: *"O, še bi pisal in pisal, a vem, da je vsak trud zaman."*

Ne glede na to dokončno desperatnost svojih videnj pa se vendarle z zadoščenjem zaveda, da je kot človek, kot učitelj in kot pisatelj izrekel - pa čeprav v veter - vse, kar je želel in znal in zmogel izreči. S to in tako sporočilnostjo zapolnjena Iskanja v blodnjah ga navdajajo s prepričanjem, da bo poslej, po opravljenem izplačilu tega dolga, vendarle laže živel in tudi laže umrl. To knjigo upravičeno šteje za neke vrste oporoko mladim rodovom, od katerih še zmerom, vsem nasprotnim znamenjem navkljub, pričakuje, da se mu bodo pridružili v spoznanju.

Marinka
Dražumerič

VSE SORTE JE ŽE BLOU

Pripovedi s Krškega gričevja na desnem bregu Save od Sevnice do Krškega

Založba Kmečki glas je že leta 1988 sprejela pod svoje okrilje izdajanje knjižne zbirke Glasovi, "namenjene zbiranju in objavljanju slovenske slovstvene folklorne". V dobrih desetih letih je izšlo impozantno število devetnajstih knjig, v katerih je predstavljena vrsta "pokrajinskih folklornih pripovedi s slovenskega etničnega ozemlja". Pobudnica in koordinatorka zahtevnega projekta je dr. Marija Stanonik, velike zasluge zanj pa imajo poleg založbe tudi marljivi zbiralci in popisovalci gradiva. V zbirki Glasovi je zbrano ustno izročilo, ki pripoveduje o še nepoznatih bajnih bitjih, razgrinja bogato izročilo o duhovih, vilah, skritih zakladih, čarovnicah in številnih drugih bitjih, ki so bila in so, če to priznamo ali ne, vedno vpeta v naše duhovno izročilo, pojasnjuje neobičajne naravne pojave in videnja, se spominja zgodovinskih dogodkov in osebnosti, pa tudi lokalnih posebnosti, legendarnih oseb in še marsičesa drugega. Iz knjig vejeta raznolikost in neizmerno bogastvo duhovnega izročila posameznih slovenskih pokrajin, tudi zamejskih, ki nezadržno izginja. Izjemno vrednost daje zbirki tudi želja, ki se vedno bolj uspešno udejanja, da so pripovedi zapisane v dialektu pripovedovalcev. In ravno čim bolj natančen prenos žive govornice v pisani medij zahteva sodelovanje in veliko truda dialektologov. Da bi bralec kar najbolj podoživel živo pripoved in zvočnost narečij, je posameznim knjigam dodana tudi zgoščenka.

V obsežni knjižni zbirki Glasovi, ki se v bolj "suhih" letih poveča za en, v najbolj "debelih" pa kar za štiri naslove, je Dolenjska skromno zastopana, Bela krajina pa sploh ne. Prva knjiga, ki črpa z Dolenjske, je v zbirki izšla leta 1993. V njej je zajeto izročilo mesta Višnja Gora in njegove neposredne okolice (Mihaela Zajc: Duhan iz Višnje Gore). Tej je leta 1997 sledila Primčeva knjiga Okamenili mož, v kateri je predstavljeno gradivo iz osilniške doline,

nabrano na slovenskem in hrvaškem bregu Kolpe. Razlog skromni zastopnosti Dolenjske gotovo ni pomanjkanje pripovedovalcev ali neohranjenost ustnega izročila, verjetno bolj pomanjkanje njegovih "nabiralcev" in zapisovalcev. Zaradi tega je vsaka knjiga, ki prinaša gradivo iz te pokrajine, težko pričakovana, z veseljem sprejeta in polna prijetnih presenečenj. Tako tudi knjiga Vse sorte je že blou, ki jo je v lanski jeseni pripravila Marija Krejan, mnogim bolj poznana pod literarnim psevdonimom Marija Kmet.

V knjigi je avtorica po besedah Marije Stanonik "prestregla številne pretresljive zgodbe iz zunaj trdega, a duhovno bogatega življenja prebivalcev s krškega hribovja v celotnem dvajsetem stoletju, s posebnim poudarkom na bridkem obdobju druge svetovne vojne". V njej seveda ne manjka starodavnih motivov, npr. ajdovska deklica, divja jaga, "cahni", spomini na Turke, ki jih srečamo tudi v drugih knjigah zbirke. Čeprav so se v krškem hribovju bolj ali manj ohranili le njihovi drobci, se lepo povezujejo z izročilom drugih slovenskih pokrajin. Za razliko od drugih pa prinaša knjiga Krejanove čisto nove žanre, ki ji dajejo dodatno študijsko razsežnost. Izredno je še živ spomin na gorje druge svetovne vojne, ko so bili ljudje iz teh krajev na silo izseljeni v Nemčijo, na njihove domove pa so Nemci naselili Kočevarje. Zgodbe o življenju in prisilnem delu v izgnanstvu že prehajajo v slovstveno folkloro, s tem pa se po mnenju Stanonikove odpira tehtno vprašanje razmerja med ustno zgodovino in sodobno slovstveno folkloro. Knjiga kot prva v zbirki prinaša spominske pripovedi in življenjske zgodbe posameznikov in s tem vstopa v sodobne raziskovalne tokove družbenih in humanističnih ved. V veliko veselje urednice knjiga tudi najbolj dosledno uresničuje zamisel o prenosu govorjene besede na papir v kar se da pristni obliki tudi s stališča skladnje. Morebiti pa je knjiga od vsega povedanega najbolj

Marinka Dražumerič
VSE SORTE JE ŽE BLOU

dragocena zato, ker o krajih, v katerih je Marija Krejan zbrala predstavljeno duhovno izročilo, ni dosedaj še nihče pisal.

Knjiga Marije Krejan z naslovom *Vse sorte je že blou* je izšla leta 1999 kot devetnajsta v zbirki Glasovi, ki

jo izdaja ČZD Kmečki glas. Uredila jo je dr. Marija Stanonik, dialektološko pregledala in svetovala dr. Vera Smole, ilustracije je pripravil krški rojak Jože Ciuha, oblikovala in tehnično uredila pa Alenka Košir.

Milan Markelj PISAN MOZAIK ŽIVLJENJA

Tri knjige Toneta Jakšeta

Ko je Tone Jakše kot novinar Dolenjskega lista pred skoraj dvajsetimi leti začel pisati občasne reportažne zapise, v katerih je pozornost posvetil predvsem starejšim ženicam in možem, tistim, ki jim ljudski glas pravi korenina ali grča, ni vedel, da se mu bodo ti zapisi čez leta strnili v obsežen mozaik človeških usod, v zbir tolikih različnih izkušenj, pogledov na življenje ter vrednostnih in drugačnih usmeritev, da bo že s svojo množino presegel individualne okvire posameznega zapisa in bo zrasel v skupno pripoved o žitju in bitju slovenskega naroda na dolenjskem koncu domovine skozi dobršen del pravkar minevajočega stoletja.

Dokler so zapisi ostajali na časopisnih straneh, so bili sicer ob izidu posamezne številke vsak zase zanimivo in za mnoge bralce priljubljeno branje, ki pa je s časopisom vred romalo tja, kamor čas odlaga dnevne minljivosti. Ni bilo prave možnosti, da bi se med zapisi strnila opaznejša vez. Življenjska naključja in pota so Jakšeta pripeljala do osebnih izkušenj o minljivosti in krhkosti bivanja, iz njih pa se mu je utrnila misel, da bi bilo dobro reportažne zapise zbrati skupaj in jih objaviti v knjigi. Šele s knjigo, kjer se dolenjske, belokranjske, posavske, ribniške in kočevske korenine zvrste ena za drugo, se ustvari vezivo, ki razsejane drobce poveže v nekaj širšega, veljavnejšega, časnikarjevemu delu pa vtisne pečat večje trajnosti. Založnika za prvo knjigo je Jakše dobil kar na Dolenjskem listu, kjer je tisti čas še bila živa založniška dejavnost. In tako je leta 1996 zagledala beli dan knjiga **Dolenjski obrazi** z okrog dvesto reportažnimi zapisi, objavljenimi v osemdesetih letih v rubriki Obrazi na straneh Priloge Dolenjskega lista.

Dve leti kasneje je prvcu sledila druga, še obsežnejša knjiga z naslovom **Naše korenine**. Založil jo je Biron M iz Novega mesta. Knjiga je prinesla 231 novih reportažnih portretov, ki so se jim pridružili še intervjuji in komentarji ter feljtonsko zasnovan niz pogovorov s "skrivači", ljudmi, ki so se iz različnih razlogov med vojno ali takoj po nji začasno skrivali in tako živi pričakali manj nasilne čase. Očancem in kmečkim materam, ostarelim fantom in dekletom, nekdanjim kovačem, furmanom, kolarjem, lončarjem, oglarjem, tesarjem, mlinarjem in žagarjem, hlapcem in deklam, vsej pisani paleti preprostih ljudi, ki jim je življenje teklo po zaselkih in vaseh širše Dolenjske, od obrobja Ljubljane do Kolpe in od Save do notranjskih gozdov, se je pridružilo več "korenin" iz mestnega okolja in z intelektualno provenienco, s čimer se je dodatno obogatil Jakšetov knjižni mozaik. Z drugo knjigo se je časnikarsko-knjižni projekt tako še jasneje razgrnil kot svojstvena podoba časa in razmer.

Decembra lani se je dvojici knjig pridružila še tretja z naslovom **Iz takih korenin**, ki prinaša več kot sto novih reportažnih zapisov, nastalih v letih od januarja 1996 do decembra 1999. Knjiga je v tekstovnem delu enako zasnovana kot druga, drobna zvrstna novost sta le zapisa literarne narave, s katerima je Jakše knjigo zaključil. Precejšnje obogatitev pa je tretja knjiga doživela v likovni opremi. Siceršnjim portretnim in ilustrativnim fotografijam se je pridružilo več kot sto barvnih in črno-belih reprodukcij likovnih del slikarjev Danje Bajc, Dirka Heija, Jožice Škof in Franca Železnika, ki jih je Jakše povabil k sodelovanju. Prispevali so realistične upodobitve naših krajev in vasi, pokrajine, ki so ji rod za rod pridni ljudje obliko-

vali obraz, in spomenikov ljudskega stavbarstva od kozolcev do zidanic. Tako ob besedni pripovedi na straneh knjige teče tudi slikovna, obe skupaj pa zgovorno pričata, iz kakšnih korenin smo.

V vseh treh knjigah je zbranih več kot petsto zapisov, ki govorijo o naših zvečine preprostih ljudeh. Iz globoke starosti ali z njenega praga se ozirajo na svoje življenje ter prijaznemu in potrpežljivemu, za sočloveka odprtemu novinarju, kakršen je Tone Jakše, odpirajo svoje kamrice spomina, v katerih hranijo zdaj že skoraj

pozabljene običaje in navade, trenutke radosti in zanosov, a tudi trpka spoznanja in izkušnje zlih časov vojn, nasilja, zatiranja, lakote in bede. Tolikšna množina zabeleženih osebnih usod, življenjskih izkušenj in naziranj se, združena in povezana v celoto v treh knjigah, iz osebnega razrašča v splošno, posamezni kamenčki življenjskih usod pa se spajajo v živopisno podobo pravkar minevajočega stoletja. Lahko pritrdimo misli, zapisani v uvodni besedi tretje knjige, da "v Sloveniji najbrž ni pokrajine ..., ki bi bila predstavljena na tak način".

Predstavitve knjige *Iz takih korenin* Toneta Jakšeta (na sliki v sredini) so se udeležili tudi slikarji: Dirk Heij, Jožica Škof, Danja Bajc in Franc Železnik; foto: Milan Markelj

19. stoletje

REZLJANA LOVSKA PIPA IZ ŽUŽEMBERKA

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (61)

Dodaj v 59. nadaljevanju v geslu VALANT MILAN (Rast 10/1999 št. 4, str. 376) datum smrti: 10. febr. 1994, Ljubljana. (Podatek ge. Mihaele Zajc-Jarc, književnice, iz Višnje Gore).

Vstavi v 60. nadaljevanju (Rast 10/1999 št. 6, str. 639) na ustrezno mesto geslo:

VIDALI IVAN šolnik in publicist

R. 21. dec. 1923 v Mengšu, u. 15. jan. 1990 prav tam. Po diplomi na ljubljanski univerzi (slavistika in primerjalna književnost) je poučeval med drugim tudi na novomeški gimnaziji 1952/3, opustil pedagoško službo in postal mengeški župan in direktor zavarovalnice. Za zbirko Kulturni in naravni spomeniki Slovenije je napisal Vodnik po Mengšu, sodeloval v Mengeškem zborniku ter v Slovstvenem in zgodovinskem vodniku po Sloveniji objavil članek Trzin skozi čas, bil urednik Zavarovalnega obzornika itd. – M. Dodič: 225 let, str. 314. Delo, 17. jan. 1990 (osmrtnica). S. Stražar: Mengeš in Trzin skozi čas, str. 451 – s sliko.

VIŠNJEGORSKI ministeriali in vazali

Izhajajo iz rodu sv. Eme (Heme), koroške kneginje. Ime so dobili po Višnji Gori, kjer so se naselili v XII. st. Njihova posest je segala od zgornje Krke in Višnje Gore ter od Litije do podnožja Gorjancev. Samostan v Stični je bil njihova cerkvena ustanova. Imeli so v posesti Mehovo, Kronovo, Čretež, Kostanjevico, Mirno, Slepčjek, Hmeljnik, Prežek, Mokro Polje in Lichtenberg pri Litiji. Razširili so meje Kranjske preko Gorjancev v Belo krajino. – Majda Smole: Graščine na nekdanjem Kranjskem, str. 532. M. Kos: Zgodovina Slovencev (1955), str. 258.

VITKOVIČ JANEZ publicist, spomeničar

R. 22. jul. 1912 v Podklancu pri Vinici, u. 28. maja 1992 v Črnomlju, pok. v Vojni vasi. Osnovno šolo je obiskoval v Vinici in 1927 odšel v Karlovec, kjer se je izučil za peka. Zaradi sodelovanja v delavski stavki je bil odpuščen. L. 1940 je bil sprejet v partijo in še isto leto dva meseca zaprt. L. 1941 je bil med prvimi organizatorji vstaje v Vinici, ki je bila žarišče odpora v Beli krajini. Bil je tudi član Okrožnega komiteja za Belo krajino. Po vojni je veliko pisal v Dolenjski list in Borca ter 1961 izdal knjigo Bela krajina skozi viharje k svobodi. – J. Vitkovič: Bela krajina skozi viharje k svobodi, knjižni ovitek – s sliko. Delo, 23. jul. 1982, št. 169, str. 7. Podatki ge. Ksenije Khalil iz Črnomlja.

VIVODA MARJAN pravnik, spomeničar

R. 21. nov. 1909 v Ljubljani, u. marca 1983 v Beogradu, pok. 7. apr. na Žalah v Ljubljani. Šolal se je v Ljubljani in 1935 končal pravo. Še kot študent je bil zaradi komunizma zaprt. L. 1939 je nastopil službo sodnega pripravnika v Novem mestu, bil pod Italijani zaprt in interniran ter po kapitulaciji Italijanov odšel v partizane. Po vojni je bil v Beogradu namestnik javnega tožilca FLRJ, član Centralnega sveta Zveze sindikatov Jugoslavije itd. Prejel je visoka državna odlikovanja in je nosilec spomenice 1941. – Ko je ko 1970, str. 1138. Delo, 21. nov. 1979, str. 6 – slika, 5. apr. 1983, št. 72 (osmrtnica).

VLAHOVIČ (LAHOVIČ) GREGOR protest. pridigar

R. 12. marca 1523 v Ribniku pri Metliki, u. 18. febr. 1581 v Ljubljani, pok. pri sv. Petru. Izobraževal se je pri frančiškanskih glagoljaših v Kopru. Kot protestant je postal pridigar verske občine v Metliki, pridigal tudi v Novem

France Vodnik

Valentin Vodnik

mestu (1560) in se vračal v Metliko. Pred preganjanjem se je umaknil v Semič in bil 1580 v Radečah upokojen. Bil je dober poznavalec slovenščine in hrvaščine in je sodeloval pri prevajanju sv. pisma v oba jezika. – SBL IV, str. 498.

VODNIK FRANCE biolog in šolnik

R. 16. okt. 1909 v Novem mestu (sin podobarja), u. 30. maja 1979 v Ljubljani. Po maturi na novomeški gimnaziji je študiral naravoslovje na univerzi v Ljubljani, kjer je kot srednješolski profesor tudi največ učil. Pisal je srednješolske učbenike za biologijo in zoologijo in bil tudi ribiški organizator. – M. Dodič: 225 let, str. 393. Ribič 38/1979, str. 268 – slika.

VODNIK FRANCE podobar, kipar in restavrator

R. 27. jan. 1874 na Podrebri pri Polhovem Gradcu, u. 17. okt. 1966 v Novem mestu. Podobarstva se je izučil pri Jerneju Trnovcu v Polhovem Gradcu in po treh letih odšel v Ljubljansko obrtno šolo, kjer ga je učil kipar Alojz Gangl. Tu se je učil kot hospitant dve leti, zatem pa pri kamnoseku Tomanu, pri kiparju Progarju v Celovcu in se izpopolnjeval še na Dunaju. L. 1907 se je naselil v Novem mestu in odprl svojo delavnico. Tu je obnovil oz. izdelal nad 50 oltarjev, veliko kipov in razpel. Njegov atelje sta rada obiskovala tudi umetnostni zgodovinar dr. France Stele in slikar Božidar Jakac. – Dolenjski list, 18. nov. 1965, št. 46, str. 6 (z drugačnima podatkom o dnevu rojstva) – s sliko.

VODNIK VALENTIN prvi slovenski pesnik, slovničar, šolnik in urednik

R. 3. febr. 1758 v Zg. Šiški pri Ljubljani, u. 8. jan. 1819 v Lj., pok. pri sv. Krištofu. Za gimnazijo se je pripravil pri stricu p. Marcelu v Novem mestu, študiral gimnazijo v Ljubljani, stopil 1775 v frančiškanski red, študiral filozofijo v Novem mestu in bil ordiniran 1782 na Krku. Služboval je v raznih krajih, postal po odpravi redovništva posvetni duhovnik, profesor v Ljubljani in po francoski zasedbi naših krajev ravnatelj ljubljanskih osnovnih šol. Pomembno delo je opravil kot pesnik, šolnik, pisec učnih knjig, urednik številnih pratik, prvega slovenskega časopisa Lublanske novice, zlasti kot avtor prve slovenske posvetne pesniške zbirke Pesme za pokušino (l. 1806). – SBL IV, str. 509.

VODUŠEK BOŽO pesnik, prevajalec in jezikoslovec

R. 30. jan. 1905 v Ljubljani, u. 28. jul. 1978 prav tam. Na ljubljanski univerzi je diplomiral na romanistiki in nato še pravo. L. 1939 - 1943 je bil odvetnik v Črnomlju, nato je odšel v partizane in bil član Znanstvenega inštituta pri Snosu. Po vojni je bil urednik Uradnega lista in znanstveni svetnik pri SAZU. Njegova pesniška zbirka Odčarani svet (1939) velja za eno naših najpomembnejših pesniških zbirk med dvema vojnama. Napisal je tudi tehen esej o Ivanu Cankarju in izvrstno prevajal poezijo in prozo iz francoščine, nemščine, angleščine in ruščine. Kot jezikoslovec pa je uvažal nove poglede na knjižni jezik. – SBL IV, str. 540.

VOGRINC JOŽICA knjižničarka in pesnica

R. 12. febr. 1935 v Holandiji. Osnovno šolo je obiskovala na Zdolah, nižjo gimnazijo na Senovem, učiteljske pa v Celju in je že takrat pisateljela. Po diplomu je učiteljela v raznih krajih in bila tudi ravnateljica, vendar je zaradi bolezni opustila poučevanje in postala knjižničarka na osnovni šoli v Krškem. Objavljati je začela šele, ko je postala članica literarnega kluba "Beno Zupančič". Piše tudi pesmi za otroke in črtice in sodeluje v Rasti. – Dolenjski list 38/1987, 5. marca, št. 9, str. 7 – s sliko. Osebni podatki.

VOJSKA ANDREJ pravnik

R. 28. nov. 1828 v Ljubljani, u. 15. febr. 1902 v Novem mestu. Po končani ljubljanski gimnaziji je študiral na Dunaju matematiko in fiziko in 1850 promoviral, dve leti kasneje pa še na pravo na graški univerzi. Kot pravnik je služboval v raznih krajih in postal 1867 dež. pravdnik v Novem mestu, 1869 pa sodni svetnik pri okrožnem sodišču. Prizadeval si je za uvedbo slo-

venščine na sodiščih, se družil s pisateljem Trdino in bil eden njegovih glavnih novomeških informatorjev o pesniku Prešernu, katerega je osebno poznal še kot ljubljanski dijak. – SBL IV, str. 561.

VOJSKA ANGELA – gl. SMOLA ANGELA!

VOJSKA DANILO ekonomist, spomeničar

R. 11. sept. 1911 (sin Angele Smola) v Novem mestu, u. 2. dec. 1986 v Ljubljani. Po maturi na novomeški gimnaziji se je vpisal na tehniško fakulteto v Ljubljani, vendar je zaradi živčne bolezni moral študij prekiniti. Od 1932 je sodeloval v levičarskem študentskem gibanju in sodeloval v študentskih listih Akademski glas in "1951". Med drugo vojno je delal v partijskih organizacijah, bil 1942 aretiran in zaradi bolezni izpuščen. Po vojni je bil docent za politično ekonomijo na ekonomski fakulteti, nato redni profesor, prodekan in dekan, poslanec skupščine LRS, delegat na kongresih KPJ in KPS itd. Prejel več visokih odlikovanj. – SBL IV, str. 561. Delo, 6. dec. 1986, št. 283, str. 2 – slika.

VOJSKA VLADO zdravnik

R. 29. sept. 1913 v Novem mestu (brat Danila), padel kot partizanski zdravnik 19. sept. 1943 blizu Cerknice, pok. v Cerknici. Kot ljubljanski medicinec je sodeloval v levičarskem gibanju in bil član Mladega Triglava. L. 1941 je diplomiral in kot stažist v bolnici sodeloval v OF in v Varnostno-obveščevalni službi, zdravil ranjence in bil ponovno zaprt. L. 1943 je odšel v partizane, bil zdravnik v bolnici na Rogu, nato sanitetni referent v Tomšičevi brigadi in padel ob umiku na Slivnico pri Cerknici. – TV-15 10/1972, 30. marca, št. 14, str. 11 – s sliko.

VOLC ALOJZIJ kronist in lovski pisatelj

R. 21. marca 1878 v Podkorenu pri Kranjski Gori, u. 1. jan. 1963 v Soteski pri Straži. V mašnika je bil posvečen v Ljubljani 1901 in služboval kot kaplan v Mirni Peči (1901-2), v Trnovem na Notranjskem (1905-6), v Šmarju pri Grosupljem (1906-7), kot župnik pa od 1907 do 1953 v Soteski. Bil je vnet lovec in je s črticami sodeloval v Lovcu. V rokopisu je zapustil Kroniko soteške fare, kjer je tudi njegova fotografija. – Nova pot 15/1963, str. 219.

VOLC JOSIP pisatelj in pedagog

R. 22. dec. 1869 v Podkorenu pri Kranjski Gori, u. 11. marca 1958 v Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Kranju in Ljubljani, stopil v bogoslovje in bil 1894 ordiniran. Kot kaplan je služboval v Ribnici, kot župnik v Vel. Poljanah pri Ribnici, od 1925 pa kot kanonik in prelat v Ljubljani. Pisal je pesmi, črtice in igrice v mladinski list Vrtec, v katerem so začeli svojo literarno pot tudi Murn, Kette in Župančič. L. 1918 je Vole prevzel uredništvo Vrtca in mu dal novo podobo. Priredil je tudi več izdaj sv. pisma za osnovne in meščanske šole in drugo. – SBL IV, str. 565.

VOLČIČ EDVARD pravnik

R. 10. dec. 1858 v Senožečah, u. 22. nov. 1911 v Novem mestu. Pravo je študiral na Dunaju in 1882 promoviral. Kot avskultant je služboval v Novem mestu, nato kot sodnik v Žužemberku, Krškem in Ložu, nato ponovno v Novem mestu od 1897 do 1911. V Žužemberku je 1891 ustanovil posojilnico, 1898 pa v Novem mestu samostojno šolo Glasbene matice. Bil je plodovit pravni pisatelj in je sodeloval v Slovenskem pravniku, Slovenskem narodu, Slovnanu in Letopisu Matice slovenske ter pripravil več snopičev za zbirko avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku. – SBL IV, str. 567.

VOLČIČ JANEZ nabožni pisatelj

R. 27. apr. 1825 v Gabrovcu pri Škofji Loki, u. 14. dec. 1887 v Šmarjeti na Dolenjskem. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu in Ljubljani, bil 1849 posvečen in kot duhovnik služboval med drugim v Semiču, Šmarjeti, Dragatušu, Podgradu in ponovno v Šmarjeti. Bil je zelo plodovit nabožni pi-

Janez Volčič

satelj in izdal v petih knjigah Življenje preblazene Device in Matere Marije in sv. Jožefa. Trdina mu je bil gorak in je v bajki Šamaj močno pretiraval njegovo gospodarnost. – SBL IV, str. 568.

VOLF MARIJA šolnica, Žagarjeva nagrajenka
R. 1930 v Pamečah pri Slovenj Gradcu. Kot učiteljica je službovala v raznih krajih, najdlje v Vasi-Fari na Kočevskem kot predmetna učiteljica in ravnateljica. Po njenem prizadevanju se je večina učencev po šolanju oz. študiju vračala v domače kraje in je z organiziranjem srečanj krepila sožitje med slovenskim in hrvaškim prebivalstvom na obeh straneh Kolpe. Poleg tega je tudi pridno dopisovala v Dolenjski list. L. 1975 je prejela Žagarjevo nagrado za domiselno vključevanje vrednot NOB v vzgojno-izobraževalno delo. – Dolenjski list, Delo 17/1975, 21. in 28. jun., št. 144 in 150, str. 4 oz. 24. Narodni heroj Stanko Žagar, str. 76 – slika.

VOLJČ BOŽIDAR zdravnik in ribiški pisatelj
R. 3. jan. 1939 v Krškem. L. 1963 je diplomiral na medicinski fakulteti v Ljubljani. 1982 magistriral v Zagrebu in 1990 promoviral v Ljubljani za doktorja medicinskih znanosti. Bil je vodja in zdravnik ZD Ribnica in ZD Kočevje in vodja službe za napredek zdravstvenega varstva v ZD Ljubljana. V samostojni Sloveniji je bil tudi minister za zdravstvo. Je tudi ribiški strokovnjak. – L. Menaše: Svetovni biografski leksikon, str. 1013. Kdo je kdo za Slovence 1991, str. 291 (da je rojen v Mokronogu).

VONČINA DRAGO šolnik in publicist, Žagarjev nagrajenec
R. 3. nov. 1900 na Gorah pri Idriji, u. 24. dec. 1980 v Ljubljani, pok. v Štepanji vasi. Po maturi na idrijski realki (1920) je študiral slavistiko in romanistiko (1920-24), učiteljeval na osnovnih šolah v Loškem Potoku, Papežih in Mirni Peči, Dolenji vasi, bil šolski nadzornik v Črnomlju, odšel v partizane in bil inštruktor na oficirski šoli. Po vojni je bil šolski inšpektor v Novem mestu in prosvetni svetovalec v Ljubljani. L. 1960 je bil imenovan za pedagoškega svetnika. Udeleževal se je tudi kot pedagoški pisatelj in je 1978 izdal Kroniko šolstva NOB v Beli krajini. – SBL IV, str. 576 s sliko.

VONČINA IVAN hrvaški politik
R. 23. okt. 1827 v Novem Vinodolskem na Hrvaškem, u. 2. dec. 1885 v Zagrebu. Bil je sin učitelja slovenskega rodu. Gimnazijo je študiral v Novem mestu in Ljubljani. Bil je reški podžupan in od 1877 zagrebški župan ter si pridobil veliko zaslug za razvoj zagrebške univerze. Ker je na Reki zago-varjal bana Mažuraniča, ki je hotel spor z Maždari rešiti s sporazumom z Dunajem, si ga je pisatelj Trdina v svojih spisih večkrat privoščil. – Enciklopedija Jugoslavije VIII, str. 41 – slika. M. Dodič: 225 let, str. 417. Trdina ZD III, str. 553, XII, str. 273.

VONČINA LEON STANISLAV publicist in zgodovinar
R. 7. apr. 1826 (st. brat Ivana) v Novem Vinodolskem, u. 4. nov. 1874 v Ljubljani. Šest gimnazij je naredil v Novem mestu, licej in bogoslovje pa je končal v Ljubljani, nadaljeval študij na Dunaju in promoviral. V Ljubljani je predaval cerkveno zgodovino in pravo v bogoslovju, bil član škofijskega konzistorija in cerkvenega sodišča. Bil je soustanovitelj Slovenske matice in ustanovitelj Katoliške družbe rokodelskih pomočnikov ter je skrbel za izobraževanje bodočih obrtnikov in za socialno varstvo rokodelcev v boleznih. Napisal je tudi prvo biografijo Friderika Barage (1896). – SBL IV, str. 577.

VONČINA NIKO psihiater
R. 28. nov. 1905 v Krškem, u. 15. jan. 1973 v Ljubljani. L. 1932 je promoviral na medicinski fakulteti v Zagrebu in kot psihiater služboval v bolnici za duševne in živčne bolezni na Studencu oz. pozneje v Ljubljani. Kot psihiater, šef oddelka in nazadnje kot direktor je vzgojil vrsto slovenskih psihiatrov. – Delo 15/1973, 17. jan., št. 14, str. 7. NRazgl 22/1973, 9. marca, št. 5, str. 113.

VOŠNAR PAVEL oficir

R. 28. dec. 1902 v Trstu, u. 12. okt. 1943 v Mozlju pri Kočevju. Družina se je po vojni preselila v Maribor. Študiral je na univerzi, končal 1926 vojaško akademijo in dosegel v stari Jugoslaviji čin artilerijskega kapetana. Pred Nemci se je umaknil v Ljubljano in se poleti 1941 vključil v četniško gibanje, nasprotno OF. Postal je član Sokolskega vojnega sveta in poveljnik Sokolske legije ter poveljnik 1. bataljona Legije smrti. Konec julija 1943 je odšel v Centralni četniški odred na Dolenjsko. Ob kapitulaciji Italije so partizani četnike v Grčaricah obkolili in Vošnar je bil pred vojaškim sodiščem obsojen na smrt in v Mozlju ustreljen. – Prim. SBL, 17. snopič, str. 266.

VOŠNJAK MITJA pisatelj in diplomat, spomeničar

R. 3. febr. 1923 na Ptuj. Maturiral je 1941 v Ljubljani, kamor se je družina zatekla ob nemški okupaciji Štajerske. L. 1943 je odšel v partizane in kot pisec in urednik sodeloval v mladinskih listih. Po vojni je bil med drugim generalni konzul v Celovcu in Trstu, poslanik v Berlinu, veleposlanik v Avstriji. Pisal je romane (Naša velika matura), črtice iz kmečkega življenja v Slovenskih goricah in Halozah, spomine (Veleposlanikovi zapiski). Prejel je številna visoka odlikovanja. – SBL IV, 589.

VOŠNJAK SERGEJ časnikar in kulturnopolitični delavec, spomeničar

R. 6. okt. 1924 (brat Mitje) na Ptuj. Gimnazijo je obiskoval na Ptuj, končal pa po vojni v Ljubljani. L. 1942 je odšel v partizane. Kot kulturnik je deloval v Tomšičevi, Cankarjevi in Gubčevi brigadi, v Agitpropu, urejal Mladino in v njej pisal članke in pesmi. Po vojni je urejal Mladino in Pionirja, bil dopisnik borbe iz Avstrije, glavni urednik Slovenskega poročevalca, ravnatelj Mestnega gledališča, podpredsednik skupščine mesta Ljubljane itd. Po vojni je pisal črtice iz partizanskega življenja in mladinska dela. – SBL IV, str. 590. TV 15 18/1980, 22. maja, št. 20, str. 9 – s sliko.

VOVK (VOLK) ANTON škof in cerkveni govornik

R. 19. maja 1900 v Vrbi na Gorenjskem (pranečak Fr. Prešerna), u. 7. jul. 1963 v Ljubljani. Gimnazijo je študiral v Kranju in Šentvidu, bogoslovje v Ljubljani in bil 1923 ordiniran. Kot kaplan je služboval tudi v Metliki (1923–26) in bil 1940 imenovan za ljubljanskega kanonika, 1946 pa za škofa. L. 1961 je postal nadškof. Po prevzemu škofije je skušal urediti odnose z državo, kar mu je po več letih težav in celo direktnega ogrožanja (20. januarja 1952 na železniški postaji v Novem mestu) tudi uspelo. Posrečilo se mu je ohraniti teološko fakulteto in bogoslovno semenišče in poleg drugega ustanoviti pet novih župnij v Ljubljani – SBL IV, str. 592.

VOVK BERNARD (ANDREJ) pedagog

R. 1. nov. 1824 v Ovsišah na Gorenjskem, u. 8. marca 1911 v Brežicah. Gimnazijo je dovršil v Ljubljani in 1843 stopil v frančiškanski red. V letih 1852–4 je študiral matematiko in fiziko na Dunaju in postal prvi univerzitetno izobraženi učitelj na tedanji frančiškanski gimnaziji v Novem mestu. L. 1857–67 je bil tudi njen ravnatelj in je kot zaveden Slovenec branil slovenske narodne pravice in pravice dijakov pred zagrizenimi nemškimi profesorji in domačimi nemškutarji. Kot izvrsten pedagog je vzgojil tudi poznejšega univ. profesorja fizike Ign. Klemenčiča. – Dodič: 225 let, str. 339. Dom in svet 1908, str. 95 – s sliko.

VOVK SLAVKO agronom in ribiški strokovnjak

R. 1. 1923 v Mariboru, u. 17. okt. 1987 blizu Ravne gore na Hrvaškem. Maturiral je v Zagrebu in tam tudi diplomiral za inženirja agronomije (1949). Kot pedolog je služboval v Kmetijskem inštitutu v Ljubljani, nato bil profesor na nižji gimnaziji v Fari ter hkrati predsednik kmetijske zadruge, upravnik ribogojnice v Kobaridu in direktor Zavoda za ribištvo v Ljubljani. Kot tehnični svetovalec v ribogojništvu je deloval tudi v Italiji in postal svetovno znan ribogojni strokovnjak. Posvečal se je tudi šahu in bil nekajkrat prvak Dolenjske. Po upokojitvi se je vrnil v Kolpsko dolino. Zaslužen je za razvoj ribogojstva v nekdanji Jugoslaviji, Italiji in drugod po Evropi. – Dolenjski list 38/1987, 29. okt., št. 43, str. 20 – s sliko.

Bernard (Andrej) Vovk

Ob 150-letnici rojstva

Rihard Dolenc je leta 1873 organiziral pouk kmetijstva na Slapu pri Vipavi, leta 1886 pa je šolo z učenci in učitelji ter z opremo in živino preselil na Grm pri Novem mestu, kjer je nato še več kot dvajset let vodil to ustanovo. V tistem času je bila grmska šola edini samo slovenski strokovni zavod s slovenskim učnim jezikom, saj so na podobnih šolah v Mariboru in Celovcu poučevali v nemščini. Rihard Dolenc je bila ugledna osebnost na Kranjskem in v monarhiji.

Rodil se je dne 31. januarja 1849 na gradu Rožek – Brje pri Vipavi, kjer je bil njegov oče Leopold oskrbnik Lanthierjevega posestva. Rihard je osnovno šolo končal leta 1861 v Postojni; srednješolsko realko je začel v Ljubljani in jo leta 1867 dovršil v Gorici, pod vplivom okolja se je odločil za kmetijsko stroko. Sprva je študiral na kmetijskem zavodu v Altenburgu (Turingija), naslednje leto (1868 – 1869) na kmetijski akademiji v Magyar-Ováriju. Potem je leta 1869 – 1870 proučeval lanarstvo na kmetijski šoli v Šumperku na Moravskem ter v letih od 1870 do 1873 obiskoval in absolvirал Višjo šolo za sadjarstvo in vinarstvo v Klosterneuburgu; leta 1873 je bil imenovan za upravnika novoustanovljene Sadjarske in vinarske šole na Slapu pri Vipavi, s katero se je leta 1886 preselil na Grm pri Novem mestu. Obe ustanovi je uspešno vodil do upokojitve leta 1907. S temeljito izobrazbo v vseh strokah in gospodarskih panogah in z izredno zavzetostjo za razvoj sadjarstva, vinarstva in čebelarstva, z dobro organiziranim pedagoškim delom ter plodnim publicističnim delovanjem je Dolenc veljal za vrhunskega strokovnjaka, ne samo na Slovenskem, temveč v vsej monarhiji. S svojim nad 35-letnim vodstvom obeh kmetijskih šol je dosegel veliko strokovno raven zavod in njegovo vzorno gospodarstvo; vzgojil je več kot 400 odličnih domačih strokovnjakov ter več sto dobrih kmečkih gospodarjev. V Vipavi je od leta 1874 vodil podružnico Kranjske kmetijske družbe ter organiziral razne tečaje in skrbel za nabavo in porabo kmetijskih strojev in drugih potrebščin. V Vipavi in Novem mestu je organiziral kmetijske, posebej še sadjarske, vinarske in čebelarске razstave. Zelo koristni in uspešni so bili tečaji za ljudskošolske učitelje in gospodinje. Bil je sodelavec mnogih slovenskih in nemških strokovnih časnikov in glasil: pisal je v Novice od leta 1869, v Naznanila KKD in Wiener Land wirtschaftliche Zeitung od leta 1870, Slovenski gospodar od leta 1880, Weinlaube in Weinzeitung od leta 1881, v Kmetovalcu od leta 1884, v Koledar in kašipot po Trstu od leta 1884, v Dolenjske novice pa od 1890 dalje. Izdal je tretji letnik Kmetovalca leta 1877 v Gorici, oglašal se je tudi v političnih glasilih, kot so bili Narod, Soča, Edinost, zlasti v zadnjih dveh desetletjih prejšnjega stoletja, ko je rojevalo blago svobodomiselno politiko Frana Šukljeta ljubezen do domovine, versko strpnost in zvestobo do splošnih moralnih načel. Čast in družbeni ugled je ustvarjal odnose in veljavo. Tudi v stroki! V mladosti ga je osvojilo taborško gibanje, zato je navdušeno govoril 9. maja 1869 na pivškem taboru, na Klancu na Notranjskem. Prizadeval se je za izboljšanje sadnih in trtnih izborov, za sodobnejšo predelavo sadja in grozdja, za boljša vina in mošte, posebej pa še za napravo vinogradov na ameriških podlagah. Na lastnih izkušnjah je izdelal načrt in opis nove sušilnice, v Naznanilih KKD je objavil Navod, kako se naj češplje suše in slivovec kuha (1972), leta 1887 je v Rudolfovem izšla učna knjiga Sadjarstvo ali ovoščarstvo, I. del, ter Nauk, kako zasajati vinograde z amerišskimi trtami (Ljubljana 1888 in Rudolfovo 1891). Razen tega je objavil večje število programskih in splošnih gospodarskih člankov, pokazal pa je tudi sposobnost ilustratorja, kar pričajo njegove številne risbe in ilustracije, s katerimi je opremil svoje strokovne članke in knjige ter šaljive prispevke (objavljene v listu Rogač in glasilu Gostilničar. Uporabljal je sigli D in R.D. Njegov avtoportret je bil objavljen v Kmetovalcu leta 1907, stran 211.

Prim.: Novice, 1873, 135; - Slovenski sadjar, 1919, 25 Kmetovalec, 1934, 63; - Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike SM, 1991, 11. zv., 105 in 106 s sliko; - SBL I., 140.

ZNAMENITI NOVOMEŠČANI

Rast 1 / 2000

NOVEMBER

Na otvoritvi skupinske razstave del, ustvarjenih na slikarski koloniji Sedem stoletij svetlobe in sence, je nastopil pesnik Smiljan Trobiš

KOČEVJE, 3. - 5. novembra - Dvanajst otrok in deset mentoric iz kočevskih in sodraške osnovne šole se je udeležilo tridnevne folklorne delavnice, ki jo je vodila Mojca Lepej iz Kopra.

NOVO MESTO, 3. novembra - Novo mesto je eno od treh slovenskih mest, vključenih v projekt Mreža za mobilnost teatra. Tako je bila v Kulturnem centru Janeza Trdine na ogled gledališka predstava Ion.

NOVO MESTO, 3. - 4. novembra - Kratke jesenske počitnice so novomeški šolarji lahko preživeli v Dolenjskem muzeju, kjer so organizirali zanimive delavnice.

KOČEVJE, 5. novembra - V Likovnem salonu so odprli razstavo izdelkov, ki so jih otroci izdelali na počitniških delavnicah.

NOVO MESTO, 5. novembra - Publicist, esejist in urednik Viktor Blažič, po rodu iz novomeške okolice, je v Knjižnici Mirana Jarca predstavil knjižno novost Svinčena leta.

SEVNICA, 5. novembra - Občina in ZKD sta povabila na predstavitev projekta in otvoritev razstave Kulturni center Sevnica avtorice Tine Hočevvar.

NOVO MESTO, 6. novembra - Simfonični orkester Mariborske filharmonije je imel koncert v Kulturnem centru Janeza Trdine.

ŠENTJANŽ, 6. novembra - ZKD in KD Milana Majena sta priredila koncert slovenskih pesmi, na katerem sta nastopila sevniški oktet Jurija Dalmatina in Cvetka Imperl z igranjem na citre.

ČRNOMELJ, 8. novembra - V glasbeni šoli je v okviru koncertnega cikla GM oder nastopil trio: hornist Boštjan Lipovšek, pianist Klemen Golner in mezzosopranistka Irena Yebuah iz Novega mesta. Koncert so ponovili v novomeškem Kulturnem centru Janeza Trdine.

DRAŠIČI, 10. - 14. novembra - Ob prazniku KS Drašiči je v gasilskem domu gostovalo KD Predoslje - Kranj s komedijo Pokvarjeno, Mestna godba Metlika je imela promenadni koncert, predstavili so zloženko o Drašičih, zabavno pa je bilo tudi na srečanju ljudskih pevcev in godcev.

METLIKA, 10. oktobra - Minilo je petdeset let od ustanovitve Belokranjskega muzejskega društva, ki so ga ustanovili na pobudo prof. Jožeta Dularja, ki je društvo tri desetletja tudi vodil.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 10. novembra - V zdravilišču so odprli skupinsko likovno razstavo del, ki jih je ustvarilo 18 slikarjev v šmihelskih kolonijah Sedem stoletij svetlobe in sence. Prireditve so popestrili pesnik Smiljan Trobiš ter pevci skupine Zarja iz Šmihela.

NOVO MESTO, 11. novembra - V Galeriji Luna so bila na ogled nagrajena dela Rock Otočca 1999: Boruta Peterlina iz Straže, ki je prejel glavno nagrado, Tomaža Grdina iz Novega mesta in Petra Noseta iz Ljubljane.

ŠENTJANŽ, 11. novembra - V kulturni dvorani so predstavili dve novi knjigi zgodovinarja prof. Janeza Kosa, in sicer Šentjanž - 700 let ter Izgnanci in begunci 1941 - 1945.

ČRNOMELJ, 12. novembra - Skupina Direndaj je popestrila otvoritev razstave fotografij Metličana Boštjana Matjašiča v Mladinskem klubu Bele krajine. - V kulturnem domu je znani medvojni fotograf Edi Šelhaus odprl razstavo svojih fotografij ter fotografij nekaterih drugih partizanskih fotografov, ki so v letih 1943 - 1945 delovali v Beli krajini.

NOVO MESTO, 12. novembra - Dr. Jože Kraševac je v Knjižnici Mirana Jarca predaval o slovenskem standardnem prevodu Svetega pisma.

ŠENTJERNEJ, 12. novembra - Vinogradniški oktet je povabil v šolo na Martinov koncert.

ŽDINJA VAS, 12. novembra - V gostilni Pugelj so na Rudijevem večeru, ki je bil v znamenju martinovanja, nastopili Kamniški koledniki in pesnik Smiljan Trobiš.

ČATEŽ, 13. novembra - Potekalo je 13. popotovanje po Levstikovi poti od Litije do Čateža. Na zaključni kulturni prireditvi so nastopili združeni pevski zbori s Čateža, Mirne, iz Mokronoga in Velikega Gabra, trebanjska in litijska godba ter plesna skupina Čateške igrice.

NOVO MESTO, 13. novembra - Na mednarodnem kulturnem večeru v organizaciji Literarnega kluba Dragotina Ketteja in Območne izpostave Sklada so nastopili gostje iz Beograda: pesnica in prozaistka Jelena Marković ter prozaista in urednika Petar Arbutina in Milen Alempijević. Predstavili so tudi slovensko revijo Apokalipsa.

MOKRONOG, 14. novembra - Metropolit dr. Franc Rode je ob 350-letnici mokronoške župnije in 175-letnici župnijske cerkve blagoslovil obnovitvena dela cerkve. Marko Kapus je predstavil knjigo Žalostna gora - dolenska božja pot, ki predstavlja prvi zvezek mokronoškega zbornika. Avtor je umetnostni zgodovinar Ferdinand Šerbelj.

PREČNA, 14. novembra - V župnijski cerkvi so združeni cerkveni pevski zbori iz Suhe krajine in župnijski zbor iz Vavte vasi s priložnostnim orkestrom pod vodstvom prof. Aleša Makavca izvedli znano Misso Seraphico Hugolina Sattnerja, pomembnega cerkvenega skladatelja, rojenega v Novem mestu. Organist je bil Matej Burger, solistka pa Mojca Saje.

KARLOVEC, 15. novembra - V sklopu Dnevov slovenske knjige je v Mestni knjižnici Ivana Gorana Kovačiča novomeška višja bibliotekarka Jadranka Matić Zupančič vodila knjižni večer s Tonetom Pavčkom.

BIHAČ, 17. novembra - V Mestni galeriji so odprli razstavo del novomeških slikarjev Jožeta Kotarja in Janka Orača. Nastopili so glasbeniki Dolenjskega kvinteta trobil.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 17. novembra - Nekdanji ljubljanski župan Jože Strgar je skupaj z urednikom Mohorjeve založbe dr. Janezom Dularjem v osnovni šoli predstavil svojo avtobiografsko knjigo Od vrtnarja do župana.

NOVO MESTO, 17. novembra - Na samostojnem koncertu v Kulturnem centru Janeza Trdine je nastopil ruski pianist Aleksander Piroženko.

FLORIDA, 18. - 21. novembra - Na 1. mednarodnem zborovskem festivalu je mešani pevski zbor Revoz z zborovodkinjo Cvetko Krampelj dosegel lep uspeh - srebrno diplomu.

LJUBLJANA, 18. - 24. novembra - V Cankarjevem domu je potekal 15. Slovenski knjižni sejem, na katerem je od dolenjskih založb sodelovala le Mondena iz Grosupljega.

NOVO MESTO, 19. novembra - Dolenjski muzej in Mestna galerija Ljubljana sta povabila na otvoritev fotografske razstave Božidar Jakac - fotografski in filmski zapis skozi čas. Razstavo je predstavil kustos Sarival Sosič, otvoritev pa je glasbeno popestril duo New Strings z violinistoma Vladom Battisto in Marjanom Dovičem.

NOVO MESTO, 20. novembra - KUD Nove arkade je v grmski osnovni šoli pripravil redni letni koncert svojih glasbenih skupin in slikarsko razstavo članov društva. Kot gostje so nastopili citrarka Andreja Sintič in pevci mešanega pevskega zbora Pomlad pod vodstvom Jožice Prus.

RIBNICA, 20. novembra - V galeriji Miklove hiše so razstavili del risb in litografij lani umrlega slikarja, grafika in ilustratorja Franceta Miheliča z naslovom Ribniški čas. Na otvoritvi je spregovoril avtor razstave, umetnostni zgodovinar Lojze Gostiša.

ŠKOCJAN, 20. novembra - Dekliška pevska skupina Plamen je povabila na letni koncert v dvorano gostilne Luzar. Gost večera je bil Slovenski kvartet.

TREBNJE, 21. novembra - Dekliška skupina Ragle je imela v kulturnem domu tretji samostojni koncert. Kot gostje so nastopili Viniški tamburaši.

BREŽICE, 22. novembra - V Posavskem muzeju so se na delovnem srečanju zbrali muzejski pedagogi.

LJUBLJANA, 24. novembra - Predsednik Republike Slovenije Milan Kučan je odlikoval Posavski muzej Brežice ob petdesetletnici delovanja za zasluge in prispevek pri ohranjanju kulturne dediščine in pri razvoju kulturnega življenja s častnim znakom RS.

NOVO MESTO, 25. novembra - Ob 77-letnici domačega besednega ustvarjalca, prof. Janeza Kolenca, so v Knjižnici Mirana Jarca prvič javno pred-

Z otvoritve fotografske razstave Božidarja Jakca; kustos Sarival Sosič in podžupan Mestne občine Novo mesto Boris Dular

Pisatelj in pesnik prof. Janez Kolenc na predstavitvi svojih knjig v Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu

stavili njegovi zadnji knjigi, roman Čudna pota ter zbirko esejev in kratke proze Iskanje v blodnjah. Odlomke iz knjig sta brala Božena Petrov in Tomaž Koncilija, daljše razmišljanje o Kolencu pa je prispeval Jože Gorenc. Za glasbene predahe je skrbel kitarist Dušan Pavlenič.

LJUBLJANA, 26. novembra - V frančiškanski cerkvi se je ob 20-letnici umetniškega delovanja predstavil glasbenik Milko Bizjak.

RIBNICA, 26. novembra - Domačinka Duška Hočevnar je v Ideal centru predstavila svojo prvo pesniško zbirko Mesečine.

ŠENTLOVRENC, 26. novembra - V kulturnem domu so se na tradicionalnem koncertu predstavili Zagriški fantje pod vodstvom Darka Bregarja, pevsko sekcija KUD Marije Kmetove. Kot gost je nastopil še mešani pevski zbor dr. Petra Držaja iz Veličega Gabra.

TREBNJE, 26. novembra - Iščem moža s kulturo srca je naslov komedije, ki so jo uprizorili v kulturnem domu.

GROSUPLJE, 27. novembra - Na območni reviji pihalnih orkestrrov so nastopili godbi Stična in Dobrepolje ter pihalni orkester grosupeljske glasbene šole.

NOVO MESTO, 27. novembra - V knjižnici frančiškanskega samostana so na ogled postavili prodajno likovno razstavo del, ki so nastala v likovnih kolonijah Umetniki za Karitas. Razstavo je predstavila Jožica Ličan.

SEVNICA, 28. novembra - V župnijski cerkvi sv. Miklavža je bil koncert, na katerem so domačini in drugi pevci prepevali Slomškove pesmi.

NOVO MESTO, 29. novembra - V Kulturnem centru Janeza Trdine je bila predstava Dušana Kovačevića Balkanski špijon v izvedbi Špas teatra.

METLIKA, 30. novembra - Ob občinskem prazniku so v knjižnici priredili večer z Vido Bošnjak Logar in predstavitev njene zbirke Slutnja.

ČRNOMELJ, novembra - Gledališka skupina Zavoda za izobraževanje Črnomelj je uprizorila komedijo Vaja zbora v režiji Vojka Zidarja.

DOBOVA, novembra - Odprli so razstavo Likovne družine iz Dobove, na kateri se je predstavilo deset avtorjev. O razstavi je spregovoril akad. slikar Pavol Tesar, otvoritev so z glasbo pospremili godbeniki iz Loč.

DUNAJ, novembra - Tradicionalna božična razstava v Slovenskem kulturnem centru je bila posvečena izdelkom lončarske obrti družine Nosan iz Prigorice pri Ribnici.

LITIJA, novembra - Domači pihalni orkester pod vodstvom Vasje Namestnika je praznoval 100-letnico delovanja. Na prireditvi, na kateri so nastopili še pianistka Veronika Hauptman, basist Jože Vidic ob spremljavi harmonikarja Vilija Kralja ter Zasavski in Leseni rogisti, je bil slavnostni govornik dr. Matjaž Kmecl.

LJUBLJANA, novembra - Na fotografskem natečaju Svoboden kot ptica je v kategoriji Ptice v podobah prvo nagrado prejel Marko Pršina iz Novega mesta za fotografijo male bele čaplje. – Pil, tednik za najstnike, je med štiri najboljšimi glasili izbral tudi Našo pot, glasilo OŠ Šentjernej.

NOVO MESTO, novembra - Umrl je Ivan Zoran, pesnik in publicist, dolgoletni novinar Dolenjskega lista, sourednik Dolenjskih razgledov, sodelavec trebanjske Samorastniške besede in Rasti. – Pričelo se je snemanje novega slovenskega igranega celovečernega filma Dediščina, nadaljevanje filma Milice, ki so ga pred dvema letoma posneli novomeški ljubiteljski filmarji. Producent novega filma je Franci Kek, režiser Sašo Đukić. – Družinski trio Novina praznuje desetletnico delovanja. – Franci Koncilija je v samozaložbi izdal drugo pesniško zbirko z naslovom Maranatha. – Pri Novem mediju je izšla šesta knjižica anekdot in prigod upokojenega novinarja in publicista Slavka Dokla z naslovom Korl, koliko je ura?

PIŠECE, novembra - Marjana Ogorevc, Martin Dušič in Franc Ornik so skupaj z Dolenjsko založbo izdali knjigo Bršljanov cvet, Maks Pleteršnik vedno z nami, s katero se spominjamo znamenitega slovenskega leksikografa in znanstvenika.

RIBNICA, novembra - V prostorih novega študentskega kluba se je predstavil slikar Janez Jevnikar iz Novega mesta.

TURJAK, novembra - Devetnajst likovnikov je sodelovalo na razstavi del likovnih samorastnikov v dvorani krajevnega doma, med drugim tudi domačini iz KUD Marija Kogoja.

Pisateljica Berta Golob na obisku knjižnega sejma v Šentjerneju

KRŠKO, 1. decembra - Sedemnajst članov Društva likovnikov Krško Oko se je v galeriji predstavilo s skupinsko razstavo Zimski prazniki. Na otvoritvi so sodelovali citrarka Jasmina Levičar, pesnica Ana Rostohar in skupina članov akademskega pevskega zbora Palma iz Zagreba.

ŠENTJERNEJ, 1. decembra - Gostja tradicionalnega, 19. Miklavževega knjižnega sejma, ki sta ga pripravili Knjigarna Mladinska knjiga in šentjernejska osnovna šola, je bila pisateljica Berta Golob.

KRŠKO, 2. decembra - V Valvasorjevi knjižnici je Center za socialno delo ob mednarodnih dnevih akcij proti nasilju nad ženskami organiziral glasbeno-pesniški večer. - Na brestaniškem gradu so odprli fotografsko razstavo V iskanju ženske.

NOVO MESTO, 2. decembra - Janez Črnač je v Knjižnici Mirana Jarca predstavil svojo novo knjigo, prvo monografijo o Kočevski, z naslovom Kočevska: gozdnata in skrivnostna dežela.

ČRNOMELJ, 3. decembra - Praznujmo je bil naslov predprazničnega koncerta Godbe na pihala Črnomelj, ki so ga imeli v kulturnem domu. Gost večera je bil pevec in kantavtor Andrej Šifrer.

NOVO MESTO, 3. decembra - Miro Božič je z igranjem na orglice obogatil otvoritev razstave del akademskega slikarja Tomaža Perka v Galeriji Krka. - Predstavo Kaj ti je, deklica? je v Kulturnem centru Janeza Trdine pripravila gledališka skupina Audex tabulatum z novomeške gimnazije.

TREBNJE, 3. decembra - Na 1. medobmočnem srečanju upokojskih zborov v domu starejših občanov so nastopili zbori iz Brežic, Grosuplja, Novega mesta in Trebnjega.

ŽUŽEMBERK, 3. decembra - V prostorih osnovne šole so odprli razstavo del udeležencev prve žužemberske slikarske kolonije, katere pobudnik in organizator je akademski slikar Jože Kumer. Kolonijo so posvetili spomenu na letos umrlega urednika suhokranjskega zbornika Marjana Legana, po rojstvu Žužemberčana. Otvoritev razstave, na kateri so se predstavili tudi mladi domači likovniki, je popestrila solistka Mojca Saje ob klavirski spremljavi Aleša Makavca.

DOBREPOLJE, 4. decembra - Na osrednji prireditvi ob občinskem prazniku so nastopile domače kulturne skupine, gostje Prifarski muzikanti, predstavili pa so tudi ponatis knjige Frana Jakliča Vaška pravda.

KOČEVJE, 4. decembra - Freyer teater iz Ljubljane z lutkarjem Robertom Valterjem je v hotelu Valentin uprizoril predstavo Osel nazarenski.

ŠENTJERNEJ, 4. decembra - Na kulturnem večeru v osnovni šoli so predstavili novo pesniško zbirko Dolenjska zemlja Jožeta Grgoviča. Kot gostje so nastopili: ansambel Vrisk, Trio Frančič in Vinogradniški oktet.

MIRNA PEČ, 5. decembra - Na Miklavževem koncertu so nastopili: kitarist Andrej Grafenauer, sopranistka Katja Perger, flautistka Mateja Bajt, Milko Bizjak na špinetu in glasbeniki iz družine Bogataj. Na ogled so postavili tudi fotografsko razstavo Kamnita pripoved Roberta Kokola.

BREŽICE, 7. decembra - V Prosvetnem domu je bila baletna predstava Ples kadetov v izvedbi plesne skupine Croatia in baleta Hrvaškega narodnega gledališča iz Zagreba.

NOVO MESTO, 8. decembra - Izpod peresa upokojenega novinarja Dolenjskega lista Toneta Jakšeta se je dvojici knjig z reportažnimi zapisi o ljudeh iz krajev širše Dolenjske - Dolenjski obrazi in Naše korenine - pridružila tretja z naslovom Iz takih korenin. Na predstavitvi knjige v gostilni Na hribu so poleg avtorja sodelovali še slikarji, ki so v delu prispevali svoje slike: Jožica Škof, Dirk Heij, Danja Bajc in Franc Železnik. - Zvone Šeruga, novinar in svetovni popotnik, doma s Sel pri Ratežu, je v Kulturnem centru Janeza Trdine predstavil svojo šesto potopisno knjigo Poti v neznano, zraven pa dokumentarni potopisni film. Obe novosti je predstavil tudi v Krškem in v Trebnjem. - V avli Dolenjske banke so na ogled postavili priložnostno razstavo del akademskega kiparja Franceta Goršeta z naslovom V neutrudnem iskanju lepote in resnice je utripalo njegovo srce, ki jo je pripravila Odeta Gorše, edina v Sloveniji še živeča umetnikova sorodnica. Izšel je tudi Goršetov koledar za leto 2000. - V razstavišču restavracije Splošne bolnišnice Novo mesto so odprli razstavo slik ljubiteljske slikarke Neve Vranešič Virant iz Ljubljane. Na otvoritvi so nastopili učenci zasebne novomeške

glasbene šole Rauch.

BREŽICE, 9. decembra - Sevničan Rudi Stopar se je v Posavskem muzeju predstavil s pregledno razstavo skulptur, risb in grafik. O ustvarjalcu je spregovorila kustosinja Oži Lorber, kulturni program pa so izvedli Karolina Vegelj Stopar, Branimir Beliško, Ana in Eva Stopar.

DUNAJ, 9. decembra - V svetovno znanem umetnostnem muzeju Albertina so odprli razstavo grafik akademskega slikarja Branka Suhyja iz Novega mesta. Nastopila je violinistka Victoria Martino.

NOVO MESTO, 9. decembra - Upokojena novomeška učiteljica Ivanka Mestnik je pri Dolenjski založbi izdala svojo novo knjigo Vikend sredi vasi. Na predstavitvi v Kulturnem centru Janeza Trdine se je s pisateljico pogovarjal Darko Pucelj, spregovoril je Franci Šali, kulturni program pa so oblikovali Janez Gliha in pevke Turističnega društva Suha krajina. – V kavabaru Pri slonu se je s ciklom slik pod naslovom Aktualno predstavil Vito Šarugo. Avtorja je predstavil Jožef Matijević, na otvoritvi pa sta nastopila glasbenika Tokac in Tučo.

RIBNICA, 10. decembra - Člani Lions kluba so povabili v Miheličevo gostilno na dobrodelno prireditev, jazz večer z Alenko Godec in prijatelji.

ČRNOMELJ, 11. - 12. decembra - V okviru 10. Novoletnega direndaja je v kulturnem domu nastopila baletna skupina Croatia iz Zagreba ter gledališka skupina iz OŠ Loka z igrico Kdo je napravil Vidku srajčico.

NOVO MESTO, 11. decembra - Mešani pevski zbor Pomlad pod vodstvom Jožice Prus je povabil na predpraznični koncert v frančiškansko cerkev.

RAZBOR, 11. decembra - Gostja razborskega večera je bila Štefka Kučan, srečanje pa so obogatili nastopi mladih ljudskih pevk. Odprli so še razstavo slik umetnice Severine Trošt - Šprogar iz Trbovelj.

ŠKOCJAN, 12. decembra - Družinski trio Novina je v gostilni Luzar priredil dobrodelni koncert Samo življenje za druge je vredno življenja.

ČRNOMELJ, 13. decembra - V okviru koncertnega cikla mladih GM oder je v glasbeni šoli nastopil pianist Jure Rozman.

NOVO MESTO, 13. decembra - V Hotelu Krka so predstavili novo knjigo dr. Petra Kapša Voda za zdravje. Poleg avtorja so spregovorili prof. dr. Jože Drinovec, založnik Toni Vovko in fotograf Marko Pršina.

BREŽICE, 15. decembra - Akademski slikar Pavol Tessar je predstavil umetnico Nevenko Ruškovič, članico Društva likovnikov Brežice, ki je razstavljala v kavarni Darka Šimuniča.

BREŽICE, 16. decembra - Knjižnica je povabila na srečanje z Markom Pogačnikom, znanim zdravilcem zemlje.

METLIKA, 16. decembra - Glasbeniki iz metliške podružnice glasbene šole so popestrili otvoritev razstave fotografij domačina Boštjana Matjašiča v Ljudski knjižnici Metlika.

NOVO MESTO, 16. decembra - V Kulturnem centru Janeza Trdine je nastopil gledališki deški zbor zborovske šole M. I. Glinke iz Sankt Petersburga. – Lutkovno gledališče Maribor je v Domu kulture zaigralo lutkovno predstavo Obuti maček.

NOVO MESTO, 17. decembra - Profesorji Glasbene šole Marjana Kozine so z glasbenim programom obogatili otvoritev zgodovinske razstave Dr. Janez Bleiweis in njegov čas, ki so jo pripravili v Gorenjskem muzeju.

SEMIČ, 17. decembra - V domu upokojencev so se predstavili mladi semiški glasbeniki iz podružnice Glasbene šole Črnomelj.

KRŠKO, 18. decembra - V restavraciji in kavarni Rondo so pripravili srečanje ob čaju z Jožetom Ciuho. Odprli so tudi manjšo razstavo Ciuhovih akvarelov iz cikla Pesniki in pisatelji 20. stoletja.

METLIKA, 18. decembra - Mestna godba Metlika je letos že tretjič zapored pripravila predpraznično prireditev, na kateri so nastopili še Pihalni orkester Kostanjevica, plesna skupina Harlekin plus iz Kostanjevice, ženski pevski zbor Lan in drugi.

NOVO MESTO, 18. decembra - V šmihelski župnijski cerkvi je imel koncert komorni ansambel Srednje glasbene in baletne šole Ljubljana pod mentorstvom prof. Tomaža Lorenza.

RAKA, 18. decembra - S prireditvijo Praznično voščilo je Mladinski klub Raka v dvorani osnovne šole počastil decembrske praznike.

Slikar Jože Ciuha v kavarni Rondo v Krškem

STRANSKA VAS, 18. decembra - KUD Nove arkade iz Novega mesta je v gasilskem domu ponovilo redni letni koncert vokalno-instrumentalne skupine Zarja in Sonce, dekliške skupine Obzorje in otroškega pevskega zbora Zvezdice.

ŠKOFJA LOKA, 19. decembra - Med Severjevimi nagrajenci za najboljše igralске dosežke v minulem obdobju je tudi študent na ljubljanski Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo Branko Jordan iz Kostanjevice.

VINICA, 19. decembra - Dr. Marija Makarovič je predstavila drugi zvezek belokranjskih ljudskih noš v besedi in podobi.

KOČEVJE, 20. decembra - Na mestni ploščadi je nastopil moški pevski zbor Svoboda in učenci domače glasbene šole.

SEMIČ, 20. - 23. decembra - V osnovni šoli so pripravili lutkovno igrico, likovno delavnico, organizirali pa so tudi poslušanje pravljic.

ČRNOMELJ, 21. decembra - V kulturnem domu so nastopili učenci Glasbene šole Črnomelj.

KOČEVJE, 22. decembra - V Šeškovem domu so učenci premierno uprizorili nov muzikal za otroke Na kmetiji Hamlarija, ki ga je napisal domačin Roman Zupančič.

METLIKA, 22. decembra - Belokranjsko muzejsko društvo je v kulturnem domu proslavilo visok jubilej - petdesetletnico društva. Ob tej priložnosti so predstavili knjigo prof. Zvonka Rusa z naslovom Kronika mesta Metlika.

MOKRONOG, 22. decembra - V župnijski cerkvi so predstavili prvi zvezek zbornika župnije Mokronog Žalostna gora, dolenska božja pot avtorja Ferdinanda Šerbelja. Nastopil je otroški pevski zbor Matije Tomca.

NOVO MESTO, 22. decembra - Mešani pevski zbor Krka z dirigentko Sonjo Čibej je povabil v Kulturni center Janeza Trdine na prednovoletni koncert. Gost večera je bil pesnik Tone Pavček. - Dolenjski muzej je organiziral tradicionalno srečanje imetnikov muzejske izkaznice. Pripravili so prikaz stereoskopskih diapozitivov Božidarja Jakca.

RIBNICA, 22. decembra - V okviru praznovanj ob 90-letnici rojstva zgodovinarja dr. Metoda Mikuža so v parku gradu slovesno odkrili doprsni Mikužev kip, delo akademskega kiparja Draga Tršarja. V Miklovi hiši so predstavili Mikužev zbornik.

KRŠKO, 23. decembra - Sklepni dogodek v letošnjem praznovanju 50-letnice glasbene šole je bila prireditev v kulturnem domu z naslovom Glasbena šola malo drugače.

OTOČEC, 23. decembra - V grajski restavraciji so na božičnem koncertu nastopili: trio La Cumparsita in Grajski fantje.

SEVNICA, 23. - 30. decembra - V župnijski cerkvi je imel koncert božičnih pesmi oktet Jurija Dalmatina, v dvorani Lisce je bil tradicionalni novoletni koncert sevniške godbe, predstavil se je Dixieland band Ljubljanske korenine, predzadnji dan starega leta pa so nastopili še harmonikarji.

BOŠTANJ, 25. decembra - Na 10. jubilejnem božičnem koncertu so nastopili mešani župnijski pevski zbor, otroški zbor, domači ljudski pevci in učenci sevniške glasbene šole.

TREBNJE, 25. decembra - V tamkajšnji cerkvi so na koncertu božičnih pesmi nastopili: otroški in mešani cerkveni pevski zbor, Trebanjski oktet, Ragle, oktet Lipa, osnovnošolska otroški in mladinski zbor, godalni ansambel in drugi.

ČRNOMELJ, 26. decembra - Domači pevci in glasbeniki so povabili na novoletni koncert v kulturni dom.

DOBOVA, 26. decembra - Na božično-novoletnem koncertu so nastopili: mešani pevski zbor KD Franca Bogoviča, mladinski pevski zbor OŠ Dobova, mešani in mladinski pevski zbor KD Zvezda ter gasilska godba na pihala Loče.

NOVO MESTO, 26. decembra - Pevski zbor Grajski fantje z Otočca in dramska skupina KD Otočec je v kapiteljski cerkvi priredila koncert Božična zgodba z živimi jaslami.

PODZEMELJ, 26. decembra - V farni cerkvi je nadškof dr. Franc Rode daroval mašo v spomin na stoletnico rojstva skladatelja in duhovnika Matije Tomca.

KRŠKO, 28. decembra - Na koncertnem novoletnem voščilu v kulturnem

Doprsni kip dr. Metoda Mikuža v grajskem parku v Ribnici

domu so nastopili: gostitelji pihalni orkester Videm, ter pihalni orkestri s Senovega, iz Kostanjevice in mladinski pihalni orkester krške glasbene šole.

MIRNA PEČ, 28. decembra - KD Mirna Peč je povabila v gostišče Novljan na božično-novoletni večer s Kamniškimi koledniki, domačim mladinskim pevskim zborom ter pisateljema: domačin Tone Pust je predstavil knjigo Da bi se jih spominjali, Tone Jakše pa delo Iz takih korenin.

Nastop Pihalnega orkestra Krka Zdravilišča iz Straže s solistko Marjetko Podgoršek Horžen

(Vse fotografije v Kroniki: Milan Markelj)

NOVO MESTO, 28. decembra - Na tradicionalnem novoletnem koncertu je v Športni dvorani Leona Štuklja nastopil Pihalni orkester Krka Zdravilišča iz Straže pod vodstvom Mira Sajeta, kot solistki sta nastopili sopranistka Marjetka Podgoršek Horžen in mezzosopranistka Mojca Saje, koncert pa so popestrili še plesalci Plesnega centra Dolenjske.

KRŠKO, 29. decembra - Literati in glasbeniki iz Krškega in okolice so se predstavili na prireditvi Večer ob svečah.

TREBNJE, 29. decembra - Občinski pihalni orkester pod vodstvom prof. Igorja Teršarja je imel v športni dvorani tradicionalni novoletni koncert. Nastopil je še mladinski orkester, trebanjske mažorete, oktet Lipa in mladinske pevke.

BREŽICE, decembra - Nekdanji in sedanji učenci glasbene šole so v predbožičnem času pripravili dva koncerta.

KOČEVJE, decembra - Člani fotografskega kluba Grča so se dobro odrezali na svetovnem tekmovanju v danskem mestu Naestved. Darko Mikulič je prejel srebrno medaljo. Fotografija Praprotna Stanka Pelca pa je bila pri nas izbrana za fotografijo leta 2000.

METLIKA, decembra - Okrog sto petdeset otrok je v športni dvorani pripravilo prireditev Otroški pozdrav letu 2000.

MIRNA PEČ, decembra - Delavke domačega vrta Cepetavček so skupaj z nekaj starši pripravile gledališko predstavo Škrat Kuzma je dobil nagrado.

MOKRONOG, decembra - Pri mariborski založbi Drumac je izšla nova pravljična pripoved upokojene razredne učiteljice iz Mokronoga Anice Zidar z naslovom Zapoj, bela golobica.

NOVO MESTO, decembra - Dr. Milček Komelj je pri založbi Nova revija izdal drugo od treh načrtovanih likovnih monografij z naslovom Obrazi.

TREBNJE, decembra - Društvo Ragle, ki skrbi za ohranjanje ljudskega izročila, je v adventnem času v prostorih Galerije likovnih samorastnikov pripravilo razstavo jaslic iz trebanjske in petih sosednjih župnij.

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

France ADAMIČ, dr. znanosti, Biotehniška fakulteta v Ljubljani, Ljubljana
Karel BAČER, prof. slovenskega jezika in književnosti, v pokoju, lektor, leksikograf, Novo mesto

Jaroslava BLAŽKOVA, samostojna novinarka in pisateljica, Slovaška

Danilo BREŠČAK, dipl. arheolog, konservatorski svetovalec, direktor Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Novo mesto

Helena CRČEK, študentka na Veterinarski fakulteti v Ljubljani, Ljubljana

Valentin CUNDRIČ, prof. slovenskega jezika, v pokoju, Jesenice

Marijan DOVIČ, absolvent Filozofske fakultete v Ljubljani, Novo mesto

Marinka DRAŽUMERIČ, dipl. etnologinja in umetnostna zgodovinarica, konzervatorica na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Novo mesto

Jože DRINOVEC, dr. medicinskih znanosti, direktor Medicinsko-farmacevtskega centra v Krki, tovarni zdravil, Novo mesto

Ivan GODEC, sodelavec iz Litije, Litija

Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika in književnosti, Osnovna šola Mirna na Dolenjskem, Rakovnik pri Šentrupertu

Darija JAKŠE, prof. slovenskega jezika in književnosti, lektorica slovenskega jezika v Bratislavi na Slovaškem, Novo mesto

Ksenija KHALIL, ekonomistka, Sklad RS za ljubiteljske kulturne dejavnosti, Območna izpostava Črnomelj, Črnomelj

Janez KOLENC, prof. slovenskega jezika, v pokoju, Novo mesto

Alenka KOLŠEK, mag., dipl. inž. krajinske arhitekture, kons. svetovalka, Celje

Viktor KONJAR, publicist, pesnik in pisatelj, Ljubljana

Borut KRIŽ, dipl. arheolog in zgodovinar, arheolog-konzervator, Dolenjski muzej Novo mesto, Novo mesto

Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto

Iva MIKL CURK, dr. znanosti, v pokoju, Ljubljana

Ana MURN, mag. ekonomskih znanosti, svetovalka Vlade, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj Ljubljana, Trebnje

Lidija MURN, novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Jablan, Mirna Peč

Silva NOVLIJAN, dr. informacijskih znanosti, svetovalka za splošno-izobraževalne knjižnice v NUK, Ljubljana

Nataša PETROV, prof. francoskega jezika in primerjalne književnosti, višja bibliotekarka, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, Ljubljana, Novo mesto

Zdenko PICELJ, prof. zgodovine in sociologije, direktor Dolenjskega muzeja Novo mesto, Novo mesto

Andrej RIFEL FELAN, gimnazijski maturant, uslužbenec, Litostroj Ljubljana, Kamnik

Rudi ROBIČ, dipl. inž. gradbeništva, v pokoju, Ljubljana

Jože SEVLJAK, prof. pedagogike, Zavod za izobraževanje in kulturo Litija, Litija

Rudi STOPAR, pesnik, likovni umetnik, Grič, Sevnica

Franci ŠALI, prof. sociologije, vodja Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, Vavta vas

Peter ŠTEFANČIČ, predmetni učitelj slovenskega jezika in zgodovine, Srednja pomorska šola Portorož, Izola

Ludvik TONČIČ, prof. geografije in zgodovine, muzejski svetovalec, kustos za novejšo zgodovino, Dolenjski muzej Novo mesto, Novo mesto

LETNO KAZALO 1999

VSEBINSKO KAZALO

UVODNIKI

DRAŽUMERIČ Marinka: Rast-vrata	7
GABRIJELČIČ Janez: Rastoča knjiga	7-8
GLAVAN Mihael: Več dobre esejistike	13
GRANDA Stane: Posest revije Rast naj bo izkaznica Dolenjca-	11
intelektualca	11
GREGORČIČ Ivan: Žalostinka in hvalnica za besedo	6
KONCILIJA Tomaž: Desetletni Rasti	9
MARKELJ Milan: Zrno do zrna	3
Le pisani milni mehurček?	161
Lepo vas pozdravljam	265
Premikanje tečajnika	401
Ničevost ali vzgib duha - vseeno je, le veselite se	531
PETROV Nataša: Izraz duhovne moči	5-6
STOPAR Rudi: Raste spomin, raste pot navzgor, raste Rast sama	8
ŠALI Franci: Vsaka stvar mora dozoreti	13-14
ŠTEFANČIČ Peter: Jezikovna podoba Rasti	9-10
ZUPAN Jože: Ob desetletnici Rasti	15

LITERATURA

Poezija

CRČEK Helena: Prah med marionetami	17-20
Oko stopinje	268
FRITZ Vida: O modrosti	20
O ljubezni	20
O svobodi, Enej	20
O duši	20-21
Da ohraniš zdravo pamet, Enej	21
O cesti	21-22
GARANTINI Vlado: Reka	167
Jutro	167
Čez Špan hrib	167
Trave	167
HENIGMAN Urška: Naredi to!	405
Lažeš	405
Ponoči	405
Nemoč	405
HRASTELJ Stanka: Tja grem	166
Sem skrila, stisnila	166
Ki bi me sanjal	166
Tri minute za Dolenjsko	267
Tja grem	537
KOLENC Janez: Ivanu Zoranu	539
KONC Jasna: Tisti pozer, ki ima rad	537
LAPUH Tatjana: V Braillovi pisavi bi te brala	537
LUTMAN Andrej: Nadih	165
Razkorak	165
Poležavanje	165
MARKELJ Milan: Romanje v konec	533-534
MATIČ ZUPANČIČ Jadranka: Obrežje	163
Vse besede	163-164
Pesem	164
Asana prima	164
Kamniti tiger	164
Lik, likanje	164
MILAVEC Ivana: Okno	270
Norost	270
PERHAJ Ivan: Na razpotju	270
Hodim mimo ljudi	270

PLUT Katja: Pesmi	404
ROBIČ Rudi: Cvet pelina	405
Zaradi sina	405
ŠKOFLJANEC Ivan: V prsih žge	536
ŠUŠEL David: Valček	403
Kras	403
Odhajanja	403
Nono	403
Ljubezen	404
Kaj prinaša voda	404
TROBIŠ Smiljan: Stvarjenje sveta	23
VEŠLIGAJ Fredi: Balada nekega bohema	269
VOTOLEN Sonja: Pesmi	22
Plasti besed	403
VOVK Peter: Jesenski veter	535
Prevodi poezije	
MILLEVOYE Charles-Hubert: Padajoče listje	406
Zapuščeno stanovanje	407
SANTOLIVUJO Anna: Filtri	271
Nedoločenost	271
Tveganje in predrznost	271
Refren	271
Proza	
GOMBAČ Borut: Carski rez	29-30
HENIGMAN Urška: Trije	417
MESTNIK Ivanka: "Bogati imajo že na tem svetu nebesa, reže pa..."	170-174
PEČEK Stane: Neslana šala	30-32
Sled ostane v strukturi	408-416
PLUT Katja: Plonkec-naloga iz napač z nakazanimi rešitvami	28-29
REŽUN France: V plamenih oktobrske noči	275-279
RIFEL FELAN Andrej: Gertrudin prvi maj	168-170
SEVLJAK Jože: Šmarnic ne maram več	274-275
SMOLE Barica: Romanca	25
Tatovi časa	25-28
Ptici	273
Češnjev drevored	540
Evino popoldne	540-542
Veliki mali svet	542-543
ZIDAR Anica: V četrtek spet pridem	544-549
Prevodi proze	
CVETAJEVA Marina: Pavlik in Jura (odlomek)	33-39
CVETNIČ Ratko: Kratek izlet (Odlomek iz romana)	550-553
ŠIKULA Vincent: Erikine lilije	175-177
KULTURA	
BREGAR Marjeta: Trara, trara, pošto pelja	285-290
CESAR Emil: Partizanstvo Mirana Jarca II.	41-52
Pesnik Ivan Rob v partizanih in njegova smrt	419-438
GRANDA Stane: Znameniti Škocjanec in Slovenec	
Abu Soliman	563-567
KASTELIC Ivan: Razvozlati uganke starih glasbil	68-71
Muzeji v krizi	179-182
Muzeji - od predmetov k ljudem	558-562
KOLŠEK Alenka: Zgodovinski vrtovi v Posavju	63-67
Park dvorca Novi dvor pri Radečah	196-200
Park ob dvorcu Loka pri Zidanem Mostu	309-313
Vrtovi sevniškega gradu	447-450
Krajinski prostor zgornjega brestaniškega gradu in njegovi vrtovi	577-580
MATIJEVIČ Meta: Po bregu pa raste akacovna	193-195
Stiški Gradec ali Bajnofški turn?	281-284
POČKAR Ivanka: Muzejski etnolog in etnološka zbirka	183-192

PODGORNIK Judita: Novomeški rotovž	53-59
PUNGERČAR Majda: Novo mesto na razglednicah 1897-1950 ..	291-299
SMREKAR Andrej: Samostanska cerkev v Kostanjevici kot razstavni prostor	439-442
ŠTEPEC Dušan: Kulturna dediščina Sel pri Šumberku in bližnje okolice	568-576
ŠTERN Artur: Pesnikova preračunljivost	201-205
ŠVENT Rozina: Usodna zaznamovanost	555-557
ZUPAN Damjana: Glasbena poustvarjalnost ob koncu tisočletja ..	301-308
ŽARGI Matija: Železni vodnjaki	61-62
Življenje delavcev Auerspergove železarne na Dvoru	443-446
NAŠ GOST	
BASSIN Aleksander: Jože Vrščaj	218-219
DRAŽUMERIČ Marinka: "V Ljubljani sem samo gastarbajter" (Pogovor z dr. Stanetom Grando)	207-216
Usoda je tista, ki nam kroji pota življenja (Pogovor z Ivanom Bogovčičem)	581-595
GREGORČIČ Ivan: "Moja človeška iniciativa je bila Dolenjska s središčem v Malem Lipju" (Pogovor z Jožetom Škufco)	73-97
"Biti vezan na zemljo, a potem, ko je na obzorju kaj posebnega, poleti navzgor" (Pogovor s skladateljem Jakobom Ježem) ..	315-321
MATIJEVIČ Jožef: Umetnik z jasnim pogledom na domačijo in svoj lastni obraz (Ob stoletnici rojstva Božidarja Jakca) ..	100-107
PETROV Nataša: "Oh, koliko je lepega spomina" (Pogovor s Tatjano Jakac)	451-465
RUPEL Barbara: Cvetka Miloš	467
DRUŽBENA VPRAŠANJA	
JAKOVLJEVIČ Čedo: Celovito upravljanje znanja z upravljanjem življenjskega kroga dokumentov	335-339
JAKŠE Zdenka: Panzofija Jana Amosa Komenskega	233-237
KONCILIJA Franci: Ali ekumenizem še živi?	109-111
Evropska skupnost nekoliko drugače	606-613
KOŠČAK Marko: Razvojni procesi na podeželju	596-605
RAVBAR Marjan: Ali Dolenjska ne potrebuje strategije regionalnega razvoja?	226-232
ŠALI Franci: Naša socialistična izkušnja	221-225
Kako iz sveta socialne krivice?	331-334
Zakaj je propadel socializem	469-475
TRČEK Franc: Prijazno, počasi, brez improvizacije, dobro zapakirano in na obroke	112-119
RASTOČA KNJIGA	
DVORNIK Marjan: Mestni potniški promet v Novem mestu	477-485
GOŠNIK Tone: Mar res samo primer Danfoss?	345-346
KONCILIJA Franci: Lokalna in regionalna geoinformacijska družba	341-344
PANJAN Leopold: Primer Danfoss	121-122
USENIK Janez: Fakulteta za logistiko sistemov ali v Novem mestu ne bo univerze	615-620
ODMEVI IN ODZIVI	
BAJEC Tone: Diagnoza: okužba s samogenocidnim virusom	123-125
BREŠČAK Danilo: Neviodunum	364-365
CEGLAR Katja: Grafike Svetlane Jakimovske Rodić	366-367
Kopalci Apolonije Simon	367-368
Todorče Atanasov - Grafike	626-627
ČEH Darka: Čemu lutkovni festival?	351-353
DOVIČ Marijan: Sprehodi se po svojem parku!	247-249
Ostrina preloma: Kakšen je lahko "manifest" novih generacij?	487-491
DRAŽUMERIČ Marinka: Iz štirih desetletij dela	132
Boštanj – 800 let	132-133
O nerajski hrani	631-632

DULAR Boris: Leon Štukelj (1898 - 1999)	633-635
DVORNIK Klemen: Temni angeli usode	246-247
EKAR Miloš: Dnevi evropske kulturne dediščine	621-632
FILLI Marta: Vinko Beličič (1913 - 1999)	635-636
GAMS Ivan: Vzorna geografska in pokrajinskoekološka analiza	500-501
GOŠNIK Tone: Ob časti in ugledu (vsake) družine	354
GOSTIŠA Lojze: Nadgrajeno s tistim iz otroštva	627-628
GUZEJ Gustav: Dragocen biser v revialni podobi Slovenije	509-510
KOLENC Janez: Med svitom in zarjo	357-361
KONCILIJA Tomaž: Ko hodiš nad oblaki	249-250
Goga – nova založba v Novem mestu	369
Rock Otočec 99 - slovenski Woodstock?	498-499
Očiščeno jutro Smiljana Trobiša	506-507
KONJAR Viktor: O romanu Čudna pota	355-356
KORANTER Sonja: Dva pesniška dvorca	629-630
LEVIČAR Tomaž: Z vaporetom ali gondolo po Krki	126-128
Porušimo staro in zgradimo novo	241-243
MARKELJ Milan: Okenca v preteklost	131
Šentjernejski zbornik	505-506
Izusmerjena ostrina	630-631
MATIČ ZUPANČIČ Jadranka: Dan slovenske knjige v Karlovcu	128
Novi bibliobus Knjižnice Mirana Jarca	370
MENART Janez: Še: Robar na manj razvidnem robu	492-495
MIKLICH Joža: Forum odličnosti in mojstrstva	347-351
MISJA Alenka: Lapidarij Belokranjskega muzeja	243-246
PERŠE Jože: 85 let dolenskega planinstva	636-637
PICELJ Zdenko: Dolenjski muzej v letu 1998	371-373
REŠČIČ Lucijan: Ko oči spregovorijo in usta molčijo	624-625
RUPEL Barbara: Prenovljena stalna Jakčeva razstava	496-497
SADEK Mitja: De Carniolae Inferioris ignorantia latina	239-241
ŠKUFECA Jože: Beseda o piscu Petru Kapšu	508-509
VEGELJ STOPAR Karolina: Ob 50-letnici glasbene šole v Krškem	129-130
VILHAR Nada: Pot za izboljšanje položaja Romov	502-504
VOJE Ignacij: O dolenskih gradovih	362-363
GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON	
BACHER Karel	
(56)	135-139
(57)	251-256
(58)	375-380
(59)	511-515
(60)	639-644
ADAMIČ France: Viljem Rohrman in njegovi predniki	381-386
KRONIKA	
MURN Lidija: November – december 1998	141-147
Januar – februar 1999	257-263
Marec – maj 1999	387-397
Junij – avgust 1999	517-525
ŠTEFANČIČ Peter: Letno kazalo 1998	149-156

KAZALO AVTORJEV

ADAMIČ France: Viljem Rohrman in njegovi predniki	381-386
BACHER Karel: Gradivo za dolenski biografski leksikon	
(56)	135-139
(57)	251-256
(58)	375-380
(59)	511-515
(60)	639-644
BAJEC Tone: Diagnoza: okužba s samogenocidnim virusom	123-125
BASSIN Aleksander: Jože Vrščaj	218-219
BREGAR Marjeta: Trara, trara, pošto pelja	285-290

LETNO KAZALO 1999

Rast 1 / 2000

BREŠČAK Danilo: Neviodunum	364-365
CEGLAR Katja: Grafike Svetlane Jakimovske Rodić	366-367
Todorče Atanasov - Grafike	626-627
Kopalci Apolonije Simon	367-368
CESAR Emil: Partizanstvo Mirana Jarca II.	41-52
Pesnik Ivan Rob v partizanih in njegova smrt	419-438
CRČEK Helena: Prah med marionetami	17-20
Oko stopinje	268
CVETAJEVA Marina: Pavlik in Jura (odlomek)	33-39
CVETNIČ Ratko: Kratek izlet (odlomek iz romana)	550-553
ČEH Darka: Čemu lutkovni festival?	351-353
DOVIČ Marijan: Sprehodi se po svojem parku!	247-249
Ostrina preloma: Kakšen je lahko "manifest" novih generacij?	487-491
DRAŽUMERIČ Marinka: Rast-vrata	7
"V Ljubljani sem samo gastarbajter" (Pogovor z dr. Stanetom Grando)	207-216
Iz štirih desetletij dela	132
Boštanj – 800 let	132-133
Usoda je tista, ki nam kroji pota življenja (Pogovor z Ivanom Bogovčičem)	581-595
O nerajski hrani	631-632
DULAR Boris: Leon Štukelj (1898 - 1999)	633-635
DVORNIK Klemen: Temni angeli usode	246-247
DVORNIK Marjan: Mestni potniški promet v Novem mestu	477-485
EKAR Miloš: Dnevi evropske kulturne dediščine	621-624
FILLI Marta: Vinko Beličič (1913 - 1999)	635-636
FRITZ Vida: O modrosti	20
O ljubezni	20
O svobodi, Enej	20
O duši	20-21
Da ohraniš zdravo pamet, Enej	21
O cesti	21-22
GABRIJELČIČ Janez: Rastoča knjiga	7-8
GAMS Ivan: Vzorna geografska in pokrajinskoekološka analiza	500-501
GARANTINI Vlado: Reka	167
Jutro	167
Čez Špan hrib	167
Trave	167
GLAVAN Mihael: Več dobre esejistike	13
GOMBAČ Borut: Carski rez	29-30
GOSTIŠA Lojze: Nadgrajeno s tistim iz otroštva	627-628
GOŠNIK Tone: Mar res samo primer Danfoss?	345-346
Ob časti in ugledu (vsake) družine	354
GRANDA Stane: Posest revije Rast naj bo izkaznica Dolenjca – intelektualca	11
Znameniti Škocjanec in Slovenec Abu Soliman	563-567
GREGORČIČ Ivan: Žalostinka in hvalnica za besedo	6
"Moja človeška iniciativa je bila Dolenjska s središčem v Malem Lipju" (Pogovor z Jožetom Škufco)	73-97
"Biti vezan na zemljo, a potem, ko je na obzorju kaj posebnega, poleti navzgor" (Pogovor s skladateljem Jakobom Ježem)	315-321
GUZEJ Gustav: Dragocen biser v revialni podobi Slovenije	509-510
HENIGMAN Urška: Naredi to!	405
Lažeš	405
Ponoči	405
Nemoč	405
Trije	417
HRASTEJ Stanka: Tja grem	166
Sem skrila, stisnila	166
Ki bi me sanjal	166
Tri minute za Dolenjsko	267

Tja grem	537
JAKOVLJEVIČ Čedo: Celovito upravljanje znanja z upravljanjem živiljenjskega kroga dokumentov	335-339
JAKŠE Zdenka: Panzofija Jana Amosa Komenskega	233-237
KASTELIC Ivan: Razvozlati uganke starih glasbil	68-71
Muzeji v krizi	179-182
Muzeji - od predmetov k ljudem	558-562
KOLENC Janez: Med svitom in zarjo	357-361
Ivanu Zoranu	539
KOLŠEK Alenka: Zgodovinski vrtovi v Posavju	63-67
Park dvorca Novi dvor pri Radečah	196-200
Park ob dvorcu Loka pri Zidanem Mostu	309-313
Vrtovi sevniškega gradu	447-450
Krajinski prostor zgornjega brestaniškega gradu in njegovi vrtovi	577-580
KONC Jasna: Tisti pozer, ki ima rad	537
KONCILIJA Franci: Ali ekumenizem še živi?	109-111
Lokalna in regionalna geoinformacijska družba	341-344
KONCILIJA Tomaž: Desetletni Rasti	9
Ko hodiš nad oblaki	249-250
Goga – nova založba v Novem mestu	369
Rock Otočec 99 - slovenski Woodstock?	498-499
Očiščeno jutro Smiljana Trobiša	506-507
KONJAR Viktor: O romanu Čudna pota	355-356
KORANTER Sonja: Dva pesniška dvorca	629-630
KOŠČAK Marko: Razvojni procesi na podeželju	596-605
LAPUH Tatjana: V Braillovi pisavi bi te brala	537
LEVIČAR Tomaž: Z vaporetom ali gondolo po Krki	126-128
Porušimo staro in zgradimo novo	241-243
LUTMAN Andrej: Nadih	165
Razkorak	165
Poležavanje	165
MARKELJ Milan: Zrno do zrna	3
Okenca v preteklost	131
Le pisani milni mehurček	161
Lepo vas pozdravljam	265
Premikanje tečajnika	401
Šentjernejski zbornik	505-506
Ničevost ali vzgib duha - vseeno je, le veselite se	531
Romanje v konec	533-534
Izusmerjena ostrina	630-631
MATIČ ZUPANČIČ Jadranka: Obrežje	163
Vse besede	163-164
Pesem	164
Asana prima	164
Kamniti tiger	164
Lik, likanje	164
Dan slovenske knjige v Karlovcu	128
Novi bibliobus Knjižnice Mirana Jarca	370
MATIJEVIČ Jožef: Umetnik z jasnim pogledom na domačijo in svoj lastni obraz (Ob stoletnici rojstva Božidarja Jakca)	100-107
MATIJEVIČ Meta: Po bregu pa raste akacovna	193-195
Stiški Gradec ali Bajnofški turn?	281-284
MENART Janez: Še: Robar na manj razvidnem robu	492-495
MESTNIK Ivanka: "Bogati imajo že na tem svetu nebesa, reveži pa..."	170-174
MIKLIČ Joža: Forum odličnosti in mojstrstva	347-351
MILAVEC Ivana: Okno	270
Norost	270
MILLEVOYE Charles-Hubert: Padajoče listje	406
Zapuščeno stanovanje	407
MISJA Alenka: Lapidarij Belokranjskega muzeja	243-246

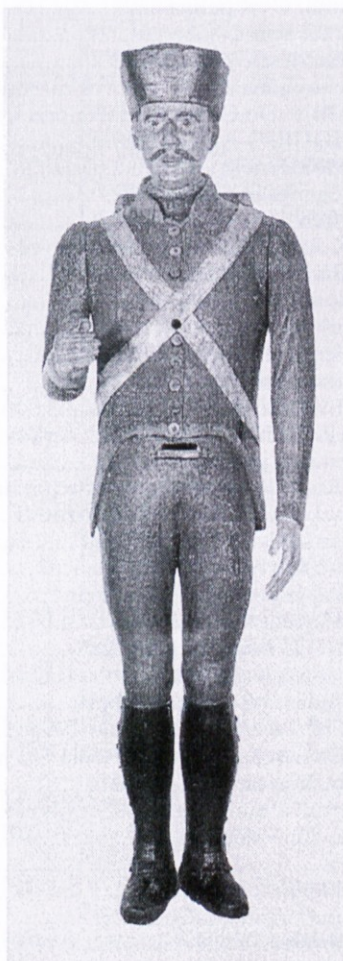
MURN Lidija: Kronika	
November – december 1998	141-147
Januar – februar 1999	257-263
Marec – maj 1999	387-397
Junij – avgust 1999	517-525
September - oktober 1999	647-653
PERŠE Jože: 85 let dolenskega planinstva	636-637
PICELJ Zdenko: Dolenjski muzej v letu 1998	371-373
PANJAN Leopold: Primer Danfoss	121-122
PEČEK Stane: Neslana šala	30-32
Sled ostane v strukturi	408-416
PERHAJ Ivan: Na razpotju	270
Hodim mimo ljudi	270
PETROV Nataša: Izraz duhovne moči	5-6
"Oh, koliko je lepega spomina"	
(Pogovor s Tatjano Jakac)	451-465
PLUT Katja: Plonkec-naloge iz napač z nakazanimi rešitvami	28-29
Pesmi	404
POČKAR Ivanka: Muzejski etnolog in etnološka zbirka	183-192
PODGORNIK Judita: Novomeški rotovž	53-59
PUNGERČAR Majda: Novo mesto na razglednicah 1897-1950 ..	291-299
RAVBAR Marjan: Ali Dolenjska ne potrebuje strategije	
regionalnega razvoja?	226-232
REŠČIČ Lucijan: Ko oči spregovorijo in usta molčijo	624-625
REŽUN France: V plamenih oktobrske noči	275-279
RIFEL FELAN Andrej: Gertrudin prvi maj	168-170
ROBIČ Rudi: Cvet pelina	405
Zaradi sina	405
RUPEL Barbara: Cvetka Miloš	467
Prenovljena stalna Jakčeva razstava	496-497
SADEK Mitja: De Carniolae Inferioris ignorantia latina	239-241
SANTOLIVIDO Anna: Filtri	271
Nedoločenost	271
Tveganje in predrznost	271
Refren	271
SEVLJAK Jože: Šmarnic ne maram več	274-275
SMOLE Barica: Romanca	25
Tatovi časa	25-28
Ptici	273
Češnjev drevored	540
Evino popoldne	540-542
Veliki mali svet	542-543
SMREKAR Andrej: Samostanska cerkev v Kostanjevici kot	
razstavni prostor	439-442
STOPAR Rudi: Raste spomin, raste pot navzgor, raste Rast sama	8
ŠALI Franci: Vsaka stvar mora dozoreti	13-14
Naša socialistična izkušnja	221-225
Kako iz sveta socialne krivice?	331-334
Zakaj je propadel socializem?	369-475
ŠIKULA Vincent: Erikine lilije	175-177
ŠKOFLJANEC Ivan: V prsih žge	536
ŠKUFGA Jože: Jezikovna podoba Rasti	9-10
Beseda o piscu Petru Kapšu	508-509
ŠTEFANČIČ Peter: Letno kazalo 1998	149-156
ŠTEPEC Dušan: Kulturna dediščina Sel pri Šumberku	
in bližnje okolice	568-576
ŠTERN Artur: Pesnikova preračunljivost	201-205
ŠUŠEL David: Valček	403
Kras	403
Odhajanja	403
Nono	403
Ljubezen	404

Kaj prinaša voda	404
ŠVENT Rozina: Usodna zaznamovanost	555-557
TRČEK Franc: Prijazno, počasi, brez improvizacije, dobro zapakirano in na obroke	112-119
TROBIŠ Smiljan: Stvarjenje sveta	23
USENIK Janez: Fakulteta za logistiko sistemov ali v Novem mestu ne bo univerze	615-620
VEGELJ STOPAR Karolina: Ob 50-letnici glasbene šole v Krškem	129-130
VEŠLIGAJ Fredi: Balada nekega bohema	269
VILHAR Nada: Pot za izboljšanje položaja Romov	502-504
VOJE Ignacij: O dolenskih gradovih	362-363
VOVK Peter: Jesenski veter	535
VOTOLEN Sonja: Pesmi	22
Plasti besed	403
ZIDAR Anica: V četrtek spet pridem	544-549
ZUPAN Damjana: Glasbena poustvarjalnost ob koncu tisočletja ..	301-308
ZUPAN Jože: Ob desetletnici Rasti	15
ŽARGI Matija: Železni vodnjaki	61-62
Življenje delavcev Auerspergove železarnе na Dvoru	443-446

Pripravil: **Peter Štefančič**

Levo: Čebelji panj v obliki francoskega vojaka (hrani Dolenjski muzej)

Desno: Izrezljan leseni model za medenjake (hrani Dolenjski muzej)

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
Letnik XI., leto 2000, št. 1 (67)

ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA:	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Anton Starc, dr. med.
SOIZDAJATELJICE:	Občine Črnomelj, Metlika, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in druge občine Dolenjske, Posavja, Bele krajine ter Kočevske
SVET REVIJE:	Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Cvetka Klobučar (Škocjan), Ksenija Khalil (Črnomelj), Milan Rman (Trebnje), Milan Travnkar (Metlika), Ida Zagorc (Šentjernej)
UREDNIŠTVO:	Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Marjan Ravbar (Družbena vprašanja), Tomaž Koncilija in Rudi Stopar (Odmevi in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik), Janez Gabrijelčič in Marko Koščak
NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:	Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (068) 317-256, faks: (068) 322-731, elektronska pošta: rast@infotehna.si
TAJNIK REVIJE:	Franc Zaman
LEKTOR:	Peter Štefančič
NAROČNINA:	Mestna občina Novo mesto, št. ŽR.: 52100-630-40115, s pripisom: za revijo Rast Letna naročnina za fizične osebe je 4.000 SIT, za pravne osebe 7.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
PRISPEVKI:	Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, tiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, Wordperfect ali v dostext.
NAKLADA:	1000 izvodov
TISK:	Tiskarna Novo mesto Na podlagi zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8 odst. Izhaja dvomesečno Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, Infotehna in občine soizdajateljice

82
RAST 2000

200701945,1

COBISS e

KNJIVNICA M. JARCA
Domažnovski oddeljek

RAST – FEBRUAR 2000

MESTNA OBČINA NOVO MESTO